

|

99:4 *Børnesagkyndig rådgivning*

|

Børnesagkyndig rådgivning

Evaluering af et forsøg i to statsamter

Mai Heide Ottosen

*Socialforskningsinstituttet
99:4*

Børnesagkyndig rådgivning

De smerter og det savn, der kan opstå for børn i kølvandet på forældrenes samlivsbrud, er et anliggende, der ligger samfundet stærkt på sinde. Kan det offentlige system iværksætte foranstaltninger, der kan bidrage til at forebygge eller afbøde disse problemer? Det var tanken bag et rådgivningsforsøg, som blev iværksat ved to af landets statsamter. Her åbnede man muligheden for at modtage børnesagkyndig rådgivning i alle forældremyndigheds- og samværssager med børn i 4-17-års alderen, uanset om forældrene var uenige eller ej. Meningen var ikke kun at tilbyde rådgivning til forældrene, men også at inddrage børnene selv.

I denne undersøgelse evalueres det udvidede rådgivningsforsøg. Den sætter for det første fokus på, hvem der benyttede sig af rådgivningsmuligheden, herunder også i hvilket omfang børnene faktisk selv deltog. Endvidere er brugernes holdninger søgt kortlagt: Havde folk positive erfaringer med den børnesagkyndige rådgivning, og under hvilke omstændigheder var udbyttet størst? Endelig og ikke mindst er det undersøgt, om rådgivningsindsatsen fik den virkning, som man havde håbet på, nemlig at skabe grobund for et forbedret forældresamarbejde om skilsmissebarnet.

Børnesagkyndig rådgivning

*Evaluering af et forsøg i to
statsamter*

Mai Heide Ottosen

København 1999
Socialforskningsinstituttet
99:4

Børnesagkyndig rådgivning

Evaluering af et forsøg i to statsamter

Forskningsleder: Vita Bering Pruzan
Forskningsgruppen om børn, familie og minoriteter
Sekretærarbejdet er udført af forskningssekretær Jette Buntzen

Undersøgelsens følgegruppe:

Fuldmægtig Kurt Andersen, Vejle Statsamt
Seniorforsker Else Christensen, Socialforskningsinstituttet
Psykolog Bent Hougaard, Vejle Statsamt
Kontorchef Steen Jensen, Københavns Overpræsidium
Lektor Allan Madsen, Sociologisk Institut
Kontorchef Jonna Waage, Civilretsdirektoratet

ISSN 1396-1810

ISBN 87-7487-609-0

Sats og tilrettelæggelse: Socialforskningsinstituttet efter principiayout af Bysted A/S

Oplag: 1.000

Omslag: Kirsten Prange

Trykkeri: Holbæk Center-Tryk A/S

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

1052 K

Tlf. 33 48 08 00

Fax 33 48 08 33

E-mail sfi@sfi.dk

www.sfi.dk

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til instituttet.

Forord

I denne undersøgelse evalueres et forsøg, som foregik ved to af landets statsamter i 1997-98. Formålet med forsøget var at styrke rådgivningen af børn, der var involveret i skilsmisse- eller samværssager. Forsøgsordningen indebar, at der blev givet tilbud om børnesagkyndig rådgivning i alle familiesager med børn i 4-17-års alderen. Man stilede videre mod, at børnene altid selv skulle inddrages i rådgivningen.

Undersøgelsen er blevet til på foranledning af Civilretsdirektoratet, som også har finansieret den.

I evalueringsundersøgelsen bliver det belyst, om der kan spores virkninger af den intensiverede rådgivningsindsats. De to forsøgsamter sammenlignes med en kontrolgruppe, dvs. to statsamter, som fungerede på almindelige vilkår. Der er både sat fokus på sagsbehandlingsprocessen i statsamterne og på de opløste familiers situation i tiden efter kontakten med statsamtet. Desuden foretages der en kortlægning af, hvem der især benyttede ordningen. Endelig belyser undersøgelsen brugernes holdninger til rådgivningsforsøget.

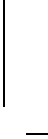
Materialet til undersøgelsen hidrører fra en interviewundersøgelse blandt forældre med 4-17-årige børn, der var i kontakt med Københavns Overpræsidium, Vejle, Århus og Vestsjællands Statsamter i perioden fra november 1997 til marts 1998. I samme periode blev der endvidere gennemført en spørgeskemaundersøgelse blandt sagsbehandlere og rådgivere i de to statsamter, hvor forsøget foregik.

Til undersøgelsen var knyttet en følgegruppe, der fulgte arbejdet. Denne gruppe skal takkes for sine konstruktive bidrag. Manuskriptet har været læst og kommenteret af docent, cand.psych. Jill Mehlbye, Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut, der ligeledes skal takkes for nyttige råd og kommentarer.

Undersøgelsen er gennemført af forsker, cand.mag., ph.d. Mai Heide Ottosen.

København, februar 1999

Jørgen Søndergaard

Indhold

Kapitel 1	
Sammenfatning og perspektiver	9
Undersøgelsens formål og problemstilling	9
Undersøgelsens metoder og data	10
Undersøgelsens hovedresultater	11
Hvem henvendte sig til statsamterne?	11
Tilbud, afslag og deltagelse i den børnesagkyndige rådgivning	12
Børns deltagelse i rådgivningen	13
Brugernes vurderinger af den børnesagkyndige rådgivning	14
Det udvidede rådgivningsforsøg - set fra systemets synsvinkel	14
Generelle effekter af det udvidede rådgivningsforsøg	15
Skilsmissebørns trivsel	17
Diskussion og perspektiver	17
Blev forventningerne indfriet?	17
Perspektiver	20
Kapitel 2	
Undersøgelsens formål, problemstilling og metode	25
Baggrund for undersøgelsen: Et rådgivningsforsøg for børn	25
Evalueringundersøgelsens formål og problemstillinger	27
Det teoretiske fokus: Et spørgsmål om social integration	28
Valg af undersøgelsesdesign	29
Kvalitativt eller kvantitativt undersøgelsesdesign?	29
Valg af respondenter: Børn, forældre eller rådgivere?	31
Kontrolgruppespørgsmålet	32
Hvordan måle effekt?	33
Tilrettelæggelse og gennemførelse af undersøgelsen	36
Forældreundersøgelsen	36
Rådgiverundersøgelsen	38
Opnåelse	39
Kapitel 3	
Statsamterne og den børnesagkyndige rådgivning	41
Statsamterne og den børnesagkyndige rådgivning	41
Formål med og indhold i den børnesagkyndige rådgivning	42
Forholdet mellem statsamtet og den børnesagkyndige rådgivning	44
Praksis	45

Problemer ved og spørgsmål til den børnesagkyndige rådgivning . . .	46
Hvordan adskilte rådgivningsforsøget sig fra den almindelige børnesagkyndige rådgivning?	48
Rådgivning til skilsmissefamilier i Sverige og Norge	49
Sverige: Samarbetssamtaler	50
Norge: Obligatorisk forældremægling	52
Overvejelser om inddragelse af børn i det familieretlige arbejde	55

Kapitel 4

<i>Borgernes kontakt med statsamtterne</i>	59
Hvilke sager har folk henvendt sig med til statsamtterne?	59
Familiestrukturelle karakteristika	63
Forældres alder og uddannelse	67
Uenighed og konflikter mellem forældrene på henvendelsestidspunktet	69
Om variationer mellem de fire statsamtter	72

Kapitel 5

<i>Tilbud, afslag og deltagelse i den børnesagkyndige rådgivning</i>	75
Definition af målgruppe for den børnesagkyndige rådgivning	75
Tilbud om børnesagkyndig rådgivning: Sagsbehandlerselektion og/eller ubevidst selv-selektion?	78
Afslag på rådgivningstilbud: Bevidst selv-selektion	84
Hvilke begrundelser anvender folk selv, når de afslår at deltage i rådgivning?	87
Faktisk deltagelse i rådgivning	90

Kapitel 6

<i>Børns deltagelse i rådgivningen</i>	95
Hvor hyppigt har børn fået tilbudt rådgivning?	95
Afslag på rådgivningstilbud	97
Børns deltagelse i rådgivning	99
Hvilke faktorer er betydende for børns deltagelse?	101
Konklusion	103

Kapitel 7

<i>Forældrenes vurderinger af den børnesagkyndige rådgivning</i>	105
Forældrenes erfaringer med den børnesagkyndige rådgivning	105
Hvornår har rådgivningen givet størst udbytte?	107
Erfaringer med inddragelse af børn i rådgivningen	113
Konklusion	114

Kapitel 8	
<i>Det udvidede rådgivningsforsøg – set fra systemets synsvinkel</i>	117
Ventetid til rådgivning	117
Tidsforbrug til rådgivning	119
Rådgivers faglige baggrund	120
Deltagelse af statsamtsjuristen i rådgivningsforløbet	120
Rådgivningens indhold	121
Rådgivningens udfald	126
Konklusion	130
Kapitel 9	
<i>Generelle effekter af det udvidede rådgivningsforsøg</i>	131
Indledning	131
Generel belysning af forskelle mellem forsøgs- og kontrolamter	132
Sagernes udfald	132
Tilfredshed med beslutningsprocessen	135
Familiesituationen på interviewtidspunktet	136
Opsummering	138
Betydning af deltagelse i den børnesagkyndige rådgivning	139
Betydningen af andre faktorer	147
Forhold vedrørende sagen og sagsbehandlingen	148
Betydningen af andre bagvedliggende forhold	152
Konklusion	154
Kapitel 10	
<i>Skilsmissebørnenes trivsel</i>	155
Indledende overvejelser	155
Børns trivsel og sagernes art	158
Forældremyndighed, daglig omsorg og samvær	160
Børns trivsel og forældrenes relationer	166
Betydningen af andre faktorer	167
Konkluderende bemærkninger	169
Bilag 1	
<i>Forklaringer til de anvendte statistiske analyser</i>	173
Bilag 2	
<i>Variabler anvendt i logistisk regressionsanalyse vedrørende forældresamarbejdsrelationer på interviewtidspunktet (kapitel 9)</i>	175

<i>Bilag 3</i>	
<i>Variabler anvendt i logistisk regressionsanalyse vedrørende barnets trivsel på interviewtidspunktet (kapitel 10)</i>	<i>177</i>
<i>Bilag 4</i>	
<i>Bilagstabeller</i>	<i>179</i>
<i>Litteratur</i>	<i>187</i>
<i>Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.1998</i>	<i>195</i>

Sammenfatning og perspektiver

Undersøgelsens formål og problemstilling

I perioden fra juni 1997 – december 1998 blev der ved to af landets statsamter gennemført et rådgivningsforsøg, der tilsigtede at afbøde skaderne for børn, der befandt sig i en skilsmisse- eller samværskonflikt. De to statsamter var Vejle Statsamt og Københavns Overpræsidium. Normalt tilbyder statsamterne børnesagkyndig rådgivning i familiesager, hvor parterne er uenige. Børnesagkyndig rådgivning er baseret på et princip om hjælp til selvhjælp og har først og fremmest et sagsorienteret formål (at bidrage til løsning af den konkrete konflikt), men sigter dog også bredere på det fremtidige forældresamarbejde. Forsøgsordningen havde et forebyggende sigte og indebar, at der skulle gives tilbud om deltagelse i børnesagkyndig rådgivning i *alle* familiesager, hvor der var børn i 4-17-års alderen, uanset om der forelå uenighed i sagen eller ej. Dermed blev ansvaret for visitationen til rådgivningen flyttet fra statsamtet til borgerne selv. Forsøgsordningen stillede endvidere mod, at børnene altid selv skulle inddrages i rådgivningen. Iværksættelsen af forsøget skal dels ses på baggrund af det familieretlige princip om, at det offentlige i disse sager skal operere ud fra hensynet til, hvad der er bedst for barnet, dels skal det ses i lyset af de udviklingstendenser, der i de senere år har været mod at gøre barnet til et selvstændigt retssubjekt.

Parallelt med iværksættelsen af forsøget blev det besluttet at igangsætte denne undersøgelse, der skulle vurdere ordningens effekt. En overordnet indfaldsvinkel i undersøgelsen har været at belyse, om det med den iværksatte foranstaltning var muligt at dæmme op for de disintegrative processer i familielivet og bidrage til øget konsensus mellem den opløste families medlemmer. På denne baggrund har evalueringsundersøgelsen for det første haft til formål at belyse, om der kunne spores nogle virkninger af for-

søget. Der blev i den forbindelse såvel sat fokus på effektmål, der knyttede sig snævert til sagsbehandlingsprocessen i statsamtet (hyppigere aftaleenighed, andre aftaletyper og øget tilfredshed med de truffe beslutninger) som på effektmål, der bredere knyttede sig til den opløste families situation i tiden efter kontakten med statsamtet (øget konsensus mellem parterne om de indgåede aftaler og et forbedret forældresamarbejde). Til brug for en behovsvurdering har undersøgelsen for det andet haft til formål at foretage en kortlægning af brugerfladen. Endelig har det været undersøgelsens formål at belyse "forbrugernes" holdninger til det udvidede rådgivningsforsøg.

Undersøgelsens metoder og data

Som følge af de problemstillinger, der ønskedes belyst, er undersøgelsen tilrettelagt som en survey-undersøgelse blandt borgere, der var i kontakt med de to statsamter, som var omfattet af forsøget. Der indgik endvidere en kontrolgruppe af borgere, som havde haft sager i statsamter, der fungerede på normale vilkår. De to kontrolamter var Århus og Vestsjællands Statsamter. Af forskningsetiske grunde var det ikke børnene, men den ene af forældrene, der blev interviewet til undersøgelsen. Undersøgelsen omfatter en stikprøve på i alt 567 borgere, som havde haft kontakt med et af de fire statsamter i perioden fra november 1997 til marts 1998. Forældrene blev interviewet telefonisk i april-maj 1998. Det er således kun korttidseffekter, undersøgelsen kan belyse. Interviewpersonerne blev spurgt om deres sociale og familiemæssige situation på interviewtidspunktet, om situationen på det tidspunkt, hvor sagen blev rejst i statsamtet og om selve sagsbehandlingsprocessen i statsamtet, herunder også om evt. deltagelse i og erfaringer med den børnesagkyndige rådgivning.

En anden delundersøgelse blev gennemført i de to forsøgsamter, hvor sagsbehandlere og rådgivere i et selvudfyldt spørgeskema gav oplysninger om rammerne for, indholdet i og udfaldet af rådgivningsforløbene.

Et principielt, men uløseligt metodeproblem er, at informationerne om den børnesagkyndige rådgivning ikke kan indhentes gennem uafhængige datakilder. Både de interviewede forældre og personalet i statsamterne har partsinteresser. Det har derfor været nødvendigt at forholde sig kritisk til datas pålidelighed. Man kan tilnærme sig problemet ved at konfrontere forskellige interessepositioner med hinanden, hvor der er gyldige sammenligningsgrundlag. Sådanne tester har på den ene side bekræftet, at der er flere lokale sandheder afhængigt af, om man fx repræsenterede systemet eller brugersiden, eller om man var en vindende eller tabende part i sagen. Trods disse divergenser har analyserne dog også vist, at besvarelsene i datamaterialet i det væsentlige bevægede sig i den samme retning, når det gjaldt vurderingen af den børnesagkyndige rådgivnings effekt.

Undersøgelsens hovedresultater

Hvem henvendte sig til statsamterne?

De borgere, der kom i kontakt med et af de fire statsamter i undersøgelsesperioden, kan opdeles i to grupper. En gruppering anvendte statsamtet som en initialiseringsinstans i forbindelse med en samlivsophævelse (typisk separation og skilsmisse). En anden gruppe forældre anvendte statsamtet som en konfliktløsningsinstans, fordi der var opstået uenighed om fællesbørnene fra et allerede opløst forhold. Selv om der også kan opstå uenighed om vilkårene for børnene i forbindelse med en aktuel samlivsophævelse, adskiller de to grupper sig på en række centrale punkter fra hinanden: I de tilfælde, hvor sagerne drejede sig om aktuelle samlivsophævelser, boede en del forældre endnu sammen på tidspunktet, hvor sagen blev rejst, de var næsten alle gift og havde ofte et længerevarende samliv bag sig med både flere og ældre børn. I det væsentlige var denne gruppe enige om vilkårene for børnene og havde et relativt uproblematisk forældresamarbejde, da de henvendte sig til statsamtet.

For den anden gruppe var samlivsophævelsen et overstået kapitel. Helhedsindtrykket er, at børn, der involveres i sager, hvor statsamtet fungerer som konfliktløsningsinstans, i mere end en for-

stand befinder sig i en skrøbelig situation. Det var oftest den ene forælder, der havde henvendt sig til statsamtet, og for det meste fordi der var problemer omkring samværet med den ikke-samboende forælder. Den sociale skævhed, der i almindelighed præger skilsmissepopulationen med børn, når man sammenligner med forholdene i intakte kernefamilier, var yderligere forstærket i denne gruppe, hvor en høj andel af forældrene var uden beskæftigelse. Konfliktniveauet var højt og forældresamarbejdet hyppigt meget problematisk i disse sager. Sagerne drejede sig ofte om yngre børn, der ikke sjældent var det eneste fællesbarn fra forholdet. Forældrene havde hyppigere end den anden gruppe et kort samliv bag sig, og kun halvdelen havde været gift. Undersøgelsen viser, at der var fælles forældremyndighed i knap 40% af disse sager. I betragtning af, at denne ordning hviler på en forudsætning om, at forældre kan finde ud af at samarbejde, er dette fund ganske tankevækkende. Spørgsmålet rejser sig bl.a., om forældrepar altid er i besiddelse af den fornødne orientering om, hvad fælles forældremyndighed indebærer, når de går fra hinanden.

Tilbud, afslag og deltagelse i den børnesagkyndige rådgivning

For at indkredse om den børnesagkyndige rådgivning blev brugt af familier, hvori der var et konfliktpotentiale, er der analytisk foretaget en målgruppedefinition ud fra interviewpersonernes oplysninger om forældresamarbejdet på det tidspunkt, hvor sagen blev rejst. Ifølge undersøgelsens definition tilhører 2/3 af de familier, som var i kontakt med statsamterne, denne målgruppe. I kontrolamterne fik 43% af familierne tilbudt rådgivning på baggrund af den juridiske sagsbehandlers visitation. I forsøgsamterne, hvor rådgivningen stod åben for alle, oplevede 80% af borgerne at få et rådgivningstilbud, mens der i de resterende tilfælde var tale om "ubevidst selv-selektion". Uanset om der var tale om sagsbehandlervisitation (i kontrolamterne) eller ubevidst selv-selektion (i forsøgsamterne), havde problemkompleksiteten i sagen og tilstedeværelse af uddannelsesressourcer indflydelse på, om rådgivningsmuligheden faktisk var eller blev oplevet som tilgængelig. Sagsbehandlerens motivering og tilbuddets form var heller ikke underordnet for oplevelsen af, om man fik et tilbud. Disse forhold samt

barnets alder spillede også ind i den bevidste selv-selektionsproces, hvor borgerne skulle tage stilling til, om de ville acceptere eller afvise rådgivningstilbuddet. Når forældrene selv blev bedt om at begrunde, hvorfor de ikke ønskede at deltage, kunne der iagttages to forskellige motiver: Blandt ikke-målgruppen – “de konfliktfri” – var begrundelsen oftest, at problemerne ikke var større, end at man selv mente at kunne klare dem. Blandt målgruppen – “de konfliktfulde” – havde begrundelserne hyppigere et defensivt præg, der ytrede sig i en manglende tiltro til, at rådgivningen ville hjælpe. De forskellige selektionsprocesser betød som helhed, at de, der endte med at deltage i den børnesagkyndige rådgivning, havde følgende karakteristika: De tilhørte helt overvejende målgruppen, det var hyppigt forældre med uddannelsesressourcer og oftest familier med yngre børn. Dette mønster gjorde sig både gældende i forsøgs- og kontrolamter. I kontrolamterne blev der gennemført rådgivninger i 29% af alle sager, mens den tilsvarende andel i forsøgsamterne var 49%. Med forsøgsordningen lykkedes det at nå en række forældrepar, som under normale vilkår ellers ikke ville have fået tilbudt børnesagkyndig rådgivning, selv om de ifølge undersøgelsens definitioner tilhørte den såkaldte målgruppe. Men rådgivningen blev i forsøgsamterne også hyppigt brugt af en række forældrepar, som faldt uden for denne definition. Ud fra en kvantitativ målestok må forsøgsordningen anses for at have været en succes.

Børns deltagelse i rådgivningen

Et særskilt formål med forsøget var at inddrage børnene selv i rådgivningen. Dette succeskriterium kan næppe siges at være blevet opfyldt. Kun 20% af alle sager i forsøgsamterne endte med, at børnene modtog rådgivning. I kontrolamterne var den tilsvarende andel 9%. En af forklaringerne, på at børnedeltagelsesprocenten ikke var højere i forsøgsamterne, var antagelig, at rådgivningstilbuddet ikke blev fremsat på en tilstrækkelig tydelig eller systematisk måde i alle sager. Men med ordningen lykkedes det at inddrage også de yngre børn. Børns deltagelse i rådgivning var næsten udelukkende betinget af, om forældrene selv havde fået et tilbud og valgt at deltage. De børn, der deltog – såvel i forsøgs- som

kontrolamter – var derfor hyppigst involveret i sager med høj problemkompleksitet. En anden årsag, til at børn ikke hyppigere blev inddraget i rådgivningen, var forældrenes forbehold: I de sager, hvor der i det væsentlige var enighed, oplevede forældrene ikke, at barnet havde behov for at modtage rådgivning. I sager, hvor der var uenighed, blev afslaget ofte begrundet med, at man ikke ønskede, at barnet skulle involveres i forældrenes problemer. I sager, hvor der var ældre børn, var en hyppig begrundelse for afslaget, at barnet ikke selv ønskede at deltage.

Brugernes vurderinger af den børnesagkyndige rådgivning

Set fra en forbrugersynsvinkel er billedet domineret af en tilfredshed med den børnesagkyndige rådgivning. Der var ingen nævneværdige forskelle mellem forsøgs- og kontrolamter på dette område. Undersøgelsen viser, at et flertal – 2/3 – havde oplevelsen af, at rådgivningen “rykkede” ved dem selv, den anden part eller bidrog til løsning af problemer, der var svære at klare selv. 3/4 af de deltagende ville på grundlag af deres egne erfaringer gerne anbefale den børnesagkyndige rådgivning til andre forældre, der befandt sig i en lignende situation. I de tilfælde, hvor børnene deltog i rådgivningen, havde forældrene positive erfaringer hermed. Analyserne viser dog, at udbyttet af og indstillingen til rådgivningen var betinget af sagernes kompleksitet, og om interviewpersonerne var “vindere” eller “tabere” i sagen. Det tyder således på, at det hyppigst var dem, der i forvejen havde de bedste forudsætninger for “det fortsatte forældreskab”, der profiterede af ordningen, mens udbyttet af og holdningen til rådgivning var mere moderat blandt dem, der havde store problemer.

Det udvidede rådgivningsforsøg – set fra systemets synsvinkel

På baggrund af en spørgeskemaundersøgelse blandt personalet i de to forsøgsmøder blev der indhentet information om rammerne for, indholdet i og udfaldet af de rådgivningsforløb, som blev gennemført i undersøgelsesperioden. Undersøgelsen viser, at ventetiden til rådgivningen som helhed var ganske lang, selv om det i en del af de mest presserende sager var lykkedes at fremskynde processen. Der blev hyppigst afholdt et enkelt rådgivningsmøde af 2-

2½ times varighed. Ifølge rådgivernes indberetninger var det som helhed lykkedes at påvirke parterne til større eller mindre grad af enighed i ca. 3/4 af rådgivningsforløbene. I en fjerdedel af sagerne var der fortsat uenighed ved rådgivningens afslutning. I en femtedel af forløbene – og hyppigst, når der ikke var store problemer – havde rådgivningen ikke haft konfliktneddæmpende formål, men havde drejet sig om noget andet. Når rådgivning havde haft konfliktneddæmpende formål, var det efter rådgivernes vurdering lykkedes at neddæmpe konflikterne helt eller delvist i cirka 2/3 af tilfældene. I hvert fjerde tilfælde var problemerne for omfattende til at kunne blive løst inden for rådgivningens rammer, og i hvert 10. tilfælde var de så få, at rådgivning antagelig ikke havde været nødvendig. Analyserne viser, i overensstemmelse med “forbrugerundersøgelsen”, at der bedst kunne opnås resultater, når kompleksiteten i sagerne ikke var for høj. Et andet betydende forhold var forældrenes motivation. Når forældrene ikke var reelt indstillede på at få et godt udbytte af rådgivningen, lykkedes det sjældent at nå til nogen form for enighed. Alt i alt er det billede, der tegner sig på baggrund af rådgivernes informationer om forsøgsordningen og dens relative effekt, positivt.

Generelle effekter af det udvidede rådgivningsforsøg

Der er gennemført en generel effektanalyse af det udvidede rådgivningsforsøg ved at sammenligne forholdene i forsøgsamterne med forholdene i kontrolamterne. På analysens *første trin* foretages en *umiddelbar* sammenligning af forsøgs- og kontrolamter på en række effektmål, der såvel knytter sig snævert til sagsbehandlingsprocessen i statsamtet som til den efterfølgende familiesituation. Analysen viser, at der ikke er nævneværdige forskelle mellem de borgere, der havde haft sager i forsøgsamterne og dem, der havde haft sager i kontrolamterne.

På *næste trin* gennemføres en mere specificeret analyse, hvor der yderligere sættes fokus på betydningen af, om borgerne havde deltaget i den børnesagkyndige rådgivning. Der opstilles for det første en hypotese om, at de deltagende vil klare sig bedre end de ikke-deltagende med samme konfliktniveau på det tidspunkt, hvor

sagen blev rejst, i kraft af den håndsækning der blev ydet i rådgivningen. For det andet antages det, at deltagerne fra forsøgsamterne ville klare sig bedre end deltagerne fra kontrolamterne i kraft af den bredere rekruttering til rådgivningen. I analysen fokuseres der fortrinsvis på de konfliktfulde familier, dvs. dem der tilhører målgruppen for børnesagkyndig rådgivning. Analysens resultater viser, at forsøgsstrukturen har haft den positive effekt, at de ikke-deltagende på en række punkter har klaret sig en smule bedre end de ikke-deltagende fra kontrolamterne. Dette forklares som en effekt af det åbne rådgivningstilbud. En del af dem, der fravalgte rådgivning, kunne antagelig løse deres problemer selv. For de deltagende i forsøgsamterne har forsøget haft den positive effekt, at der lidt hyppigere blev opnået aftaleenighed end i den tilsvarende gruppe i kontrolamterne. Men derudover er tendensen – i modsætning til forventningerne – at de deltagende fra forsøgsamterne har lavere scores end de deltagende i kontrolamterne på de effektmål, der belyser tilfredsheden med beslutningerne i statsamtet, om der efterfølgende er konsensus i familien om de indgåede aftaler, og om forældresamarbejdet er ikke-konfliktfuldt. For kontrolamterne kan der ikke konstateres sammenhæng mellem deltagelse i og effekt af rådgivning. I forsøgsamterne er denne sammenhæng negativ. Med kontrolamterne som sammenligningsgrundlag forklares den negative sammenhæng med, at der er to processer på spil: Dels har rådgivningsforsøget betydet, at en række sager, hvori der var et konfliktpotentiale, blev flyttet over i grupperingen af deltagere. Dels antages det, at det med det udvidede rådgivningsforsøg er lykkedes at påvirke en række forældre, der ellers ville have opgivet at kommunikere med hinanden, til at opretholde et samarbejde, som imidlertid ikke fungerer særlig godt.

På analysens *sidste trin* inddrages yderligere betydningen af en række bagvedliggende faktorer. Denne analyse understøtter de allerede fundne sammenhænge, men understreger tillige, at de forudsætninger, som parterne møder frem med på henvendelsestidspunktet, er af helt afgørende betydning for udviklingen af det efterfølgende forældresamarbejde, uanset deltagelse i rådgivning.

Afhængigt af forventningsniveauet er det på baggrund af den generelle effektanalyse tvivlsomt, om rådgivningsforsøget har været en succes.

Skilsmissebørns trivsel

Der er gennemført en analyse af de involverede skilsmissebørns trivsel. Undersøgelsen viser, at den faktor, der har størst betydning for, om et barn udviser mistrivselssymptomer, er, hvis forældrenes relation på interviewtidspunktet er præget af konflikter og skænderier. Et andet afgørende forhold for barnets trivsel er, at det virker tilfreds med den måde, hvorpå de eksisterende aftaler fungerer.

Undersøgelsen viser endvidere, at drenge hyppigere har trivselsproblemer end piger, og at børn uden et socialt voksennetværk trives relativt dårligt. Undersøgelsen kan derimod ikke konstatere, at samværshyppigheden eller et afbrudt forældresamarbejde har indvirkning på forekomsten af mistrivselssymptomer. Dermed problematiseres det, om forsøgsordningen, hvis vor forklaringsmodel holder stik, har haft utilsigtede konsekvenser. På baggrund af analysens resultater rejser spørgsmålet sig, hvad samfundet kan gøre for at beskytte børnene over for forældrenes konflikter.

Diskussion og perspektiver

Blev forventningerne indfriet?

Umiddelbart kan det se ud, som om resultaterne fra de forskellige delanalyser i evalueringsundersøgelsen er modsætningsfyldte. På den ene side er det med forsøgsordningen lykkedes at tiltrække betydeligt flere forældrepar til den børnesagkyndige rådgivning end normalt, og de, der har deltaget, har i det væsentlige positive erfaringer. Såvel af rådgivernes som forældrenes egne oplysninger fremgår det da også, at sagerne hyppigt fik til resultat, at parterne selv indgik en eller anden form for aftale. Men på den anden side viser analyserne også, at utilfredsheden med disse beslutninger og med den måde, aftalerne efterfølgende fungerer på, er større end i kontrolamterne, ligesom kvaliteten i forældresamarbejdet ikke blev forbedret.

Forklaringen på disse tilsyneladende modsætningsfyldte resultater skal antagelig findes deri, at der ikke er nogen indre, nødvendig sammenhæng eller forbindelse mellem det, der på den ene side udspiller sig omkring selve rådgivningsprocessen og det, der på den anden side finder sted i det efterfølgende praktiske forældre-samarbejde. Aftaleenighed medfører ikke i sig selv kvalitetsforbedringer i hverdagslivet.

Et forældrepar kan komme i kontakt med statsamtet i forbindelse med en (ifølge statsamtterne ikke sjældent meget konkret) konflikt om for eksempel detailregulering af samværet og i den børnesagkyndige rådgivning få hjælp til løse dette problem på en måde, der tilgodeser, at begge parter føler sig hørt og formår at nå frem til en aftale – også selv om det nok i en del tilfælde vil hænde, at den ene part føler sig mere tilgodeset end den anden. Et sådant forløb kan erfares som meningsfuldt og føre til et afgrænset resultat, men spørgsmålet er, om forudsætningerne for et velfungerende forældresamarbejde dermed er til stede. Er det i mange tilfælde mere end toppen af isbjerget, som de sagkyndige får rørt ved i løbet af rådgivningsprocessen? Hvad ligger der bag den konkrete konflikt, som har udløst henvendelsen til statsamtet? Skal de børnesagkyndige rådgivere røre ved det? Og er det i givet fald realistisk at have forventninger til, at et rådgivningsforløb, der gennemsnitligt varer 2,2 timer, ikke kun skal udvirke kriseintervention med henblik på konkret problemløsning, men tillige skulle kunne ændre så grundlæggende på strukturerne i parternes indbyrdes samspil, at det udmønter sig i en egentlig adfærdsændring, dvs. i et kvalitativt forbedret samarbejde?

Vurderingen af, om forsøget – eller elementer i forsøget – har været en succes, beror med andre ord på, om der er samsvar mellem de anvendte effektmål, og det der har været formålet med ordningen. Eller med andre ord: Har der været forventninger om, at forsøget skulle kunne levere mere end aftaleenighed i konkrete konflikter? Som vi ser det, har disse forventninger været til stede. Her tænkes der ikke på konkrete rådgivere eller konkrete rådgivningsforløb, men på rådgivningen som institution. Af den indholdsbe-

skrivelse der findes om rådgivningsinstitutionen generelt (jf. kapitel 3), fremgår det, at rådgivningen først og fremmest har et konkret og sagsorienteret formål: Den skal bidrage til at løse den aktuelle konflikt under hensyn til, hvad der er bedst for barnet. Her er aftaleenighed væsentlig om end ikke afgørende. Beskrivelsen rummer dog også et bredere og mere idealistisk element, idet rådgivningen skal styrke forældrene i at bruge egne ressourcer for bedre at komme overens, hjælpe dem til at acceptere og begrave fortiden, og bibringe det nye familiesystem nogle redskaber til konfliktløsning. Selv om det ikke eksplicit fremgår af "teksten", er det vanskeligt at forestille sig, at det ikke er de fremtidige forældresamarbejdsrelationer, der her tænkes på. Dette bredere element var betonet med det udvidede rådgivningsforsøg, der havde et klart forebyggende formål. Derfor har det været relevant ikke kun at sætte fokus på det snævert sagsorienterede, men også på den efterfølgende situation i den opløste familie.

Undersøgelsesresultaterne tyder på, at det udvidede rådgivningsforsøg nok har været i stand til at indfri de "sagsorienterede" forventninger, men at den har været utilstrækkelig i forhold til den bredere og mere fremtidsorienterede del af formålsbeskrivelsen.

Konklusionen på nærværende evalueringsundersøgelse er derfor, at så langt analysemulighederne rækker, kan det ikke konstateres, at den iværksatte foranstaltning har haft den ønskelige forebyggende effekt.¹⁾ Men selv om forsøgsordningen i den forstand ikke

1) Denne undersøgelses fund er ikke enestående. I hovedlinjerne svarer de til et andet, tilnærmelsesvist parallelt nordisk studie. Ekeland & Myklebust (1996, 1997) næde i en undersøgelse af den obligatoriske norske mæglingsordning (baseret på analyse af 456 mæglinger) til lignende resultater, dvs. at der blandt brugerne var en tilfredshed med selve mæglingsprocessen og en høj grad af aftaleenighed. Undersøgelsen tyder som denne på, at de bedste mæglingsresultater opnås, hvis konfliktniveauet ikke er for højt, og parterne er motiverede. For så vidt det efterfølgende forældresamarbejde var Ekeland & Myklebusts resultater mindre entydige. Et år efter mæglingen fungerede de indgåede ordninger hyppigst som aftalt i de ukomplicerede sager (ægteskabsmæglingerne), mens konfliktniveauet fortsat var højt i de tunge sager (obligatorisk barnelovsmægling) Ekeland & Myklebust har i deres forskningsrapport referencer til en række internationale studier af mæglingsinstitutionen (der dog ik-

førte til noget resultat, kan man imidlertid omvendt ikke slutte, at indsatsen har været værdiløs. Forbrugernes positive karakter til den børnesagkyndige rådgivning kan anskues som udsagn om, at rådgivningsforløbene for et flertal har været erfarede som meningsfulde.

Perspektiver

Undersøgelsen rejser på baggrund af konklusionen og andre analyseresultater en række problemstillinger og spørgsmål, som giver anledning til overvejelse i det familieretlige arbejde:

En problemstilling retter sig mod *systemsiden* selv. Undersøgelsens konklusioner om rådgivningens rækkevidde i spændingsfeltet mellem det snævre sagsorienterede og det bredere – de fremtidige samarbejdsrelationer – er naturligvis primært af relevans for det udvidede rådgivningsforsøg, der havde et eksplicit forebyggende formål. Undersøgelsesresultaterne giver imidlertid også stof til eftertanke for rådgivningsinstitutionen mere generelt.²⁾

Et spørgsmål, som i den forbindelse rejser sig, er, om mål- og indholdsbeskrivelsen for den børnesagkyndige rådgivning er tilstrækkeligt tydeligt formuleret? Selv om rådgivningskonstruktionen primært sigter mod det sagsorienterede, dvs. den konkrete konflikt, indeholder den som nævnt også et element af “noget andet”, en mere idealistisk hensigtserklæring. Skaber denne dobbeltthed nogle forventninger til, hvad den børnesagkyndige rådgiv-

ke umiddelbart lader sig sammenligne med den danske rådgivningskonstruktion), der understøtter deres egne fund, og giver dem anledning til at konkludere, at “..førebels er det fyrst og fremst i høve kortsiktige effektar og som nyttig kriseintervensjon at meklinga har belegg for marknadsføringa. Når det gjeld dei langsiktige effektane i form av kvalitativt betre foreldresamarbeid og betre tilpassing for barna, tilseier forskinga så langt ikkje meir enn ein framleis kan halde oppe ei hypotese om dette..”.

2) Idet undersøgelsen ikke giver anledning til at formode, at der opnås mere langsigtede resultater, når rådgivning blev tilbudt på almindelige vilkår. Dette baserer vi dels på besvarelsesmønstrene i de to kontrolamter, dels på det faktum at forsøgsordningen væsentligst adskilte sig fra de almindelige forhold i kvantiteten, ikke i kvaliteten (fx med hensyn til indhold og metoder).

ning skal kunne udrette, som er vanskelige at indfri inden for de rammer, der er sat for denne ordning? Eller bør rammerne for ordningen udvides, så det i højere grad bliver muligt også at påvirke det efterfølgende forældresamarbejde? Såfremt sigtet skal være at bidrage til kvalitativt forbedrede samarbejdsrelationer mellem forældrene, vil vi pege på behovet for en systematisk erfaringsopsamling i forbindelse med afprøvning af forskellige rådgivningsmodeller og -metoder, eksempelvis om der kunne opnås mere langsigtede effekter ved at iværksætte længerevarende rådgivningsforløb .

En anden problemstilling retter sig mod *rådgivningsindsatsen i forhold til forældrene*. Her drejer spørgsmålet sig om, hvor langt rådgivningsmuligheden rækker for at kunne udvirke konsensus mellem parterne. Undersøgelsen har vist, at det relative udbytte af rådgivningen er størst, når problemerne i familierne ikke var for store, og begge parter var indstillede på at få et reelt udbytte af rådgivningen, dvs. når forudsætningerne for et integreret familieliv er til stede.

I undersøgelsen karakteriserer vi ved hjælp af et sociologisk teoriapparat det integrerede familieliv som relationer, der er præget af indbyrdes solidaritet, gensidig respekt og en evne til eller et ønske om at udvise kommunikativ forståelse. Når et rådgivningstilbud som det eksisterende forekommer adækvat og giver gode resultater over for familier med disse forudsætninger, er det, fordi der er overensstemmelse mellem udbud- og efterspørgselssiden, dvs. mellem det parterne selv formår eller ønsker, og det rådgivningen kan tilbyde: Nemlig at nå frem til en fælles måde at forstå problemerne på, dvs. en konsensuspræget og kommunikativ handlingsorientering.

Men der findes også disintegrerede familier, hvor den ene eller begge parter ikke vil eller kan gennemføre et fortsat forældreskab, som er baseret på konstruktivt samarbejde. I nogle tilfælde handler disse forældre strategisk i forhold til hinanden med det formål at tilgodese egne interesser og opnå et "retfærdigt" kompromis.

Anden forskning har vist, at de skilsmissepar, der bliver "kampkådede krigere" ofte har haft et kompliceret samliv bag sig (Moxnes, 1990). Vi ved ikke præcist, hvor stor en andel denne gruppe udgør, men skønner på baggrund af undersøgelsesresultaterne, at problemet måske gør sig gældende i mellem en fjerdedel og en femtedel af de gennemførte rådgivninger. Hvis rådgivningsforløb i praksis bliver gennemført i overensstemmelse med den ånd, som er sat for rådgivningsinstitutionen (dvs. sigter mod at tilvejebringe konsensus), må vi konstatere, at der er overordentligt dårligt samsvare mellem det rådgivningen kan tilbyde, og det disse parter efterlyser. Det er med andre ord tvivlsomt, om rådgivning i alle tilfælde er den rigtige "medicin". Spørgsmålet rejser sig, hvad det familieretlige system kan og skal gøre for denne gruppe? Og i forlængelse heraf tillige, hvilke midler der bør anvendes for at tilgode, at hensynet til børnene bliver varetaget bedst muligt i disse sager?

Undersøgelsen har endvidere skabt mistanke om, at rådgivningsindsatsen i visse tilfælde kan have utilsigtede konsekvenser. I forlængelse heraf rejser spørgsmålet sig, om det velmente tilbud med sit normkompleks om kommunikativ fornuft bliver til "systemtvang" under visse omstændigheder? Føler nogle forældrepar, der ikke kan holde hinandens nærvær ud, sig presset til at være samarbejdende forældre? Undersøgelsen har – i overensstemmelse med anden forskning – påpeget, at det er en belastning for børn at befinde sig i krydsilden mellem forældrenes skænderier. Spørgsmålet er med andre ord, om indsatsen i højere grad bør tage pragmatisk udgangspunkt i den kendsgerning, at det ikke i alle tilfælde er muligt at opnå et konstruktivt samarbejde, og at man måske gør børnene en tjeneste ved at opfordre disse forældre til at indskrænke den indbyrdes kommunikation til et minimum, dvs. i stedet praktisere et adskilt eller "parallelt" forældreskab i forhold til barnet?

En tredje problemstilling retter sig mod *indsatsen i forhold til børnene*. Et centralt spørgsmål er her, om barnet skal være direkte aktør eller nås indirekte gennem forældrene i rådgivningsarbejdet. Undersøgelsens fund er ikke entydige på dette punkt.

På den ene side indikerer undersøgelsesresultaterne for det første, at det er vigtigt, at de aftaler, som indgås om barnet, afpasses individuelt til dets situation. For det andet har undersøgelsen påpeget, at det er betydningsfuldt for barnet, at det har andre voksne end forældrene at tale med om den aktuelle familiesituation. I det praktiske arbejde bør vigtigheden heraf betones over for forældrene. De fleste børn har et sådant voksennetværk omkring sig, men for de børn, der ikke har det, kan det offentlige rådgivningstilbud være et alternativ. For det tredje har undersøgelsen vist, at et flertal af de forældre, der endte med at lade deres barn deltage i et rådgivningsforløb, havde positive erfaringer hermed. Undersøgelsen har dog ikke mulighed for yderligere at kvalificere eller problematisere dette forhold, da det ville forudsætte, at man undersøgte børnene selv. Alt i alt vil disse fund dog kunne anvendes som argumenter for at inddrage børnene som direkte aktører i det familieretlige arbejde.

På den anden side kan undersøgelsen også konstatere et forbehold over for, at børn inddrages selv. For det første afviste mange forældre at lade deres barn deltage, ikke sjældent ud fra begrundelsen om at de ikke ønskede barnet yderligere involveret i forældreparrets konflikter. For det andet kunne et tilsvarende forbehold iagttages blandt en del af de ældre børn i stikprøven, hvilket uundgåeligt rejser det kritiske spørgsmål, om de yngre og mere manipulerbare børn bliver presset ind i en sammenhæng, som de måske dybest set ikke ønsker at medvirke i. Endelig fastslår undersøgelsen, at der i relevant litteratur på feltet kan konstateres en tøven over for, at børn inddrages direkte. Disse forhold kan bruges som argumenter for at fastholde barnet i en position, hvor det nås indirekte gennem forældrene.

På denne baggrund er det ud fra denne undersøgelse ikke muligt at nå frem til en entydig vurdering af, hvorvidt det er hensigtsmæssigt at inddrage børnene selv i disse forløb, og vi vil derfor påpege, at problemstillingen yderligere bør overvejes og belyses. Et af de spørgsmål, der ikke forekommer tilstrækkeligt klarlagt, er, hvad motivet for at inddrage børnene selv egentlig er – herunder

også hvilken rolle børnene er tiltænkt i rådgivningssammenhængen. Eller med andre ord: På hvilken måde tænker man, at den børnesagkyndige rådgivning kan være en hjælp til selvhjælp for børnene? Er formålet – terapeutisk – at udvirke kriseintervention for at lette og frigøre barnet fra den konflikt, det befinder sig i? Eller er sigtet med børnedeltagelsen – mere instrumentelt – at give rådgiverne styringsredskaber til at kunne påvirke forældrene i den “rigtige” retning? I forlængelse heraf vil vi som et sidste punkt pege på behovet for, at der foretages en systematisk erfaringsopsamling om fordele og ulemper ved denne problemstilling blandt praktikere og andre eksperter på feltet som afsæt for en eventuel fremtidig politik på området.

Undersøgelsens formål, problemstilling og metode

Baggrund for undersøgelsen: Et rådgivningsforsøg for børn
Det anslås, at henimod hvert 3. danske barn i løbet af opvæksten vil få erfaringer med, at den familie, som det er født ind i, bliver opløst, fordi forældrene går fra hinanden (Nygaard Christoffersen, 1993). De smerter, tab og omkostninger, der følger for børnene i kølvandet på forældrenes samlivsbrud, er et anliggende, som ligger samfundet stærkt på sinde. "Barnets tarv" er da således også et grundlæggende princip i familieretspolitikken: Når det offentlige drages ind i sager, der drejer sig om vilkår for børn ved samlivsophævelser, opererer systemet ud fra hensynet til, hvad der er bedst for barnet.

I løbet af de senere år har der endvidere kunne iagttages en udvikling, som går i retning af, at barnet i højere grad end tidligere tænkes som et selvstændigt retssubjekt. Denne udviklingstendens blev i nogen grad formaliseret, da Danmark i 1991 ratificerede FN-konvention om børns rettigheder. I den familieretspolitiske debat blev påberøbelser af princippet om "barnets ret til to forældre" eksempelvis set anvendt i forbindelse med ændringen af forældremyndighedsloven i 1995, ligesom dette princip har ligget til grund for en betænkning om børns retsstilling (Justitsministeriet, 1997). I den offentlige debat har det tilsvarende ud fra denne rettighedstænkning fra nogle sider været foreslået, at børn ved forældrenes separation/skilsmissе burde have ret til at få deres egen advokat, mens andre har påpeget, at barnet ytringsret og medindflydelse i disse sager yderligere bør styrkes (jf. Danielsen, 1997, p. 70f.; Nielsen m.fl., 1997, p. 467-68).

Det er i spændingsfeltet mellem disse to principper, at baggrunden for forsøget og dermed denne undersøgelse skal ses.

I forbindelse med finanslovsforliget i 1996 blev der indgået aftale mellem regeringen og SF om at afsætte særskilte ressourcer til at hjælpe de hårdest ramte skilsmissebørn. På denne baggrund blev det blandt andet besluttet at iværksætte en forsøgsordning ved to af landets statsamter, hvis væsentligste formål skulle være at styrke rådgivningen af børn, der enten oplevede, at forældrenes samliv skulle opløses, eller at forældrene efter en samlivsophævelse fik vanskeligheder med at samarbejde. Der skulle således tilbydes rådgivning i alle forældremyndigheds- og samværssager, uanset om der forelå konflikt eller ikke og uafhængigt af, om sagen skulle behandles i statsamtet eller ved retten. De to statsamter var Københavns Overpræsidium og Vejle Statsamt. Forsøgsordningen indebar endvidere:

“...at der skal fremsættes rådgivningstilbud til børn fra et alderstrin, hvor de antages at besidde en tilstrækkelig modenhed til at få udbytte af rådgivningen, hvilket antages i almindelighed at være fra 4-5 års alderen. Tilbud vil blive givet til børn op til 18 år. Forsøgsordningen har som sit primære sigte at søge at hjælpe børn og unge i situationer, hvor der er opstået konflikter, og i situationer, hvor der kan forventes at opstå problemer, med henblik på at dæmpe eller undgå disse problemer. Der stiles mod en ordning, hvor børnene altid inddrages i rådgivningen, eventuelt i form af særskilt rådgivning. Det tilstræbes, at rådgivningen iværksættes hurtigt efter anmodningen; i presserende tilfælde inden for 1 og højst 2 uger herefter...”

Forsøgsordningen i Københavns Overpræsidium og Vejle Statsamt blev iværksat omkring den 1. juni 1997 og skulle afsluttes ved udgangen af 1998. Samtidig med at forsøget gik i gang, besluttede Civilretsdirektoratet, der er den ansvarlige myndighed for statsamterne i disse familiesager, at der skulle iværksættes en forskningsbaseret evalueringsundersøgelse af forsøgsordningen. Denne opgave tilfaldt Socialforskningsinstituttet, som kunne påbegynde evalueringsundersøgelsen i starten af oktober 1997. Et vilkår for undersøgelsen har været, at der skulle foreligge foreløbige resultater inden forsøgsperiodens udløb, dvs. ved udgangen af oktober 1998. Den tidsmæssige parallelitet mellem selve forsøget og evalu-

eringen heraf indebar, at undersøgelsen alene kan belyse korttids-effekterne af forsøgsordningen. Den har således ingen udsagnskraft, når det gælder evt. langsigtede effekter af det udvidede rådgivningsforsøg.

Evalueringsundersøgelsens formål og problemstillinger

Opdragsgiverens ønske var bredt formuleret at erhverve indsigt i, om forsøget viste sig at være til hjælp eller gavn for børnene. Det var således en *effektundersøgelse* af ordningen, Socialforskningsinstituttet blev bedt om at udføre. På denne baggrund og ud fra den sociologiske teoridannelse (jf. nedenfor) anbefalede vi, at evalueringsundersøgelsen satte fokus på følgende tre problemstillinger:

1. En første problemstilling drejede sig om at nå frem til en vurdering af, hvilken effekt ordningen har haft. Det var i den forbindelse nødvendigt at præcisere og specificere, hvad der skulle forstås ved "effekt". En forsøgsordning som den iværksatte kunne tænkes at berøre de implicerede børn på flere måder: Der kunne være tale om umiddelbare og mere langsigtede virkninger af rådgivningen, ligesom den kunne få implikationer på både et praktisk og et følelsesmæssigt plan. Vurderingen var, at en evaluering af det pågældende forsøg ville få størst udsagnskraft ved at sætte fokus på "effekter", der var direkte tilgængelige for måling. Undersøgelsen har derfor haft sit fokus på, om rådgivningsordningen i relation til konkrete problemområder har fungeret som en konfliktløsningsmodel, eksempelvis om den har ført til øget aftaleenighed mellem parterne frem for myndighedsafgørelser, til øget tilfredshed blandt familiens medlemmer med de beslutninger der blev truffet i statsamtet, til andre aftaletyper om barnet og efterfølgende til en konsensuspræget og bedre samarbejdsflade mellem barnets forældre.
2. Til brug for en behovsvurdering (herunder evt. præcisering af mere afgrænsede målgrupper) af ordningen har en anden central problemstilling været at kortlægge, hvem der har gjort brug af rådgivningstilbuddet. Det overordnede formål har været at belyse, om de skilsmissebørn, der har mest brug for råd-

givning, har deltaget, eller om det i højere grad var andre grupper. På baggrund af en række hypoteser er det derfor undersøgt, om rådgivningstilbuddet fx især blev benyttet af bestemte sociale grupper, af familier med børn i bestemte aldersklasser, af familier med særlige problemtyper, etc.

3. Endelig har en tredje problemstilling drejet sig om at belyse brugernes, det vil sige de involverede parter, holdninger til den pågældende forsøgsordning: Har forsøgsordningen set fra en "forbrugersynsvinkel" været opfattet som et tiltrængt tilbud i en vanskelig situation eller måske omvendt som et indgreb i "privatlivets fred"?

Det teoretiske fokus: Et spørgsmål om social integration

Man skal ikke så forfærdelig mange år tilbage, før skilsmisseadfærd blev stigmatiseret. Ikke kun i samfundet, hvor skilsmisser blev betragtet som en afvigelse og skilsmissebørn som et potentielt socialt problem. Også i den funktionalistisk inspirerede del af familiesociologien har skilsmissefænomenet traditionelt været forstået som en dysfunktionalitet og dermed et tegn på social disintegration. Betragtningen var, at socialiseringen af den opvoksende generation ikke kunne varetages fyldestgørende i en eneforsørger- (læs: faderløs) familie.

I takt med den faktiske skilsmisseudvikling er der dog – både i samfundet og i sociologien – sket en gradvis "normalisering" af skilsmissec familier. Såvel hverdagslivets som forskningsbaserede erfaringer har vist, at langt de fleste skilsmissebørn, til trods for den traumatiske og smertelige oplevelse et samlivsbrud er, klarer skærene og tilpasser sig de nye livsomstændigheder uden varige mén (fx Arendell, 1997; Ganong & Coleman, 1994; Schaffer, 1990). Nyere teorier om social integration peger da også på – når de læses ind i en familiesociologisk sammenhæng – at det ikke er skilsmissefænomenet i sig selv, men beskaffenheden ved de mellem menneskelige relationer, man bør sætte fokus på, når det gælder vurderingen af, om der er problemer med den sociale integration eller sammenhængskraft. Er forholdet mellem aktørerne konfliktfyldt eller fredeligt (Lockwood, 1964)? Er relationerne præ-

gede af anomi og illegitimitet eller af solidaritet, konsensus og et fælles normsæt (Habermas, 1981/1991-92)? Er der ingen gensidighed i ansigt til ansigt-relationerne, eller er de karakteriseret ved aktiv tillid, gensidig respekt og forpligtelse (Giddens, 1984,1991, 1992, 1996)? Skillelinierne mellem social integration henholdsvis disintegration drejer sig med andre ord ikke så meget om familietyper, men om sociale relationer. Der kan være intakte kernefamilier, hvor familiemedlemmernes forhold er præget af indbyrdes konflikter, af undertrykkelse og fravær af fælles normer, ligesom der kan være skilsmisefamilier, hvor medlemmerne, til trods for den fysiske opsplitning, udviser solidaritet, gensidig respekt og kommunikativ forståelse over for og med hinanden. Men der er også skilsmisefamilier, som ikke formår dette – som mangler denne indre sammenhængskraft – og som dermed i denne forstand vil kunne karakteriseres som disintegrerede. Og det er i en vis udstrækning disse familier, statsamtterne har kontakt med.

Ifølge Habermas' teori kan systemverdenen (dvs. markedet og staten) ikke fungere, hvis den sociale integration bryder sammen. Ud fra et sociologisk perspektiv er det derfor centralt at se på, hvornår og med hvilke midler det statslige system griber ind enten for at sikre den sociale integration i familierne eller for at sikre, at den opvoksende generation socialiseres adækvat. Den iværksatte forsøgsordning i de to statsamter kan betragtes som et eksempel på en sådan foranstaltning. Hvem er den faktiske målgruppe for en sådan indsats og hvilke midler tages der i anvendelse i det sociale arbejde for at dæmme op for de disintegrative processer? Ikke mindst er det interessant at se på, hvilke konsekvenser eller effekter sådanne initiativer har: Fører de til den ønskelige kommunikative handlen eller fører de med Habermas' terminologi til en yderligere rationalisering af livsverdenen?

Valg af undersøgelsesdesign

Kvalitativt eller kvantitativt undersøgelsesdesign?

I princippet kan næsten ethvert empirisk genstandsfelt udforskes ved hjælp af forskellige metoder. Det gælder også en institution som den børnesagkyndige rådgivning. Valg af undersøgelsesdesign

må imidlertid være styret af, hvilke problemstillinger det er, man ønsker viden om ved det pågældende genstandsfelt. Ud fra de problemstillinger, som ønskes belyst i denne undersøgelse – problemstillinger som har en relativt resultat- eller produktorienteret karakter, og som snævert handler om “mergevinsten” ved det udvidede rådgivningsforsøg – forekommer et undersøgelsesdesign, baseret på kvantitative metoder imidlertid at være mest indlysende. Dette design gør det muligt at se på udbredelsen af en række givne fænomener (kortlægning af brugerfladen, holdninger til forsøget og eventuelle effekter af deltagelse i rådgivningen), ligesom det er velegnet til at belyse, hvilke sammenhænge der måtte være mellem disse fænomener og en række andre bagved liggende forhold eller faktorer. Det indebærer, at man udspørger relativt mange individer om en række relativt afgrænsede temaer, som forskeren på forhånd har dannet hypoteser om, dvs. problemfelter som kan standardiseres, så de kan gøres til genstand for statistisk analyse. Ulempen ved det kvantitative undersøgelsesdesign er generelt, at det er dårligt gearret til at generere en nuanceret forståelse for de processer, der fører frem til et givent udfald. Man kan med rette fremhæve, at det navnlig er en svaghed for en undersøgelse som denne, idet omdrejningspunktet i den børnesagkyndige rådgivning jo i vid udstrækning drejer sig om ændringer i de kommunikative processer. Det kvantitative undersøgelsesdesign indebærer således, at vi ganske vist erhverver viden på nogle felter, men også at vi må give afkald på viden om andre.

Blandt nogle af de kvalitative problemstillinger, som det kunne have været relevant at erhverve indsigt i enten gennem deltagerobservation eller gennem dybtgående interview, er for eksempel:

- Betydningen af hvordan de ofte komplicerede livshistorier og relationer mellem forældrepar (herunder deres måde at løse konflikter og træffe beslutninger på under samlivet) påvirker resultatmulighederne i den børnesagkyndige rådgivning og i det fortsatte forældreskab efter samlivsbruddet.

- Belysning af interaktionsprocesserne i rådgivningssituationen mellem rådgiverne og klienterne, herunder hvordan autoritets- eller magtrelationer udformes.
- Betydningen af hvilke rådgivningsmetoder der fungerer bedst i hvilke situationer.
- En nuanceret forståelse af på hvilke områder såvel forældre som børn oplever, at rådgivning har hjulpet, dvs. undersøgelse af hvad den børnesagkyndige rådgivning positivt kan bruges til. Eller såfremt erfaringerne har været mindre positive: En belysning af, under hvilke omstændigheder rådgivning ikke hjælper.

Valg af respondenter: Børn, forældre eller rådgivere?

Målgruppen for det iværksatte forsøg i Københavns Overpræsidium og Vejle Statsamt var ikke forældrene, men børnene. I overensstemmelse med forsøgsordningens formål blev der i de to statsamter gjort en stor indsats for at trække børnene aktivt ind i rådgivningen, se uddybende herom i kapitel 3. I forbindelse med tilrettelæggelsen af denne undersøgelse blev det nøje overvejet at interviewe målgruppen selv, dvs. børnene. Forskerens principielle synspunkt er, at børn kan være lige så velegnede informanter som voksne, når det drejer sig om at udtale sig om egen virkelighed. Desuden er det som regel altid at foretrække, at viden indhentes gennem primærkilden, (dvs. via dem, hvormed forsøget har drejet sig.) Det er dog også synspunktet, at man – når man interviewer børn og andre svage respondentgrupper (dvs. hvor den indbyggede skævhed i magtrelationen mellem interviewer og respondent yderligere forstærkes af andre forhold som fx generationsforskelle) – må gøre sig nogle overordentligt grundige overvejelser om, hvorvidt parterne opnår et gensidigt udbytte af den strukturerede samtale. Tanken om at interviewe børnene selv blev således hurtigt forladt, primært af forskningsetiske grunde: At sætte børn – også ganske små børn – som i forvejen var belastede af vanskeligheder i familielivet, i en situation, hvor de skulle fortælle en fremmed (forsker) om, hvordan det var at tale med en fremmed (rådgiver) om, hvordan de havde det med deres forældre, forekom betænkeligt. Det var svært at forestille sig, at børnene ville kunne

bruge en sådan oplevelse på en meningsfuld og frugtbar måde. Dertil føjede sig en række mere pragmatiske problemstillinger: Til trods for at forsøgets overordnede målsætning var at inddrage børnene i rådgivningen, var det uvist, i hvilket omfang de faktisk ville deltage. Derudover kunne der i visse tilfælde opstå problemer med, at forældrene (eller den ene af dem) som myndighedshavere måske ikke i alle tilfælde var informeret om, hvorvidt barnet havde modtaget rådgivning.

Udgangspunktet for undersøgelsen har derfor været, at informationerne måtte indhentes via andre kilder, dvs. via de øvrige involverede aktører. Der tænkes først og fremmest på barnets forældre og dernæst på de eksperter, der forestår rådgivningen af børn og forældre. I tilrettelæggelsen af undersøgelsen har der imidlertid måttet tages højde for, at hverken forældre eller rådgivere befinder sig i uafhængige positioner i forhold til undersøgelsens problemstillinger: Forældrenes udsagn og forståelse af børnenes situation kunne være farvet af de aktuelle konflikter og vanskeligheder, der måtte være mellem parterne i familien, mens rådgiverne som udgangspunkt måtte antages at varetage professionsinteresser.

Kontrolgruppespørgsmålet

For at kunne vurdere, hvorvidt der kunne registreres en målelig virkning af den forsøgsordning, som blev iværksat i Københavns Overpræsidium og Vejle Statsamt, forekom det helt centralt at fastholde analysen i et komparativt perspektiv. Det blev derfor besluttet at inddrage en kontrolgruppe af familier, der befandt sig i en situation, som modsvarede den, klientellet fra Vejle og København var i, bortset fra det forhold, at forsøgsgruppen var omfattet af den udvidede rådgivningsmulighed, mens kontrolgruppen ikke var det. Under hensyn til de variationer i befolkningssammensætningen, der såvel kan være mellem by og land, mellem Øst- og Vestdanmark som mellem store og små statsamter, blev det besluttet at etablere en stikprøve af borgere, som havde været i kontakt med Århus og Vestsjællands Statsamter ud fra samme afgrænsningskriterier som borgerne i København og Vejle, dvs. i den samme periode, med tilsvarende sagstyper og med børn i

samme aldersgrupper som dem, der indgik i forsøget. Ifølge oplysninger fra Civilretsdirektoratet er der en vis variation i statsamtens praksis, bl.a. når det gælder tilbud om ordinær børnesagkyndig rådgivning,³⁾ men det var direktoratets vurdering, at de to statsamter, der blev udvalgt som kontrolgruppe, ikke adskilte sig nævneværdigt fra den almindelige, gennemsnitlige måde, hvorpå et statsamt fungerer.

Hvordan måle effekt?

Der indgår i analysen forskellige typer af effektmål, betinget af, hvilke af undersøgelsens problemstillinger der aktuelt er tale om:

I henhold til formålsbeskrivelsen for forsøgsordningen var det et succeskriterium, at børnene så vidt muligt altid blev inddraget i rådgivningen. Når det drejer sig om den problemstilling, der vedrører kortlægningen af brugerfladen, har et effektmål således været (med kontrolgruppen som sammenligningsgrundlag), om det med forsøget lykkedes at tiltrække såvel voksne som børn til samtaler med den børnesagkyndige rådgiver, herunder også, om det var de potentielt mest trængende familier (navnlig bedømt på konfliktpotentialer), der accepterede et rådgivningstilbud.

Når det drejer sig om den problemstilling, der vedrører holdninger til den udvidede rådgivningsordning, kan man tale om en relativ effektmåling. Den relative effekt knytter sig snævert til vurderingen af selve rådgivningsforløbet og er baseret på de involverede aktørers subjektive erfaringer.

Et relativt effektmål er *forbrugernes vurderinger*. På baggrund af forældre-aktørernes informationer belyses det specifikt, om parterne i løbet af rådgivningsprocessen har erhvervet mere accept for den andens synspunkter, større forståelse for barnets situation eller om rådgivningen har bidraget til løsning af problemer, som var

3) På undersøgelsestidspunktet foregik der således forskellige andre forsøg rundt omkring i landet, bl.a. i Københavns Statsamt, der dækker befolkningen i det storkøbenhavnske område, bortset fra Københavns Kommune.

vanskelige at klare selv. Det belyses endvidere, hvordan barnet reagerede efter rådgivningen. Der er endvidere spurgt til, om den interviewede forælder på grundlag af sine erfaringer vil anbefale andre forældrepar og børn at tale med en børnesagkyndig rådgiver. Det belyses bl.a., om det forhold, at rekrutteringsgrundlaget potentielt er bredere i forsøgsamterne end i kontrolamterne, øver indflydelse på brugernes relative vurdering af den børnesagkyndige rådgivning.

Et andet relativt effektmål er systemrepræsentanternes, dvs. *rådgivernes vurdering*. I forsøgsamterne blev de børnesagkyndige rådgivere bedt om at vurdere, om der i løbet af rådgivningsprocessen kunne spores en udvikling i enighedsniveauet mellem parterne på en række specifikke punkter, og om det generelt var muligt at påvirke konfliktniveauet i den aktuelle sag. Det undersøges, om der er overensstemmelse mellem rådgiveres og forældres vurdering af rådgivningsforløbet, herunder også hvad der i modsat fald kan forklare eventuelle uoverensstemmelser. Det vurderes endvidere, under hvilke betingelser et rådgivningsforløb – set med rådgivernes øjne – ser ud til at have de bedste forudsætninger for at lykkes.

En anden problemstilling i undersøgelsen drejede sig om at vurdere den *generelle effekt* af ordningen. Dvs. at belyse, om der kan konstateres (adfærdsmæssige) forskelle mellem borgerne i forsøgs- og kontrolgruppen på interviewtidspunktet, som kan tilskrives det forhold, at den ene gruppe har været omfattet af forsøget. Der sondres i analysen mellem effektmål, der snævert knytter sig til sagsbehandlingsprocessen i statsamtet og bredere effektmål, der knytter sig til den aktuelle adfærd i familien på interviewtidspunktet:

Når det drejer sig om de *snævre, sagsorienterede effektmål*, der er knyttet til sagsbehandlingsprocessen i statsamterne, belyses det:

For det første om borgerne i forsøgsamterne (Vejle og København) som følge af den intensiverede rådgivningsindsats hyppigere end borgerne i kontrolamterne (Århus og Vestsjælland) selv er nå-

et frem til aftaler vedrørende forældremyndighed, daglig omsorg og samvær, dvs. om andelen af myndighedsafgørelser, truffet af statsamtet eller ved retten, er lavere i de statsamter, hvor forsøget er foregået end der, hvor der er tilbudt ordinær børnesagkyndig rådgivning.

For det andet belyses det, om der af årsager, som kan tilskrives forsøgsordningen, er indgået andre aftaletyper omkring forældremyndighed, daglig omsorg og samvær i forsøgsamterne sammenlignet med kontrolamterne.

For det tredje undersøges det, om der blandt parterne i forsøgsamterne kan spores en højere grad af tilfredshed omkring de aftaler og beslutninger, der blev truffet i statsamtet, end blandt parterne i kontrolamterne, givet deltagelse i rådgivning og konfliktniveauet på henvendelsestidspunktet.

De *bredere effektmål* knytter sig som nævnt til den *aktuelle adfærd* blandt familiens medlemmer på interviewtidspunktet.

Her belyses det for det første, om der hyppigere er konsensus blandt den opløste families medlemmer om den måde, hvorpå de eksisterende aftaler aktuelt fungerer på i forsøgsamterne end i kontrolamterne, når man kontrollerer for betydningen af deltagelse og konfliktniveau på henvendelsestidspunktet.

For det andet undersøges det, om det af årsager, der kan tilskrives forsøget, er et bedre samarbejds-klima blandt forældrene i forsøgsamterne end i kontrolamterne.

Da forsøgsordningens primære sigte var at afbøde de skader, der opstår for børn som følge af forældrenes samlivsbrud, er der yderligere gennemført en analyse af de involverede børns trivsel på interviewtidspunktet. Det forventes ikke, at der vil kunne konstateres nogen direkte sammenhæng mellem barnets trivsel og det forhold, at forældrene eller barnet selv har deltaget i rådgivning. Men der opstilles en hypotese om, at barnets trivsel på interview-

tidspunktet kan være betinget af en række forhold, som kan påvirkes gennem rådgivning. Eller med andre ord: at der kan være en indirekte sammenhæng mellem deltagelse i den børnesagkyndige rådgivning og barnets trivsel.⁴⁾ Med påvirkelige forhold tænkes på forskellige aftaletyper omkring forældremyndighed, daglig omsorg og samvær samt på forældrenes samarbejdsrelationer.

Tilrettelæggelse og gennemførelse af undersøgelsen

Den empiriske undersøgelse er således baseret på to datakilder: En interviewundersøgelse blandt forældre, der har været i kontakt med et af de fire statsamter samt en selvudfyldt spørgeskemaundersøgelse blandt sagsbehandlere og børnesagkyndige rådgivere i de to forsøgssamter.

Forældreundersøgelsen

For at kunne danne en stikprøve til undersøgelsen blev der i perioden fra begyndelsen af november 1997 til begyndelsen af marts 1998 foretaget en registrering af relevante journaliserede sager i de fire statsamter. Det drejer sig typisk om sagstyper, der vedrører separation, skilsmisse, samvær, overførsel af forældremyndighed, ændring af fælles forældremyndighed eller åben rådgivning, og hvori der mindst var et barn, som var fyldt fire år. Disse registreringer indeholdt personnummeroplysninger på de parter, der var involveret i den pågældende sag, for at Socialforskningsinstituttet siden kunne opnå kontakt med dem.

Efter registreringsperiodens udløb blev den endelige stikprøve dannet. I løbet af den pågældende periode var der foretaget registreringer om i alt ca. 800 sager, som fordelte sig nogenlunde jævnt på de fire statsamter. Af denne bruttostikprøve blev ca. 100 registrerede sager kasseret. De hyppigste årsager var enten, at der var fejl i statsamternes CPR-registrering, eller at de børn, der var involveret i sagerne, ikke opfyldte alderskriteriet om at være fyldt fire år. Dertil viste et ikke ubetydeligt antal sager sig at "krydse" hinanden, idet personer fra to uafhængige sager havde samme fol-

4) Om yderligere overvejelser vedrørende måling af børns trivsel henvises der til kapitel 10.

keregisteradresse på det tidspunkt, hvor stikprøven skulle dannes. Det kunne eksempelvis være en mand/far, som i den pågældende periode havde haft en samværssag kørende om sit barn, der var flyttet sammen med en kvinde/mor, som i en helt anden sag i enten samme eller et andet statsamt måske havde været involveret i en separationssag. Når disse sager blev kasseret, var det, fordi vi ikke ønskede at bringe interviewpersoner i en situation, hvor begge parter skulle interviewes om hver deres forhistorie, eller hvor der kunne opstå tvivl om, hvad det var for en sag, interviewet egentlig drejede sig om.

Den faktiske nettostikprøve endte således med at være på 698. Vi valgte at interviewe én forælder fra hver af disse sager.⁵⁾ I de tilfælde, hvor det kun var den ene forælder, som havde henvendt sig til statsamtet, blev denne udtrukket som interviewperson. I de tilfælde, hvor statsamtet havde været i kontakt med begge forældre, trak vi lod om, hvem af dem der skulle interviewes. Andelen af udtrukne fædre og mødre er nogenlunde den samme. For så vidt angik børnene, valgte vi, at der i undersøgelsen skulle spørges til ét barn i familien, som opfyldte alderskriteriet og var involveret i sagen. I en søskendeflok, hvor flere børn opfyldte disse kriterier, blev et af børnene udvalgt som undersøgelsesenhed ved tilfældig lodtrækning.

Den del af dataindsamlingen, som omfatter interview med forældre, blev gennemført i perioden fra første halvdel af april til sidste uge af maj 1998. Forud for interviewingen modtog de udtrukne forældre en orienteringsskrivelse fra Socialforskningsinstituttet, der fortalte om undersøgelsen. Undersøgelsen er gennemført af Socialforskningsinstituttets interviewerkorps som telefoninterview

5) Alternativt kunne man have valgt at interviewe begge forældre. En oplagt fordel herved ville være, at man ville erhverve større nuancerighed i de enkelte sager ved at konfrontere forældrenes informationer med hinanden. En konsekvens og tungtvejende ulempe ved en sådan undersøgelsesstrategi var, at antallet af sager, hvorom der kunne indhentes oplysninger, da ville blive reduceret til omtrent det halve, hvilket bl.a. ville forringe analysemulighederne, når det gjaldt vurderingen af bagvedliggende forholds betydning.

med besøgsopfølgning med en beregnet interviewtid på ca. 25 minutter. Når telefoninterview blev valgt som den primære kontaktform var det ud fra en erfaring om, at denne metode kan være velegnet i undersøgelser, der som denne drejer sig om følsomme problemstillinger (Körmendi m.fl., 1986). En generel ulempe ved telefoninterview er imidlertid, at bortfaldet hyppigere er større, end hvis der gennemføres besøgsinterview som den primære kontaktform. Dette problem kan man så, som i dette tilfælde, kompensere for ved at kontakte de personer på deres bopæl, som det ikke lykkes at opnå telefonisk kontakt med (dvs. besøgsopfølgning). Før selve dataindsamlingen var interviewerne såvel skriftligt som på instruktionsmøder blevet grundigt orienteret om evalueringundersøgelsens formål og problemstillinger, herunder også om sagstyper og -gange i statsamtssystemet.

Spørgeskemaet til forældrene indeholdt spørgsmål om en række centrale sociale baggrundsforhold, familiesituationen såvel på interviewtidspunktet som på tidspunktet, hvor familien kom i kontakt med statsamtet, belysning af sagsbehandlingsprocessen i statsamtet, herunder også om deltagelse i og erfaringer med den børnesagkyndige rådgivning.

Rådgiverundersøgelsen

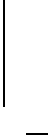
Til forsøgsgruppen – Vejle Statsamt og Københavns Overpræsium – blev der endvidere udarbejdet et spørgeskema til selvudfyldelse, der skulle følge de relevante sager fra start til slut. Dette skema var en udbygning af de statistiskskemaer, som statsamterne i forvejen udfylder til brug for Civilretsdirektoratets analyser. Skemaet blev udfyldt af sagsbehandlere og rådgivere i statsamtet og indeholdt bl.a. oplysninger om, hvorvidt parterne havde modtaget og accepteret tilbud om børnesagkyndig rådgivning. I de tilfælde, hvor rådgivningstilbuddet blev accepteret, skulle der gives oplysninger om bl.a. rådgivers faglige baggrund, tidsforbruget på rådgivningen, hvad sagen havde drejet sig om, samt rådgivers vurdering af hvorvidt det var lykkedes at dæmpe konfliktniveauet i rådgivningsprocessen. Skemaet indeholdt endvidere oplysninger om

sagens udfald, herunder hvorvidt det var lykkedes parterne at nå til enighed.

Opnåelse

Forud for dataindsamlingen havde forskeren gjort sig en række pessimistiske overvejelser om, hvorvidt undersøgelsens følsomme karakter kunne risikere at få negativ indflydelse på, hvor mange interview der kunne opnås: Ville den omstændighed, at undersøgelsen drejede sig om stærkt personlige forhold, hvor der var mange følelser involveret, indebære, at mange forældre ville nægte at deltage? Såvel erfaringerne undervejs i dataindsamlingsprocessen som det endelige opnåelsesresultat viser, at de negative forventninger blev gjort til skamme. Det samlede billede tyder tværtimod på, at de følsomme problemstillinger har været til undersøgelsens fordel: Forældrene har haft meget på hjerte og vil gerne fortælle om det. Af den faktiske nettostikprøve på 698 lykkedes det således at opnå 567 interview, svarende til en opnåelsesprocent på 81. Halvdelen af bortfaldet skyldtes, at de udtrukne personer ikke ønskede at medvirke i undersøgelsen, mens det i de resterende tilfælde skyldtes sygdom, fraflytning, eller at det trods gentagne forsøg ikke var lykkedes at træffe folk. Deltagelsen har været højest i Vejle og lavest i København, et mønster der er genkendeligt fra andre undersøgelser.

For så vidt angik rådgiverundersøgelsen indkom der 274 besvarede skemaer, svarende til en opnåelse på 78% af nettostikprøven i de to forsøgsmåter. Bortfaldet i forældreundersøgelsen og rådgiverundersøgelsen var imidlertid kun i beskeden udstrækning sammenfaldende. Dette forhold indebar i kombination med den omstændighed, at rådgiverskemaerne ikke i alle tilfælde var tilstrækkeligt udfyldt, at analysemulighederne ved at sammenkoble de to datasæt ikke blev så vidtrækkende, som det i udgangspunktet var håbet.

Statsamtterne og den børnesagkyndige rådgivning

Statsamtterne og den børnesagkyndige rådgivning

Statsamtterne er den offentlige myndighed, som ægtefæller henvender sig til, når den ene eller begge parter ønsker separation eller skilsmisse. Hvis parret har fællesbørn, skal der under de såkaldte vilkårsforhandlinger for separationen/skilsmissen tages stilling til, om den fælles forældremyndighed skal bevares eller tillægges den ene forælder. Ved vilkårsforhandlingen i statsamtet vil der normalt også blive vejledt om reglerne for samvær med den forælder, der fremover ikke skal bo sammen med barnet. Samboende (dvs. "papirløse") forældre, som beslutter sig til at gå fra hinanden, er ikke omfattet af disse regler. De kan blot flytte fra hinanden. Men uanset om et forældrepar er (eller har været) gift, samboende eller fraskilte, kan de ikke selv ændre på en eksisterende aftale om forældremyndighed uden statsamtets godkendelse eller medvirken. Bliver et forældrepar ved samlivsbruddet eller på et senere tidspunkt for eksempel enige om, at den fælles forældremyndighed over barnet skal ophøre og tillægges den ene af parterne, eller at forældremyndigheden skal overføres fra den ene til den anden forælder, skal dette godkendes i statsamtet. Hvis et par er helt uenige om forældremyndighedsspørgsmålet, er det imidlertid ikke statsamtet, men retten der træffer afgørelse i sagen. Da lovgivningen om fælles forældremyndighed hviler på en forudsætning om enighed mellem forældrene, kan retten ikke dømme et forældrepar til fælles forældremyndighed. Disse sager vil altid få til udfald, at forældremyndigheden tillægges den ene forælder alene.

Når det drejer sig om samvær med den forælder, som barnet ikke lever sammen med til daglig, kan forældrene selv indgå aftaler uden myndighedernes indblanding. Men statsamtet er den instans, der – under hensyn til hvad der er bedst for barnet – træffer afgørelse om samvær mellem barnet og den ikke-samboende forælder,

hvis forældrepar ikke selv kan blive enige om at lave en aftale, eller hvis der opstår problemer med de eksisterende aftaler.

Ifølge forældremyndighedslovens §28 *skal* statsamterne tilbyde børnesagkyndig rådgivning til forældre og børn, hvis parterne er uenige om forældremyndighed eller samvær. Formålet med rådgivningen er at hjælpe parterne med at løse konflikten under hensyn til, hvad der er bedst for barnet. Der *kan* dog også tilbydes børnesagkyndig rådgivning om disse problemstillinger i andre tilfælde, hvis der skønnes at være et særligt behov for det. Statsamterne kan dog i visse tilfælde undlade at fremsætte et rådgivningstilbud, hvis det forekommer uhensigtsmæssigt, til trods for at parterne er uenige.⁶⁾ Derudover kan folk – forældre eller børn – ifølge forældremyndighedsbekendtgørelsens §12 selv tage initiativ til at få børnesagkyndig rådgivning, hvis der er problemer omkring samvær eller forældremyndighed, også selv om der i administrativ forstand ikke er en egentlig sag i statsamtet. Denne mulighed – såkaldt åben rådgivning – er imidlertid ikke særlig benyttet.

Ifølge lovens §29 skal statsamtet, inden der træffes afgørelser i forældremyndigheds- og samværssager, samtale med børn, der er fyldt 12 år. Yngre børn kan dog også indkaldes. Samtalen kan dog undlades, hvis det enten skønnes at være til skade for barnet, eller hvis det er uden betydning for sagen. Når det gælder fremsættelse af rådgivningstilbud til børn efter §28 er der ikke fastsat nogen aldersgrænse.

Formål med og indhold i den børnesagkyndige rådgivning

Som omtalt i forældremyndighedsloven er formålet med den børnesagkyndige rådgivning at hjælpe parterne med at løse konflikterne under hensyn til, hvad der er bedst for barnet. Rådgivningen er med andre ord tænkt som en *hjælp til selvhjælp*. Hvad der er sigtet med og indholdet i rådgivningen er imidlertid ikke nærmere

6) Det kan fx være i sager, hvor forældrene har besluttet sig for at gå til domstolene med en forældremyndighedstvist, hvorved rådgivning forekommer omsonst, eller i tilfælde hvor det skønnes, at forældrene af andre grunde (manglende motivation, umodenhed, misbrug etc.) ikke er modtagelige for rådgivning.

uddybet hverken i selve lovteksten eller i bekendtgørelsen om forældremyndighed. I forældremyndighedsvejledningen er det dog præciseret, at hensynet til barnets bedste skal forstås derhen, at et rådgivningsforløb ikke bør fokusere så meget på konfliktløsning, at et forlig eller kompromis bliver det altoverskyggende mål, idet et kompromis mellem forældrene i konkrete tilfælde ikke nødvendigvis altid er den bedste løsning for børnene.

Det gældende regelsæt er med andre ord i sig selv summarisk. En fyldigere beskrivelse af den børnesagkyndige rådgivnings sigte og indhold findes i betænkningen om fælles forældremyndighed mv. (Justitsministeriet, 1994), der indgik som forarbejde til den eksisterende lov. Denne beskrivelse findes gentaget i den kommenterede lov om forældremyndighed og samvær, der kan karakteriseres som en fortolkning af den gældende ret. Heraf fremgår, at:

“...tilvejebringelse af enighed er væsentlig, men fokus på rådgivningen er nuet og fremtiden, samt parrets historie og samspil. I rådgivningen hjælpes de til at finde nye måder at forholde sig til hinanden på. Med i drøftelserne er også børn og eventuelle nye samleverer eller andre væsentlige personer. Rådgivningen styrker forældrene i at bruge egne ressourcer på bedre at blive i stand til at komme overens. Centralt er det at hjælpe dem til at skille egne behov fra barnets. En kvalitet i rådgivningen kan være forældrenes oplevelse af at komme til orde og en følelse af at blive hørt og forstået, hvilket kan give en mulighed for at omvurdere og kaste lys over gamle konflikter og hjælpe dem til at acceptere og “begrave” fortiden. Rådgivningen henvender sig til alle sociale grupper og metoderne afpasses efter f.eks. sproglige eller kulturelle forskelle. Der er ikke tale om et egentligt terapeutisk forløb, men rådgiverne anvender deres terapeutiske sagskundskab til at bibringe det nye familiesystem nogle redskaber til konfliktløsning. Et sådant in-tenst forløb kræver en meget solid faglig baggrund hos rådgiveren. Et godt resultat af den børnesagkyndige rådgivning er karakteriseret ved, at alle familiens medlemmer føler sig hjulpet, og at ingen forlader rådgivningen i en nederlagsstemning. Resultatet af rådgivningen behøver ikke nødvendigvis at være enighed, men det kan også være en erkendelse af de manglende muligheder for at opnå enighed og respekt

for forskellighederne. Resultatet af rådgivningen – “løsningen” – bør tilgodeses børnenes behov, men også forældrenes...”⁷⁾

Som det fremgår af dette citat, er den børnesagkyndige rådgivning ikke karakteriseret ved at være særlig specifik eller afgrænset i sigte og indhold. Beskrivelsen, af hvad det er, rådgivningen skal kunne levere, er bred, antagelig for at gøre plads til at en lang række varierende problemstillinger skal kunne rummes inden for rådgivningsinstitutionens rammer. Den nærmere præcisering, af hvad der skal ydes i rådgivningen, hvordan den skal tilrettelægges og hvilket omfang den skal have, er decentraliseret og fastlægges af det enkelte statsamt. På grundlag af den ovenfor citerede beskrivelse ser det imidlertid ud, som om den børnesagkyndige rådgivning skal varetage to formål: På den ene side har rådgivningen et snævert *sagsorienteret* sigte, idet den skal bevæge parterne til at finde en mulig løsning på den konkrete konflikt, som er anledningen til, at de befinder sig i rådgivningen. På den anden side har rådgivningen også et bredere og mere *fremtidsorienteret* sigte, idet den skal give parterne redskaber til at finde hensigtsmæssige måder at tackle det fortsatte forældreskab på.

Forholdet mellem statsamtet og den børnesagkyndige rådgivning

Den børnesagkyndige rådgivningsinstitution har status som en uafhængig, selvstændig og adskilt instans fra statsamternes øvrige funktioner. Rådgivningen er tænkt som et forum, hvor parterne og rådgiveren skal kunne føre en fri dialog, uden at det, der bliver sagt undervejs i processen, kan komme til at ligge til grund for og få betydning for en senere afgørelse i sagen. Der er altså i princippet skodder mellem rådgivnings- og beslutningsinstansen. Det betyder, at rådgiveren ikke må videregive oplysninger fra rådgivningsforløbet til den juridiske sagsbehandler i sagen, medmindre forældrene har givet deres samtykke. Men rådgiverne skal udfærdige et notat om rådgivningens resultat og eventuelt indgåede aftaler til brug for det videre sagsforløb. Det betyder også, at den juridiske sagsbehandler ofte ikke deltager i hele rådgivningsforløbet,

7) Citeret efter Danielsen (1997), p. 472f. samt Justistministeriet (1994), p. 156f.

medmindre parterne anmoder om det. I disse tilfælde har juristen dog pligt til at tage notater til sagens senere afgørelse. I nogle statsamter (bl.a. Københavns Overpræsidium) er der imidlertid udviklet en praksis, hvor juristen deltager ved rådgivningens start og afslutning.

Rådgivningen bliver typisk forestået af psykologer, socialrådgivere og børnepsykiatere med særlig erfaring i familieforhold. De er oftest ansat på konsulentbasis i statsamtet. Det har på baggrund af de oplysninger, der er indhentet til denne undersøgelse, ikke været muligt at få verificeret, at rådgiverkorpset, der er tilknyttet statsamterne i undersøgelsen, opererer ud fra et fælles koncept. Der foreligger os bekendt fx ingen skriftlige retningslinier for, hvilke tilgange og metoder der skal anvendes i rådgivningen, ligesom der heller ikke er etableret en samlet faglig (efter)uddannelsesvirksomhed for korpset. Flere statsamter har dog en supervisionsordning, når nye rådgivere kommer ind i korpset. Der afholdes endvidere et årligt møde for rådgiverkorpset. Hovedindtrykket er imidlertid, at rådgivningerne foregår i et pluraliseret felt.

Selve rådgivningen bliver som hovedregel afviklet i statsamtet, dvs. i de samme fysiske lokaliteter som der, hvor afgørelserne træffes. Man kan stille spørgsmålet, om en sådan indretning bidrager til at understrege uafhængighedsprincippet over for de borgere, der har en sag verserende i statsamtet.

Praksis

I praksis foregår visitationen til rådgivningen på denne måde: Hvis begge forældre har henvendt sig til statsamtet (fx ved vilkårsforhandlinger ved separation/skilsmisse), og der under mødet afdækkes en uenighed om vilkårene for børnene, fremsætter den juridiske sagsbehandler et rådgivningstilbud til parterne på mødet. I sager, hvor den ene forælder har rejst sagen (typisk i samværsager), gives der ikke kun tilbud til denne, men der fremsættes også et skriftligt tilbud til den anden forælder. De involverede parter har derefter en frist til at overveje, om de vil acceptere tilbuddet. Det er frivilligt (og gratis) at deltage i rådgivningen, og en rådgivning

bliver gennemført, hvis blot én af parterne ønsker det. Når den ene eller begge forældre har givet en positiv tilbagemelding, finder sagsbehandleren (eller den koordineringsansvarlige) en rådgiver, der matcher den pågældende sag, og indkalder herefter de relevante parter i sagen til et rådgivningsmøde.

Problemer ved og spørgsmål til den børnesagkyndige rådgivning

Den børnesagkyndige rådgivning er, som den virker i dag, blevet problematiseret fra forskellige sider: I betænkningen om fælles forældremyndighed, samværsvanskeligheder og børnesagkyndig rådgivning (Justitsministeriet, 1994) konstateres det således, at der som helhed er begrænset og spredt viden om, hvordan den børnesagkyndige rådgivning fungerer. I betænkningen efterlyses derfor for det første en beskrivelse af de anvendte og anbefalelsesværdige rådgivningsmetoder, ligesom det påpeges, at der er behov for at få afprøvet forskellige rådgivningsformer, herunder længerevarende rådgivningsforløb. For det andet efterlyses brugerundersøgelser, der kan afdække, hvilke forventninger og ønsker forældrene har til det offentlige tilbud om vejledning, rådgivning og forligsforhandlinger. Endelig fremsættes der i betænkningen forslag om at iværksætte undersøgelser, der kan belyse såvel de kortsigtede som længerevarende forligseffekter af rådgivningen.

Vindeløv (1997) har i en doktorafhandling om mægling som alternativ konfliktløsningsmulighed bl.a. anført om den børnesagkyndige rådgivning, at den må ses som udtryk for positive intentioner om så vidt muligt at overlade løsningen af konflikterne til parterne selv, selv om ordningen formentlig langt fra fungerer optimalt. Fra sit perspektiv ser Vindeløv det imidlertid som et problem, at rådgivningen ikke levner parterne mulighed for at råde bod på den opsplitning af skilsmisssagen i delelementer, der forekommer uhensigtsmæssig for parterne. Det foreslås derfor, at mæglingstilbuddet også burde udvides til at omfatte spørgsmål af økonomisk karakter (bodeling og bidrag). Med terminologien "§28-rådgivning" (som rådgivningen kaldes i jurist-kredse) som eksempel problematiserer Vindeløv endvidere, om rådgivningen

bidrager til en klientgørelse, hvor rådgiverne i ekspertrollen giver gode råd til lægfolket om, hvordan de skal leve deres liv, uagtet at det grundlæggende princip for rådgivningsinstitutionen er hjælp til selvhjælp. Denne tendens understreges af, at det kan have processuel skadevirkning at udvise manglende samarbejdsvilje i rådgivningen.⁸⁾ Vindeløv efterlyser derfor meget klare retningslinier for *“...hvornår en person er klient og som sådan objekt i kommunikativ forstand, eller subjekt med de rettigheder og forpligtelser, der er forbundet hermed...”*.

Mehlby (1995) gennemførte i 1993-94 en undersøgelse om den indsats, der gøres i forhold til børn og unge fra opløste familier fra social- og sundhedsforvaltningens side. De familier, der indgik i undersøgelsen, havde alle sager i socialforvaltningen, og er derfor næppe repræsentative for skilsmissepopulationen som sådan. Der blev foruden journalanalyser gennemført kvalitative interview med både mødre, fædre og børn/unge. Skønt analysen fortrinsvis er koncentreret om den kommunale indsats, var der bl.a. også set på den rådgivning, der ydes i statsamtet. Her leverede de interviewede forældre en hård kritik af rådgivningen, som både i omfang og kvalitet blev vurderet som utilstrækkelig. Forældrene efterlyste generelt mere forståelse og indlevelsesevne fra rådgivernes side. Enkelte havde følt sig presset til fælles forældremyndighed og deleordninger, mens de voldsramte mødre oplevede, at de mødte begrænset forståelse hos rådgiverne i deres frygt for at udlevere børnene til en voldelig far. I undersøgelsen var der tillige interviewet børnesagkyndige rådgivere, som tilsvarende var af den opfattelse, at rådgivningsindsatsen i det statsamtlige regi havde en begrænset rækkevidde.

8) Der henvises til betænkningen om fælles forældremyndighed (Justitsministeriet, 1994), hvor det antages at være til ulempe for en part i en forældremyndighedstvist, hvis det under retssagen kommer frem, at der ikke har kunnet gennemføres børnesagkyndig rådgivning på grund af hans/hendes manglende samarbejdsvilje.

Hvordan adskilte rådgivningsforsøget sig fra den almindelige børnesagkyndige rådgivning?

Den iværksatte forsøgsordning skal ses som en udvidelse eller intensivering af den eksisterende, såkaldte §28-rådgivning, sådan som den er beskrevet ovenfor. Så vidt det er oplyst, er der dog ingen direkte sammenhæng mellem iværksættelsen af forsøget og de problemstillinger, der – jf. ovenfor – er blevet rejst omkring rådgivningsinstitutionen. Som omtalt i forrige kapitel var forsøgsordningens primære formål at søge at hjælpe børn, der befandt sig i en situation, hvor der var opstået konflikter, eller i situationer hvor der kunne forventes at opstå problemer, med henblik på at dæmpe eller undgå disse problemer. Målgruppen for forsøget var med andre ord børnene.

Forsøgsordningen adskilte sig fra den ordinære børnesagkyndige rådgivning på to væsentlige punkter:

Forsøget havde for det første et klart *forebyggende* sigte, idet der ikke kun skulle tilbydes rådgivning i sager, hvor der var konstateret konflikt eller uenighed mellem forældrene. Der skulle tilbydes rådgivning i *alle* familiesager, hvori der var 4-17-årige børn involveret, *uanset* om der forelå en *konflikt* eller ikke. Det betyder, at den filtreringsproces, der fører til rådgivning, og som normalt foretages på baggrund af sagsbehandlerens vurdering af uenighedsniveauet, var overladt til borgerne selv i de to forsøgsamter.

For det andet stillede forsøgsordningen mod, at *børnene* skulle *inddrages* i rådgivningen i langt videre udstrækning end i den ordinære §28-rådgivning. Det er indtrykket, at der rundt omkring i statsamterne er varierende praksis, når det gælder tilbud til og faktisk inddragelse af børn i rådgivningen, men at det er normen, at børn ikke deltager. Som forsøgsordningen var tænkt, skulle der automatisk udløses rådgivningstilbud til børn helt ned fra 4-års alderen, idet ambitionen var, at det skulle være reglen snarere end undtagelsen, at børnene selv deltog i rådgivningen.

Oplægget med forsøgsordningen har med andre ord ikke sigtet mod at lægge et kvalitativt nyt indhold ind i rådgivningen (bortset fra det forhold, at børnedeltagelse må formodes at stille andre formkrav). Det er fortrinsvis i kvantiteten, dvs. gennem det åbne rådgivningstilbud til såvel børn som voksne, at forsøget har adskilt sig fra den almindelige børnesagkyndige rådgivning.

De sager, der var omfattet af forsøget, udgjorde kun en delmængde af de to statsamters samlede sagsmasse, der vedrørte samlivsophævelser, forældremyndighed og samvær. Sager, der vedrørte separation/skilsmissе, og hvor der ikke var fællesbørn, indgik af gode grunde ikke. Men også familiesager, hvori der kun var helt små børn – dvs. børn i 0-3-års alderen – blev selekteret fra. Disse sager, som ifølge oplysninger fra statsamterne udgør en ganske pæn del af sagsmassen (man skønner, det er omkring en fjerdedel af familiesagerne med børn), var i forsøgsperioden omfattet af det regelsæt, der gælder for den ordinære §28-rådgivning.

Forsøgsordningen blev igangsat i de to statsamter omkring den 1. juni 1997 og afsluttedes ved udgangen af 1998. Ved forsøgets start blev der iværksat en omfattende information om ordningen gennem de lokale medier i de to statsamter, og der blev trykt særligt vejledningsmateriale til de borgere, der kom i kontakt med statsamterne. Også beslægtede myndigheder og instanser som domstolene, skole- og socialforvaltningerne, amtskommunen, samt advokaterne i områderne blev orienteret om forsøgsordningen. Til de større børn blev der i samarbejde med Børnerådet udarbejdet en pjece, som blev uddelt til skoler, institutioner, biblioteker, læger mv. Desuden udøvede rådgivere fra de to statsamter opsøgende virksomhed ved at tilbyde foredrag på en række skoler om forsøget.

Rådgivning til skilsmisseg familier i Sverige og Norge

For at sætte perspektiv på den danske rådgivningsmodel i almindelighed og det udvidede rådgivningsforsøg i særdeleshed redegøres der i det følgende for tilsvarende foranstaltninger i de øvrige

skandinaviske lande, herunder også for de erfaringer der er tilvejebragt om disse foranstaltningers forligseffekt.

Sverige: Samarbetssamtaler

Svenske forældre har, hvis de er gift (eller er samboende og efterfølgende indgår ægteskab), automatisk fælles forældremyndighed ("vårdnad") over fællesbørnene. Er forældrene ugifte, er det moderen, der alene er forældremyndighedsindehaver, medmindre parterne har aftalt at dele det formelle ansvar for barnet. Det kan ske gennem ansøgning til domstolene, registrering hos skattemyndighederne eller via anmeldelse til socialkontoret i forbindelse med godkendelsen af faderskabet. I forbindelse med samlivsophævelse fortsætter den fælles forældremyndighed, medmindre den ene part begærer den ophævet.

I Sverige findes der ikke et administrativt organ, der modsvarer den danske statsamtsinstitution. Ægteskabsopløsninger og sager, hvor der er uenighed om forældremyndighed og samvær, er i stedet et domstolsanliggende. Domstolene kan dog ikke træffe afgørelser om samvær, hvis forældrene har fælles forældremyndighed, idet lovgivningen herom – som i Danmark – er baseret på et enighedsprincip.

For at begrænse antallet af retlige tvister om forældremyndighed og for at hjælpe forældre til at nå frem til en overenskomst, som er forenelig med barnets bedste, har man i Sverige indført såkaldte samarbeetssamtaler: *"...Samarbetssamtaler er strukturerede samtaler med forældre, som i forbindelse med eller efter separationen er uenige om, hvordan de skal løse spørgsmål om forældremyndighed og samvær. Formålet med samtalen er at hjælpe forældrene til at nå til enighed omkring barnet. Denne enighed skal tage hensyn til barnets behov og eventuelle ønsker. Barnet skal, i den form det er muligt, selv have mulighed for at komme til orde..."*⁹⁾

9) Socialstyrelsens definition, 1995. Citeret fra Betänkande av Vårdnads-
tvistutredningen (Justitiedepartementet, 1995): Vårdnad, boende, um-
gänge, p. 57 (i oversættelse).

I tilfælde, hvor et forældrepar er uenige om forældremyndighed og samvær, har kommunen, ifølge socialtjenesteloven pligt til at tilbyde samarbejtsamtaler, hvis det under en verserende sag kommer frem, at et sådant tilbud ikke tidligere er fremsat. Forældre kan dog også selv anmode om hjælp i kommunen til løsning af konflikter, selv om der ikke er anlagt sag ved domstolene.

Den svenske rådgivningsinstitution er ligesom den danske model i princippet en uafhængig instans i forhold til beslutningsmyndigheden. Udgangspunktet har været, at et vellykket samtaleforløb forudsætter, at det, forældrene oplyser under samtalen, ikke kan bruges mod dem i en senere retssag. Det indebærer bl.a. at samtalelederen er underlagt tavshedspligt, og at der er "skodder" mellem samtalerne og de undersøgelser, der gøres til brug for en evt. retssag, medmindre forældrene ønsker andet. Undersøgelser har dog vist (Socialstyrelsen, 1989), at dette princip i praksis er blevet forvaltet lempeligt i kommunerne.

Domstolene kan initiere en samarbejtsamtale uden forældrenes samtykke, men det er ligesom i Danmark frivilligt for forældrene, om de vil deltage. Udgangspunktet er, at samarbejtsamtaler skal iværksættes i de tilfælde, hvor de antages at tjene et formål. Ønsker forældrene at deltage i en samtale, er der i princippet to modeller at vælge imellem: Enten samtaler som er underlagt familierådgivningstavshedspligt, hvor tavshedspligten er mere omfattende end i det andet alternativ: samtaler med socialtjenestetavshedspligt. Undersøgelser har vist, at 4 ud af 5 samarbejtsamtaler foregår under den såkaldte socialtjenestetavshedspligt. Ved de fleste samarbejtsamtaler deltager to (kvindelige) samtaleledere, der hyppigst har en uddannelsesbaggrund som socionomer.

Der er os bekendt ikke gennemført egentlige evalueringsundersøgelser om erfaringerne med de svenske samarbejtsaftaler, men der er til det statslige udredningsarbejde (jf. Justitiedepartementet, 1995) indhentet en række oplysninger om, hvordan disse samtaler i praksis afvikles. Heraf fremgår bl.a., at omkring hvert fjerde forældrepar, der blev separeret i 1993, havde været i kontakt med so-

cialtjenesten i forbindelse med separation og skilsmisse. Størsteparten (85%) af de gennemførte samarbejdssamtaler fandt sted, inden tvisten var aktualiseret ved en domstol, og endte i 4 ud af 5 tilfælde med, at der blev opnået enighed mellem forældrene om barnet. Det hyppigste var, at forældrene deltog i 3-5 samtaler. Af det samlede antal samarbejdsaftaler blev en mindre del (15%) henvist til socialtjenesten fra retten. Her lykkedes det kun at opnå aftaleenighed i cirka halvdelen af sagerne. En del af disse forældre havde allerede tidligere været til en samarbejdsamtale på eget initiativ.

Ifølge den svenske forældremyndighedslov skal den, der forestår undersøgelser til brug for retten i sager om forældremyndighed og samvær, forsøge at klarlægge barnets holdning, såfremt det ikke forekommer uhensigtsmæssigt. Der lægges med andre ord en vis vægt på, at også barnets synspunkter under hensyn til alder og modenhed kommer frem. Det er imidlertid sjældent, at børn inddrages som aktiv part i samarbejdsamtalerne. Af de oplysninger, der blev indhentet til det svenske udredningsarbejde, fremgår det, at børn kun havde deltaget i 15% af de gennemførte samtaler.

Norge: Obligatorisk forældremægling

I hovedprincipperne modsvarer den norske lovgivning om forældreansvar den tilsvarende danske om forældremyndighed. Det vil sige, at gifte forældre automatisk har fælles forældremyndighed, mens det for ugifte forældres vedkommende er moderen, der er myndighedsindehaver, medmindre parterne aftaler fælles forældremyndighed, eller faderen skal have ansvaret, hvilket anmeldes til folkeregistret. En forskel fra de danske forhold er imidlertid, at forældre (under forudsætning af enighed) selv kan ændre aftaler om forældreansvar uden myndighedernes medvirken.

Med virkning fra 1993 blev der med hjemmel i ægteskabsloven indført obligatorisk mægling for forældrepar med børn under 16 år, inden en separations- eller skilsmissesag indbringes for fylkesmanden eller domstolen. Året efter blev der med hjemmel i barneloven for det første indført en bestemmelse om, at ugifte sambo-

ende skulle tilbydes mægling i forbindelse med samlivsophævelse. For denne gruppe er mægling dog frivillig. For det andet blev der indført regler om, at forældrepar i de tilfælde, hvor der er uenighed om ændring af forældreansvar, daglig omsorg og samvær, er forpligtede til at deltage i forældremægling, inden en sag kan indbringes for fylkesmanden eller retten (obligatorisk barnelovsmægling).

Det er fylkesmanden, der er ansvarlig for mæglingsapparatet. Til mæglerkorpset rekrutteres personer, der besidder juridisk, økonomisk og psykologisk sagkundskab på feltet. En evalueringsundersøgelse (Ekeland & Myklebust, 1996, 1997) om mæglingsordningen har vist, at halvdelen af korpset rekrutteres internt fra familievernet, dvs. fra offentlige eller kirkelige familiekontorer, mens resten rekrutteres eksternt, hvilket hyppigst vil sige fra socialkontorer. Mæglerne er oftest socionomer (47%), psykologer (21%) eller præster (14%).

Den obligatoriske mæglingsordning indebærer, at begge forældre skal møde personligt frem, medmindre tvingende grunde hindrer dem. Der er afsat en tidsramme på maksimalt fire timer pr. mægling, men i praksis bruges der mindre tid: De gennemsnitlige anvendte tidsressourcer pr. mægling er 2,2 timer, hyppigst afviklet over 2 møder.

Den norske mægling har i høj grad en formal struktur og et sagsorienteret sigte. Formålet med mæglingen er at nå frem til aftaler om forældreansvar, daglig omsorg og samvær under hensyn til, hvad der er bedst for barnet. Det er således ikke parforholdet og samlivsbruddet, der er i fokus, men forældreskabet som skilte forældre.

Den omtalte undersøgelse viser, på baggrund af mæglerne rapporteringer, at der ved mæglingens start var enighed om forældreansvar i 4 ud af 5 sager, mens 2/3 var enige om, hvor barnet skulle bo. Størst uenighed var der om samværet, hvor omkring halvdelen var uenige.

Ved mæglingens afslutning var der ifølge mæglerne opnået aftaleenighed i 9 ud af 10 mæglinger efter ægteskabsloven og i 2/3 af de obligatoriske barnelovsmæglinger. Da de forældre, der havde deltaget i obligatorisk barnelovsmægling, selv blev spurgt om udfaldet, blev graden af aftaleenighed opgivet som noget lavere.

Når der blev opnået enighed om forældreansvar, blev der i de fleste tilfælde aftalt fælles forældreansvar (90%). Eneforældremyndighed tilfaldt moderen i 8% af mæglingerne og faderen i 3% af tilfældene. For så vidt angik problemstillingen om daglig omsorg, fik mæglingen i 4 ud af 5 tilfælde til udfald, at barnet kom til at bo hos moderen. De resterende tilfælde fordelte sig nogenlunde ligeligt mellem daglig omsorg hos far, deleordning eller opsplittning af en søskendeflok. For samvær gjaldt, at der i 2/3 af mæglingerne blev aftalt normalt samvær, dvs. ca. hver 14. dag. I hver fjerde mægling blev der aftalt en mere vidtgående ordning og i hvert tiende tilfælde mindre end normalt samvær.

På baggrund af en række anvendte indikatorer konkluderes det i den omtalte evalueringsundersøgelse, at den obligatoriske mæglingsordning ser ud til at give udbytte i 2 ud af 5 mæglinger. I et tilsvarende antal sager er konfliktniveauet mellem forældrene så lavt (eller omvendt: enigheden så stor), at mægling antagelig var overflødig, idet forældrene kunne have klaret sig lige så godt uden. Det gjaldt især de mæglinger, der blev gennemført efter ægteskabsloven. I en femtedel af sagerne var konflikterne og uenigheden omvendt for omfattende til at kunne løses inden for mæglingsinstitutionens rammer. Det gjaldt navnlig i de mæglinger, der blev gennemført efter obligatorisk barnelovsmægling.

Der er i Norge – som i Danmark – fastsat regler om, at ældre børn, det vil i praksis sige fra 12-års alderen, har udtaleret, når det gælder deres personlige forhold. Det er imidlertid forældrene og ikke myndighederne, der skal høre barnet om eksempelvis daglig omsorg og samvær.

I praksis viser undersøgelsen, at børn kun undtagelsesvist har været inddraget direkte i mæglingsprocessen. I 2% af mæglingerne deltog de enten aktivt sammen med forældrene, ved separate samtaler med mægler eller var til stede ved mæglingens afslutning. I 12% af mæglingerne var de indirekte involveret, idet forældrene havde fået til opgave at spørge dem om synspunkter, som vedkom mæglingen. I den resterende del af mæglingerne (86%) var børnene hverken direkte eller indirekte inddraget. De børn, der deltog, tilhørte fortrinsvist de ældre aldersgrupper.

Overvejelser om inddragelse af børn i det familieretlige arbejde

Skønt der i de skandinaviske lande som vist ovenfor er erfaringer med at inddrage børnene selv i det familieretlige arbejde, vil det være synd at sige, at der er tale om en institutionaliseret praksis. I det følgende opsummeres kortfattet en række indlæg, der overvejer det betimelige i at inddrage børn som aktiv part i rådgivnings-sammenhænge, der lader sig sammenligne med den børnesagkyndige rådgivning ved statsamtterne:

På dansk grund har familierapeuten Jesper Juul (1996) i en bog om perspektiver og processer i familierådgivning således generelt anført, at det på mange måder kan karakteriseres som en positiv udvikling, at børn nu til dags hyppigere inddrages aktivt i familierådgivningsforløb end tidligere. På den anden side er det også forfatterens synspunkt, at man bør respektere deres ret til at være fri for at deltage. Juul anfører, at inddragelse af børn under alle omstændigheder forudsætter, at rådgiveren besidder en kompetence til at bevare overblikket, så det undgås, at barnet sidder tilbage med en oplevelse af at være på anklagebænken.

I Sverige blev der i 1995 afholdt en konference om erfaringer med inddragelse af børn i det sociale og familieretlige arbejde med deltagelse af en personkreds, der havde stor sagkundskab på feltet. I konferencerapporten, "Att tala med barn" (1995) er konklusionen, at disse eksperter hovedsageligt har haft positive erfaringer med samtaler med børn, men samtidig bliver det også understre-

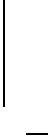
get i rapporten, at der – i lyset af at det er blevet mere udbredt at lytte og tage hensyn til børnenes synspunkter – kan være risiko for at børnene håndteres uprofessionelt, fx ved at man kommer til at lægge ansvaret for beslutningerne over på barnet. Samtaler med børn stiller med andre ord store krav til terapeutens, socialarbejderens eller advokatens kompetence.

Fra Norge fastslår Ekeland (1994) generelt, at spørgsmålet om børns deltagelse er et omdiskuteret tema i litteraturen om skilsmissemægling. Et gennemgående argument for at inddrage børn i mæglingen er, at disse ofte befinder sig i en følelsesmæssig klemt position mellem forældrene. Ved at inddrage dem i rådgivningen får de mulighed for at tale med en neutral tredje person, hvilket kan lette presset og “frigøre” dem fra konflikten. Et andet argument, der taler for, er, at det med barnets tilstedeværelse kan gøres lettere for mægleren at holde fokus på forældrefunktionerne og dermed gøre forældrene ansvarlige for fremtiden. Der er imidlertid også både faglige og værdimæssige argumenter for ikke at inddrage børn i rådgivningen. Det faglige argument er, at børns tilstedeværelse kan hindre, at temaer, som hører voksenverdenen til, bliver eksponeret, hvilket kan føre til, at børnene føler sig yderligere klemte. Det værdimæssige argument går på, at en separation er de voksnes handlinger og konsekvenserne af dette – det fortsatte forældreskab – er disses ansvar. Mægling skal derfor være for børn, men ikke med børn. På baggrund af teoretiske studier og empiriske arbejder tenderer Ekeland selv mod synspunktet, at børn ikke bør tage del i skilsmissemæglingen, medmindre særlige forhold gør sig gældende.

Ud fra omtrent samme overvejelser og afvejninger mener også Tjersland (1992), at børnene må fastholdes som en indirekte målgruppe, som skal nås via forældrene. Derfor skal børn i almindelighed ikke deltage i samtalerne, medmindre mægleren i en specifik situation finder det nødvendigt, eller forældrene insisterer på det, og mægleren finder det forsvarligt. Tjersland er endvidere åben overfor, at børn ved afslutningen af en mægling og i mæglerens

nærvær kan inddrages i diskussionen af det aftaleudkast, forældrene har udarbejdet.

Alt i alt synes synspunkterne i disse skandinaviske indlæg at være, at man trods positive erfaringer bør være forsigtig med uforbeholdent at anbefale, at børn inddrages i rådgivningerne pr. automatik. Os bekendt findes der i skandinavisk regi ikke empirisk forskning, der belyser fordele og ulemper ved denne problematik, og som er baseret på børns egne oplevelser og erfaringer med at blive inddraget aktivt i det familieretlige arbejde.

Borgernes kontakt med statsamtterne

Hvilke sager har folk henvendt sig med til statsamtterne?

Formålet med kapitlet 4 er at give en generel beskrivelse af de borgere, der har været i kontakt med de fire statsamtter i den periode, hvor der blev indsamlet data til undersøgelsen (primo november 1997 - primo marts 1998), herunder også at belyse om der er væsentlige variationer mellem forsøgsamtterne (Vejle og København) og kontrolamtterne (Århus og Vestsjælland), som kan få betydning for de senere analysetrin.

De borgere, der har henvendt sig til statsamtterne i forbindelse med den type familiesager, som indgår i denne undersøgelse, kan forenklet, men operationelt opdeles i to grupperinger.

En gruppe er de familier, som står for at skulle opløse samlivet eller måske for kort tid siden allerede er flyttet fra hinanden. Hvis forældrene har været gift og nu ønsker separation/skilsmiss, er statsamtet den myndighedsinstans, der formelt skal godkende beslutningerne om forældremyndighed for parrets fælles børn. Papirløst samlevende forældre er ikke som de gifte forpligtet til at henvende sig til statsamtet, når de flytter fra hinanden, men kan – hvis de selv ønsker det, eller der er opstået problemer – inddrage statsamtet i forbindelse med aftaler/afgørelse om forældremyndighed og samvær. For denne gruppe fungerer statsamtet som en *instans, der initialiserer samlivopløsningen*.

En anden gruppe er de forældrepar, hvor selve samlivopløsningen er et overstået stadium. Det kan være kortere eller længere tid siden. Hvis de tidligere var gift, har de altså allerede en gang været i statsamtet, da samlivsbruddet skulle initialiseres. Når de atter henvender sig til statsamtet, vil det typisk være for at få ændret på de aftaler eller afgørelser som tidligere (med eller uden statsamtets

mellemløst) er blevet truffet om børnene. Eftersom disse forældre involverer myndighederne i stedet for selv at indgå aftaler, må man som udgangspunkt gå ud fra, at der foreligger uenighed. For denne gruppe af borgere fungerer statsamtet altså i højere grad som en *konfliktløsningsinstans*.

Denne gruppe er med andre ord en selekteret delmængde af den første. Hvor stor denne delmængde er, dvs. i hvor mange samlivsopløsninger der opstår så store vanskeligheder i forældresamarbejdet, at statsamtet inddrages for at løse konflikten, vides ikke præcist. Men man antager, at det drejer sig om et mindretal af samtlige samlivsophævelser. Ifølge de oplysninger, der blev indhentet fra statsamtet til denne undersøgelse, forekommer der i en del af disse sager en genganger-problematik, dvs. at nogle forældre gentagne gange henvender sig til statsamtet for at få hjælp til at løse deres konflikter.

Da der således i udgangspunktet er tale om kvalitativt forskellige motiver for at henvende sig til statsamtet, vil vi i det følgende beskrive de to grupper hver for sig. For at indkredse de to grupperinger i undersøgelsen blev interviewpersonerne spurgt, om baggrunden for deres kontakt med statsamtet var, at deres samliv skulle ophæves, eller om sagen udelukkende drejede sig om børn fra et allerede opløst forhold. I undersøgelsesmateriale er de to grupperinger næsten lige store: 46% har angivet, at baggrunden for henvendelsen var, at deres samliv skulle ophæves, mens 54% af de interviewede forældre har oplyst, at sagen drejede sig om børn fra et allerede opløst forhold. Der er ikke forskel i disse andele mellem forsøgs- og kontrolamtet, men ser man nærmere på de enkelte statsamter, kan der imidlertid konstateres en vis – men ikke-signifikant – variation: Århus Statsamt tegnede sig således for den største andel af aktuelle samlivsophævelser med 53%, mens der i Københavns Overpræsidium hyppigst var tale om sager om børn fra et allerede opløst forhold (60%).

I folks bevidsthed kan der måske i praksis være glidende overgange mellem, om sagen drejer sig om en aktuel eller allerede overstå-

et samlivsophævelse, jf. tabel 4.1. I undersøgelsen spurgte vi derfor, hvornår forældrene faktisk var flyttet fra hinanden. Langt de fleste af de forældre, som angav, at sagen drejede sig om aktuel samlivsophævelse, flyttede fra hinanden i andet halvår af 1997 eller senere, mens hovedparten af de forældre, der har oplyst, at sagen vedrørte børn fra et allerede opløst forhold, gik fra hinanden i første halvår af 1997 eller tidligere. Der er med andre ord en meget stærk sammenhæng mellem fraflytningstidspunkt og forældrenes oplevelse af, om der var tale om et "aktuelt" henholdsvis "tidligere" samlivsbrud, selv om der ikke er fuldstændig overlapning.

For yderligere at indkredse, hvad sagerne drejede sig om, blev interviewpersonerne spurgt, om kontakten med statsamtet indbar, at der skulle træffes aftale eller afgørelse om samvær, forældremyndighed, og hvor barnet skulle bo.

Blandt dem der henvendte sig på grund af en aktuel samlivsopløsning, angav ca. hver tredje, at der skulle tages stilling til forældremyndighed, en god fjerdedel at problemstillingen drejede sig om, hvor barnet skulle bo, mens samvæsspørgsmål var på dagsordenen i ca. halvdelen af sagerne. I en del tilfælde drejede sagerne sig om kombinationer af alle tre elementer. Tankevækkende er det imidlertid, at en ganske stor andel – ca. 40% af forældrene i denne gruppe – har oplyst, at kontakten med statsamtet hverken drejede sig om forældremyndighed, daglig omsorg eller samvær. Myseriet bliver ikke mindre af, at alle disse forældrepar var gift, og næsten alle faktisk flyttede fra hinanden i perioden fra november 1997 og frem. Det ser med andre ord ud til, at der har været tale om separationer uden stillingtagen til forældremyndighed! Ser man imidlertid lidt nøjere på besvarelsesmønstrene, tyder forklaringen på, at disse forældre på forhånd har været enige om, hvad der skulle ske omkring børnene, så de ikke har haft oplevelsen af, at der var noget, der skulle tages stilling til i statsamtet. Sammenlignet med fordelingerne i datamaterialet i øvrigt havde meget få af disse forældre indbyrdes konflikter på henvendelsestidspunktet, næsten alle havde fælles forældremyndighed på interviewtidspunktet.

Tabel 4.1.

Problemstillinger, henvendelsestidspunkt og personer i sager, der drejer sig om aktuel samlivsophævelse henholdsvis børn fra et allerede opløst forhold. Procent.

	Aktuel samlivs- ophævelse (N=248)	Sager vedrørende: Børn fra allerede opløste forhold (N=294)	P < ¹⁾	N =
<i>Forældrenes fraflytnings- tidspunkt:</i>				
Før juli 1997	15	87	***	287
Efter juli 1997	85	13		238
<i>Henvendelsestidspunkt:</i>				
Før efterårsferie 1997	6	29	***	100
I/efter efterårsferie 1997	50	36		229
Efter nytår 1998	44	35		209
Procentandele uafsluttede sager	6	14	**	56
<i>Procentandele sager vedr.: :</i>				
Forældremyndighed	37	28	*	177
Daglig omsorg	29	19	**	130
Samvær	48	84	***	371
Hverken forældremyndig- hed, daglig omsorg eller samvær	40	6	***	118
<i>Sagen rejst af:</i>				
Far	18	50	***	195
Mor	41	41		226
Begge forældre	41	9		129

2) Om forklaring til "P<" samt stjernemarkeringer henvises der her og i de følgende tabeller til bilag 1.

punktet (89%) og halvdelen af de deleordninger, der findes i datamaterialet, befinder sig i denne gruppering.

Når det drejer sig om gruppen med børn fra et allerede opløst forhold, tegner der sig en mere klar profil af problemstillingerne. Her har sagerne i langt de fleste tilfælde drejet sig om samværs- spørgsmål. Her er mønstret, at det oftest er den ene part, der har rejst sagen, og i de tilfælde, hvor moderen havde eneforældremyndighed, var det overhyppigt fædre (71%). Der kan imidlertid ikke konstateres nogen forskelle mellem den initiativtagende forælders køn og problemernes art: Forældremyndighedssager, stillingtagen til daglig omsorg og samværsproblemer blev rejst med samme hyppighed af mødre og fædre.

Ser man på, hvornår forældrene rettede henvendelse til statsamtet, er der i datamaterialet en klar (signifikant) tendens til, at de sager, der drejede sig om børn fra et allerede opløst forhold, ikke alene startede tidligere, men også hyppigere var uafsluttede på interviewtidspunktet end sager, der vedrørte aktuel samlivsopløsning. Dette indikerer, at kompleksiteten ofte er større, og at sagerne derfor trækker mere i langdrag, når de drejer sig om børn fra allerede opløste forhold.

Familiestrukturelle karakteristika

Sættes der fokus på de familiestrukturelle karakteristika, er der en række forskelle, som springer i øjnene, når man sammenligner sager om aktuel samlivsopløsning med sager om børn fra allerede opløste forhold, jf. tabel 4.2.

For det første kan man konstatere en variation i aldersfordelingen blandt de børn, som vi ved lodtrækning tilfældigt har spurgt til i undersøgelsen: Sager om børn fra allerede opløste forhold har hyppigere drejet sig om yngre børn end sager vedrørende aktuel samlivsopløsning.

For det andet havde forældrene færre fællesbørn i de sager, der drejede sig om børn fra allerede opløste forhold: Hvert andet af de

Tabel 4.2.

Familiestrukturelle karakteristika ved sager der drejer sig om aktuel samlivsophævelse henholdsvis børn fra et allerede opløst forhold. Procent.

	Aktuel samlivsophævelse	Sager vedrørende: Børn fra allerede opløste forhold	P <	N =
<i>Det udvalgte barns alder:</i>				
			**	
3-7 år	46	50		265
8-11 år	29	35		176
12-17 år	26	15		108
<i>Antal fællesbørn:</i>				

1	26	51		219
2	55	40		258
3 eller flere	19	9		76
<i>Forældres samlivsvarighed:</i>				

0-6 år	7	48		155
7-13 år	49	40		239
14 år eller mere	44	12		147
<i>Civilstand under samlivet:</i>				

Gift	96	48		372
Samlevende med fælles fm.	1	23		70
Samlevende med enefm.	3	26		86
Aldrig boet sammen	0	3		8
<i>Forældremyndighed på henvendelsestidspunkt:</i>				

Far	1	6		21
Mor	12	56		197
Fælles	87	38		332
<i>Daglig omsorg på henvendelsestidspunkt:</i>				

Far	7	12		54
Mor	44	80		352
Deleordning	3	4		20
Forældre boede sammen endnu	44	2		117

udvalgte børn i denne gruppering var enebarn, mens det tilsvarende kun gjorde sig gældende i hvert fjerde tilfælde, når baggrunden for henvendelsen var en aktuel samlivopløsning.

For det tredje er der stor variation mellem de to grupper med hensyn til varigheden af forældrenes samliv. Mens de forældrepar, som henvendte sig til statsamtet for at opløse deres forhold, i gennemsnit havde levet sammen i 13 år, var den gennemsnitlige samlivsvarighed for de forældrepar, som efterfølgende fik vanskeligheder med forældresamarbejdet, 7,5 år. I denne gruppe var børnene gennemsnitligt 3,7 år, da forældrene flyttede fra hinanden, mens børnene i gruppen af aktuelle samlivsophævelser i gennemsnit var 8 år.

For det fjerde er der forskelle mellem de to grupper, når det drejer sig om de juridiske bånd mellem familiens medlemmer. I gruppen af aktuelle samlivsophævelser optræder – ikke overraskende – stort set kun forældrepar, som var gift med hinanden. De samboende bruger kun helt undtagelsesvist statsamtet til at initialisere samlivsophævelsen. Til gengæld blev statsamtet lige så hyppigt brugt som konfliktløsningsinstans efter samlivsbruddet af forældrepar, der ikke var gift, som af tidligere ægtefæller. Blandt de samboende forældrepar var det omkring halvdelen, der havde fælles forældremyndighed, mens de levede sammen. Det er navnlig de samboende, der tegner sig for en kort samlivsvarighed: 60% havde levet sammen i 6 år eller mindre, mens den tilsvarende andel blandt forældrepar, som var gift kun var 37%.

Man skal være opmærksom på, at det kun er en del af statsamtets familiesager, som indgår i denne undersøgelse. Sager, hvori der udelukkende var involveret helt små børn i alderen fra 0-3 år, indgik ikke i forsøget. I disse sager kender vi ikke forholdet mellem "aktuelle samlivsophævelser" og sager om børn fra et allerede opløst forhold. Det er muligt, at forskellene mellem de to grupper, som vi her har karakteriseret, ville være mindre markante, hvis vi havde haft et komplet billede, som indbefattede alle familiesager (dvs. med børn i alle aldersgrupper). På baggrund af varia-

tionerne i det foreliggende undersøgelsesmateriale må man imidlertid konstatere, at en række indikatorer (kort samlivsvarighed, yngre børn, andelen uden søskende, den relativt høje andel af samboer) peger i retning af, at det navnlig synes at være de "unge" familier, dvs. familier med en kort fælles livshistorie, som befinder sig i en risiko for at støde ind i problemer med det fortsatte forældreskab efter samlivsbruddet.

Knap halvdelen af de forældre, som var i kontakt med statsamtet på grund af en samlivsophævelse, boede endnu sammen på henvendelsestidspunktet, mens et lille flertal allerede var flyttet fra hinanden. De fleste havde i sagens natur fælles forældremyndighed, da de henvendte sig. I sager om børn fra allerede opløste forhold var det som regel moderen, der havde den daglige omsorg for barnet, og hyppigt også hende der havde forældremyndigheden. I 38% af disse sager var der fælles forældremyndighed på henvendelsestidspunktet. I datamaterialet findes fælles forældremyndighed efter samlivsbruddet hyppigst blandt papirløst samlevede, der også havde delt forældreansvar under samlivet (66%), mens 40% af de tidligere gifte i denne gruppe havde bevaret den fælles forældremyndighed. Der var sjældent fælles forældremyndighed på henvendelsestidspunktet, hvis faderen ikke har haft legale rettigheder til barnet under samlivet (11%). Der er signifikante forskelle mellem de sager, hvor der på henvendelsestidspunktet var ene- henholdsvis fælles forældremyndighed. Var der eneforældremyndighed, drejede sagerne sig næsten udelukkende om samvær (79%). I halvdelen af de tilfælde hvor forældrene delte det juridiske ansvar, drejede problemstillingen sig om forældremyndigheden og hyppigst i kombination med et samværsproblem. Undersøgelsesmateriale tyder på, at ca. 1/4 af sagerne har drejet sig om ophævelse af den fælles forældremyndighed.¹⁰⁾

I lyset af at lovgivningen om den fælles forældremyndighed er baseret på en forudsætning om, at forældre kan finde ud af at samarbejde om deres børn, er det tankevækkende, at procentandelen

10) Kan iagttages ved at sammenkoble oplysninger om forældremyndighed på henvendelses- og interviewtidspunkt.

med fælles forældremyndighed faktisk udgør hele 38% af de sager, der drejede sig om børn fra allerede opløste forhold. Det tyder på, at der er et mis-match mellem de forudsætninger, der har ligget til grund for lovgivningskomplekset, og den faktiske virkelighed, eller med andre ord at intentionerne med den fælles forældremyndighed gøres til skamme. Undersøgelsesfundet rejser spørgsmålene, om en række forældrepar i forbindelse med samlivsbruddet vælger at bibeholde den fælles forældremyndighed for at undgå yderligere konflikter, eller om disse forældre på det tidspunkt har været i besiddelse af den fornødne orientering om, hvad det fælles juridiske ansvar over for barnet i praksis måtte indebære.

Forældres alder og uddannelse

Sætter man fokus på forældrenes alder kan der, jf. tabel 4.3, konstateres en mindre aldersforskel mellem forældrene i de to kategorier: Forældre, der henvendte sig på grund af en konflikt om barnet fra et tidligere forhold, var i gennemsnit 1½-2 år yngre end dem, der henvendte sig på grund af en aktuel samlivsophævelse. Denne aldersforskel skal givet ses som en effekt af, at der – jf. ovenstående – hyppigere var tale om familier med få år på bagen i den førstnævnte gruppering.

Med hensyn til skole- og erhvervsuddannelse kan der ikke konstateres signifikante forskelle mellem de to grupper. I analysen har vi konstrueret et fælles mål for forældrenes samlede uddannelseskapital, hvor der tages udgangspunkt i den forælder, som har den længste erhvervsuddannelse: Havde hverken faderen eller moderen gennemført en erhvervsuddannelse, blev forældrene således placeret i kategorien "ingen erhvervsuddannelse". Havde blot én af forældrene gennemført en uddannelse svarende til efg/læringsniveau, henholdsvis en kort, mellemlang eller lang videregående uddannelse trak denne forælder den anden med op i disse kategorier.

Opgjort på denne måde svarer uddannelsesmønstret blandt forældrene i denne undersøgelse til det, som kendes fra anden skilsmiseforskning (Heide Ottosen, 1997). Sammenholdt med intakte

Tabel 4.3.

Forældres alder, erhvervsuddannelse og arbejdsmarkedstilknytning i sager, der drejer sig om aktuel samlivopløsning henholdsvis børn fra allerede opløste forhold. Procent.

	Aktuel samliv- ophævelse	Sager vedrørende: Børn fra allerede opløste forhold	P <	N =
<i>Forældres alder i gennem-</i>				
<i>snit:</i>	36,9	35,3		
Mødre	40,0	38,0		
Fædre				
<i>Forældres uddannelseskapital:</i>				
Ingen erhvervsuddannelse	13	18	–	84
Efg/lærling	44	42		235
Videregående uddannelse	43	40		227
<i>Procentandele arbejdsløse, pensionister mv.:</i>				
Mødre	19	31	***	139
Fædre	11	18	***	82

kernefamilier med mellemstore børn er dette mønster karakteriseret ved, at uddannelsesniveaet er lavere. I nærværende undersøgelse er det dobbelt så hyppigt forekommende, at skilsmisseforældrene ikke havde gennemført nogen erhvervsuddannelse (15%), sammenlignet med intakte familier (6%). Og tilsvarende var der færre af undersøgelsens skilsmisseforældre, som havde gennemført en videregående uddannelse (42%). I intakte familier er denne andel 50%.

At skilsmisser ikke er "demokratisk" fordelt, afspejler sig tilsvarende, når man fokuserer på forældrenes beskæftigelsesmønster. For fædrenes vedkommende var andelen af selvstændige lavere (8%), sammenlignet med fædre i intakte familier (19%), mens andelen

af faglærte og ufaglærte arbejdere var lidt højere. For mødrenes vedkommende udgjorde andelen af funktionærer kun 43% i denne undersøgelse mod 68% blandt mødre i intakte kernefamilier.

Den afgørende forskel i beskæftigelsesmønstret – en forskel, der både gælder fædre og mødre – er imidlertid, at andelen, som befinder sig i en marginaliseret position i forhold til arbejdsmarkedet (dvs. som arbejdsløse, på dagpenge eller kontanthjælp, langtidssygemeldte eller pensionister), er betydeligt højere blandt skilsmisseforældrene: På interviewtidspunktet var det således 15% af fædre og 25% af mødre, der i denne undersøgelse befandt sig uden for arbejdsmarkedet. I intakte kernefamilier udgør de tilsvarende andele 3% henholdsvis 8% (Heide Ottosen, 1997).

Med erhvervsuddannelse og arbejdsmarkedstilknytning som indikatorer på socio-økonomiske ressourcer er det således ikke et repræsentativt udsnit af befolkningen, som statsamtterne kommer i kontakt med. Den sociale slagside er navnlig tydelig, når statsamtet har været brugt som konfliktløsningsinstans, hvor hver tredje mor og hver sjette far befandt sig uden for arbejdsmarkedet. Dette tyder på, at belastende livsomstændigheder, der følger af arbejdsløshed mv. (fx dårlig økonomi, oplevelse af manglende selvverd og social status), bidrager til at forstærke vanskelighederne i familielivet, dvs. i relationerne mellem forældrene.

Uenighed og konflikter mellem forældrene på henvendelsestidspunktet

For at belyse konfliktniveauet mellem forældrene på henvendelsestidspunktet har vi såvel søgt at indkredse graden af uenighed som konfliktintensiteten. Selv om uenighed og konfliktintensitet i mange tilfælde i praksis sikkert ofte er to sider af samme sag, er der i princippet tale om to forskellige dimensioner: Man kan på den ene side forestille sig, at forældre kan være rygende uenige om et bestemt forhold vedrørende børnene, men alligevel drøfte denne uenighed på en rimeligt anstændig facon. Ligesom man kan forestille sig, at forældre knapt kan være i stue sammen, selv om det i bund og grund måske kun er petitesser, der skiller dem, når

det drejer sig om spørgsmål eller problemstillinger vedrørende børnene.

For at indkredse *uenighedsniveauet* spurgte vi derfor, hvor enige interviewpersonen og den anden forælder var på henvendelsestidspunktet, når det drejede sig om, hvem der skulle have forældremyndigheden, om hvor barnet skulle bo, og om hvordan samværet skulle fungere for barnet.

Konfliktintensiteten blev målt gennem spørgsmålet om, hvorvidt forældresamarbejdet om barnet var præget af skænderier og konflikter, om tonen var neutral, nærmest forretningsmæssig, eller om forældrene kunne samarbejde om barnet på en rimelig og fordragelig måde. Som skjulte (dvs. ikke-formulerede) svarkategorier havde interviewpersonen endvidere mulighed for at angive, at der på henvendelsestidspunktet slet intet samarbejde var, eller at ingen af de oplæste svarmuligheder passede på forældreparrets situation.

Som det fremgår af tabel 4.4 er der betydelige forskelle i besvarelsenerne af disse spørgsmål, betinget af hvad baggrunden for forældrenes kontakt til statsamterne var. Når det drejer sig om aktuelle samlivsophævelser, er det altdominerende indtryk, at disse forældre i det væsentlige var nået til enighed om de centrale beslutninger vedrørende deres børn, og at de – til trods for den krisepregede og turbulente situation som et samlivsbrud er – alligevel formåede at håndtere samarbejdsrelationerne på en ret fornuftig måde.

Det ligger i sagens natur, at det forholder sig anderledes for de forældre(par), der har brugt statsamterne som en konfliktløsningsinstans for de vanskeligheder, de ikke selv formåede at løse. Samarbejdsrelationerne var hyppigst karakteriseret som konfliktprægede eller “non-existing”. Blot en fjerdedel af forældrene befandt sig i en situation, der tilnærmelsesvist lignede konstruktiv dialog eller kommunikation.

Tilsvarende var uenigheden større: Når sagen drejede sig om forældremyndighed eller daglig omsorg, var forældrene i denne grup-

Tabel 4.4.

Forældrenes samarbejdsklima og grad af uenighed om forhold vedrørende børnene på henvendelsestidspunktet i sager vedrørende aktuel samlivsophævelse henholdsvis børn fra allerede opløste forhold. Procent.

	Aktuel samlivs- opløsning	Sager vedrørende: Børn fra allerede opløste forhold	P <	N =
<i>Samarbejdsklima på henvendelsestidspunkt:¹⁾</i>				

Intet samarbejde	7	27		98
Præget af konflikter/skænderier	22	45		189
Neutralt/forretningsmæssigt	16	14		83
Rimeligt og fordrageligt	55	10		168
<i>Procentandele der var overvejende eller helt uenige om:</i>				
Forældremyndighed	16	38	***	154
Daglig omsorg	13	33	***	130
Samvær	15	60	***	221

1) Yderligere 2% angiver, at ingen af de nævnte beskrivelser passede.

pe dobbelt så hyppigt overvejende eller helt uenige sammenlignet med forældrepar i sager, der drejede sig om aktuelle samlivsophævelser. Når sagen drejede sig om samvær, var uenighed fire gange så hyppigt forekommende.

Alt i alt efterlader de fundne variationer det indtryk, at de børn, der er involveret i sager fra et allerede opløst forhold, befinder sig i en langt mere skrøbelig situation, end børn fra sager om aktuelle samlivsophævelser. Denne skrøbelighed kommer dels til udtryk ved, at familiebandene strukturelt er mindre konsoliderede (kort samlivsvarighed, fravær af juridiske bånd mellem individerne). Dels befinder forældrene sig hyppigere i en socialt skrøbelig situation,

og endelig er de intrafamiliarer relationer mellem forældrene hyppigere præget af en kommunikation, som forekommer uholdbar for et fortsat samarbejde.

Om variationer mellem de fire statsamter

Der kan i datamaterialet konstateres en række forskelle mellem de fire statsamter for de sager, der indgår i undersøgelsesperioden:

For det første kan der konstateres en række variationer mellem statsamterne med hensyn til *sagstyper*. Datamaterialet tyder på, at sagerne i Århus Statsamt hyppigere end i de øvrige statsamter, der indgår i undersøgelsen, drejede sig om aktuelle samlivsophævelser (54%), hvor der skulle tages stilling til forældremyndighed (41%). Det betyder, at forældreparrene her hyppigere havde været gift (78%), hyppigere havde et langt samliv bag sig (34%), hyppigere havde mere end 2 børn (19%), at det udvalgte barn var ældre, at forældrene hyppigt begge havde henvendt sig til statsamtet og endnu boede sammen på henvendelsestidspunktet. Tilsvarende var konfliktniveauet mellem forældrene heller ikke så højt.

I Vestsjællands Statsamt var billedet omvendt præget af mange sager, der drejede sig om børn fra tidligere forhold, dvs. om samvær (75%). Her var forældrene, der hyppigst havde været papirløst samlevende (36%), flyttet fra hinanden forlængst, og det var oftest fædre, der havde rejst sagen. Konfliktniveauet mellem forældrene lå i dette statsamt på et højere niveau end i de øvrige, og mange havde ingen kontakt med hinanden (28%) på henvendelsestidspunktet.

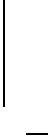
Selv om der er variationer i bevarelsesprocenterne fra Vejle Statsamt og Københavns Overpræsidium, er disse insignifikante. Det betyder, at problemstillingernes karakter og konfliktniveauet på henvendelsestidspunktet samt familiebaggrunden i væsentlighed ligner hinanden i de to statsamter, der udgør forsøgsgruppen.

Når man i analysen slår besvarelsesprocenterne fra Vestsjællands og Århus Statsamter sammen til en kategori, opvejer de indbyrdes variatio-

ner hinanden, således at der samlet set ikke er nogen signifikante forskelle mellem forsøgsamter og kontrolamter på følgende punkter: Baggrund for henvendelse, problemstillingernes karakter, konflikternes omfang og de familiestrukturelle karakteristika. Forældrenes samliv var dog lidt hyppigere af længere varighed (dvs. 14 år eller mere) i kontrolamterne (29%) end i forsøgsamterne (19%).

En anden forskel mellem forsøgsamter og kontrolamter vedrørte tidspunktet for, hvornår den aktuelle sag blev rejst i statsamtet. Hver fjerde sag i kontrolamterne blev rejst før efterårsferien 1997, mens det tilsvarende kun gjorde sig gældende for 13% af sagerne i forsøgsamterne. Omvendt var halvdelen af sagerne disse steder startet efter nytår 1998, mod kun 28% i kontrolgruppen. Forklaringen på, at sagerne lidt hyppigere er af ældre dato i kontrolamterne, er teknisk: Sagsregistreringen til denne undersøgelse foregik med udgangsposten (dvs. ved sagens afslutning) i kontrolamterne, mens sagerne i forsøgsamterne blev registreret, når de startede. Denne mindre tidsforskydning giver sig imidlertid ikke udslag i, at der på interviewtidspunktet var signifikant flere uafsluttede sager i København og Vejle end i de to øvrige statsamter.

Endelig kan der konstateres variationer mellem kontrol- og forsøgsamter med hensyn til forældrenes uddannelsesressourcer. Forældrepar havde hyppigere gennemført en videregående uddannelse i forsøgsamterne (46%) end i kontrolamterne (34%). Det var navnlig befolkningen i Vestsjællands Statsamt, der bidrog til at "trække uddannelses gennemsnittet ned": Dette statsamt tegnede sig for den laveste andel forældre med en gennemført videregående uddannelse (25%). I denne region var det hyppigst forekommende, at der var gennemført en efg- eller lærlingeuddannelse.

Tilbud, afslag og deltagelse i den børnesagkyndige rådgivning

Definition af målgruppen for den børnesagkyndige rådgivning

Formålet med dette kapitel er at belyse de selektionsprocesser, der fører til, at nogle borgere deltog i den børnesagkyndige rådgivning, mens andre ikke kom i kontakt med rådgivningsinstitutionen. Som følge af at rådgivningsmuligheden var åben for alle i Vejle Statsamt og Københavns Overpræsidium, må man antage, at deltagersammensætningen var bredere i forsøgsamterne sammenlignet med de statsamter, hvor rådgivningen fungerede på normale betingelser. For at kunne vurdere effekten af forsøgsordningen er disse analyser derfor nødvendige. I dette kapitel sættes der kun fokus på forældrene, mens spørgsmålet om inddragelse af børn i den børnesagkyndige rådgivning behandles i det efterfølgende kapitel.

Analysen er opdelt i tre trin. Først belyses, hvad der har betydning for, om borgerne overhovedet har oplevet at få et tilbud om deltagelse i den børnesagkyndige rådgivning, såvel på normale betingelser (kontrolamterne) som under de ekstraordinære omstændigheder (forsøgsordningen). På andet analysetrin leder vi efter forhold, der kan forklare, hvorfor nogle forældre har afslået et tilbud om rådgivning, mens andre var villige til at deltage. På det tredje og sidste analysetrin sættes der opsummerende fokus på, hvilken betydning disse processer har for den faktiske deltagelse i den børnesagkyndige rådgivning.

Såvel til brug for dette kapitels analyse om udbud og anvendelse af den børnesagkyndige rådgivning som for effektanalyserne i de senere kapitler har det været nødvendigt at foretage en nærmere

analytisk afgrænsning af klientellet for at vurdere, om det var de familier, der havde mest brug for det, som faktisk deltog i og havde udbytte af den børnesagkyndige rådgivning. Det gælder både den ordinære børnesagkyndige rådgivning og rådgivningsforsøget i Vejle og København.

Som det blev omtalt i kapitel 3, *skal* statsamtene ifølge forældremyndighedslovens § 28 stk. 1 tilbyde børnesagkyndig rådgivning i de tilfælde, hvor forældrene er uenige om forældremyndighed eller samvær, men der *kan* ifølge samme paragrafs stk. 2 dog også i andre tilfælde gives et sådant tilbud, hvis der skønnes at være behov derfor.

For i denne undersøgelse analytisk at kunne definere og afgrænse en målgruppe for rådgivning, er der taget udgangspunkt i forældremyndighedslovens §28 stk. 1, dvs. i vurderingen af, om der foreligger uenighed. Som tidligere omtalt har undersøgelsen anvendt to indikatorer til at belyse forældrerelationerne på det tidspunkt, hvor sagen blev rejst i statsamtet. Den ene drejer sig om, hvorvidt der var enighed om forældremyndighed, samvær og daglig omsorg for det barn, som der blev spurgt til i undersøgelsen. Den anden drejer sig om konfliktintensitet/samarbejdsklimaet mellem forældrene. På baggrund af disse indikatorer er datamaterialet dikotomiseret, jf. skema 5.1.

De tilfælde, hvor den interviewede forælder *enten* angav, at forældrene var overvejende eller helt uenige om samvær, forældremyndighed, eller hvor barnet skulle bo, *eller* angav, at samarbejdsklimaet var konfliktfuldt, præget af skænderier, eller at der slet intet samarbejde var, er i undersøgelsen defineret som *målgruppe*, idet det jo er konstateringen af konflikt, der er kriteriet for en henvisning til den børnesagkyndige rådgivning under ordinære vilkår.

I *ikke-målgruppen* falder herefter de besvarelser, hvor det blev angivet, at der var overvejende eller fuldstændig enighed om såvel forældremyndighed, samvær og daglig omsorg, *og* hvor samar-

Skema 5.1.

Analytisk klassificering af målgruppe henholdsvis ikke-målgruppe for børnesagkyndig rådgivning på baggrund af den ene forælders oplysning om uenighed og konfliktintensitet på henvendelsestidspunktet.

Enighed/uenighed	Konfliktintensitet:	
	1. Intet forældresamarbejde 2. Samarbejdet præget af skænderier og konflikter	Forældresamarbejdet er: 3. Neutralt/forretningsmæssigt 2. Rimeligt/fordrageligt
Helt eller overvejende enige om forældremyndighed, samvær og daglig omsorg	Målgruppe (13%)	Ikke-målgruppe (36%)
Helt eller overvejende uenighed om enten forældremyndighed, samvær eller daglig omsorg	Målgruppe (38%)	Målgruppe (14%)

bejdsrelationerne mellem forældrene samtidig blev beskrevet som neutrale/forretningsmæssige, eller rimelige/fornuftige.

Målgruppen for børnesagkyndig rådgivning kan ikke afgrænses ud fra objektive kriterier. Vurderingen af, om der i det enkelte tilfælde foreligger en sådan uenighed, som fører til, at den pågældende sag kan klassificeres som tilhørende målgruppen, vil altid bero på et skøn, ikke kun for de involverede forældre og den statsamtsjurist der er ansvarlig for sagen, men også for den forsker der efterfølgende er sat til at systematisere og analysere sagsprocessen. Hvor alvorlige skal problemerne være, og hvor megen uenighed skal der til, før en sag er selvskreven til børnesagkyndig rådgivning? Derfor vil det altid kunne diskuteres, om det snit der er lagt i analysen, er rimeligt. Rationalet for målgruppeafgrænsningen har imidlertid dels været, at hvis blot én af forældrene havde ople-

velsen af uenighed, så var der tale om en konflikt. Dels at manglende kommunikation eller relationer, som er præget af en høj konfliktintensitet, er indikatorer på svære problemer i forældre-samarbejdet. Konsekvensen af denne analytiske afgrænsning er, at der er tale om en relativt bred målgruppedefinition. Det indebærer, at 2/3 af de sager, som indgår i denne undersøgelse kan klassificeres som tilhørende målgruppen for børnesagkyndig rådgivning, mens 1/3 tilhører "ikke-målgruppen". Der er som helhed ikke signifikante forskelle mellem forsøgsamterne og kontrolamterne, når det drejer sig om størrelsesforholdet mellem målgruppen og ikke-målgruppen.

Tilbud om børnesagkyndig rådgivning: Sagsbehandler-selektion og/eller ubevidst selv-selektion?

I det første analysetrin sættes der fokus på, hvilke forhold eller omstændigheder der har betydning for, om forældrepar overhovedet tilbydes børnesagkyndig rådgivning. Problemstillingen drejer sig med andre ord om den selektionsproces, der foregår som følge af statsamtsjuristernes visitationspraksis.

Af tabel 5.1 fremgår oversigtsmæssigt, hvor hyppigt de fire statsamter har tilbudt borgerne børnesagkyndig rådgivning, og hvor hyppigt dette tilbud blev afslået eller accepteret. Oplysningerne er baseret på de interviewede forældres udsagn og afspejler således disses opfattelse af handlingsforløbet i forbindelse med kontakten til statsamtet.

Som det fremgår af tabellen, er der betydelige variationer mellem de statsamter, som indgår i undersøgelsen: Tager man først udgangspunkt i de statsamter, hvor den børnesagkyndige rådgivning fungerer på normal vis, dvs. kontrolamterne, blev der i Århus Statsamt afgivet et rådgivningstilbud i hver fjerde sag i undersøgelsesperioden, og som helhed var det kun i 15% af alle sager, at børnesagkyndig rådgivning faktisk blev gennemført. I Vestsjællands Statsamt blev der ifølge forældrenes oplysninger tilbudt rådgivning i 60% af sagerne med det resultat, at knap halvdelen af alle interviewede forældre faktisk deltog i et sådant forløb. Andelen

Tabel 5.1.

Procentandele der angiver, at de intet rådgivningstilbud fik, som afslog henholdsvis accepterede tilbud om børnesagkyndig rådgivning. Opdelt efter statsamter. N=563.

	Intet rådgivningstilbud	Afslog rådgiv- ningstilbud	Accepterede råd- givningstilbud	N=
<i>Forsøgsamter:</i>				
Vejle	14	40	46	141
København	27	21	53	146
<i>Kontrolamter:</i>				
Århus	74	11	15	145
Vestsjælland	38	17	45	131
I alt procent	38	22	40	563

len af faktisk gennemførte rådgivningssamtaler i Vestsjælland svarer således til deltagelsesprocenten i de to statsamter, der var omfattet af forsøget. Variationen mellem Århus' og Vestsjællands visitationspraksis må antagelig forklares med, at sagerne i Vestsjælland har haft en "tungere" eller mere kompliceret karakter end i Århus, jf. forrige kapitel.

Sådan som forsøgsordningen var tænkt, var en af de afgørende forskelle i forhold til den "almindelige" børnesagkyndige rådgivning, at rådgivning skulle tilbydes i alle sager, hvor der var børn fra 4-års alderen. Den selektion af borgerne, som foretages på baggrund af sagsbehandlerens skønsmæssige vurdering, burde derfor i princippet ikke forekomme i Vejle og København. På baggrund af forventningen om, at alle interviewpersoner fra forsøgsamterne burde have svaret bekræftende på spørgsmålet om, hvorvidt de var tilbudt rådgivning, er det derfor iøjnefaldende, at 27% fra København og 14% fra Vejle – som helhed 20% i forsøgsamterne¹¹⁾ under ét – har oplyst, at de ikke fik noget rådgivningstilbud.

11) Svarende til 58 personer.

Principielt kan der være to kilder til forklaring af dette problem. For det første kan man ikke udelukke, at der i visse eller enkelte tilfælde ikke er blevet tilbudt rådgivning i de to statsamter, hvor forsøget foregik. Der kan være sket fejl (fx at sagsbehandleren har glemt at omtale rådgivningsmuligheden), eller der kan have været tale om sager med en så speciel karakter, at det ikke forekom oplagt at sætte rådgivningstilbuddet på dagsordenen. Denne fejlkilde blev der imidlertid taget højde for i tilrettelæggelsen af undersøgelsen, idet stikprøven blev konstrueret på baggrund af forsøgsamternes oplysninger om, hvorvidt der var tilbudt rådgivning eller ikke. Et kriterium for at blive udtrukket til undersøgelsen fra forsøgsamterne var således, at man faktisk havde modtaget et rådgivningstilbud. Der kan derfor ikke være tale om, at disse personer af den ene eller anden grund falder uden for forsøgsordningens rammer, men snarere at de ikke har oplevet, at de har modtaget et sådant tilbud. Der synes med andre ord at være tale om en *ubevidst selv-selektionsproces*.

For at kaste lys over denne problemstilling er der gennemført analyser af, hvorvidt en række sandsynlige omstændigheder som sagens karakter og tilbuddets form har betydning for oplevelsen af, om man modtog et rådgivningstilbud.¹²⁾ For forsøgsamternes vedkommende viser analysen, at interviewpersonernes oplevelse af, at de *ikke* fik et rådgivningstilbud, forekommer omtrent dobbelt så hyppigt:

- Når sagen drejede sig om aktuelle samlivsophævelser, som når den drejede sig om børn fra et tidligere forhold.
- Når forældrene *ikke* tilhørte målgruppen for rådgivning, dvs. var enige om barnet og havde et neutralt/rimeligt samarbejds-klima, som når man tilhørte målgruppen, dvs. havde konflikt-betonede relationer.

12) Analyserne er baseret på multivariat logistisk regression af de data, som er indhentet gennem interview med forældre, jf. bilagstabel 5.1 og tabel 5.2. For forsøgsamternes vedkommende er der endvidere trukket på de data, som er indhentet fra statsamterne.

Tabel 5.2.

Procentandele der angiver, at de *ikke* har fået *tilbud* om børnesagkyndig rådgivning. Opdelt efter forsøgsamter og kontrolamter.

	Forsøgsamter		P <	Kontrolamter		P <
I alt	20	(N=287)		57	(N=276)	***
<i>Sagens art:</i>			***			***
Samlivsophævelser	25	(N=122)		79	(N=130)	
Børn fra allerede opløste forhold	12	(N=157)		34	(N=140)	
<i>Sagen rejst af:</i>			*			***
Den ene forælder	15	(N=220)		47	(N=200)	
Begge forældre	27	(N=59)		83	(N=69)	
<i>Målgruppe for rådgivning:</i>			***			***
Målgruppe	13	(N=190)		41	(N=170)	
Ikke-målgruppe	34	(N=97)		83	(N=106)	
<i>Rådgivningstilbuddets form:¹⁾</i>			***		•	
Mundtligt på møde	39	(N=65)				
Telefonisk	26	(N=27)				
Skriftligt	15	(N=124)				
<i>Sagsbehandlerpåvirkning:¹⁾</i>			*		•	
Neutral/nogen vægt	27	(N=92)				
Direkte anbefaling	6	(N=124)				
<i>Mors erhvervsuddannelse:</i>			**			-
Ingen erhvervsuddannelse	30	(N=98)		64	(N=105)	
Har erhvervsuddannelse	15	(N=189)		53	(N=171)	

1) Oplysningerne er baseret på data fra rådgiverskemaerne i forsøgsamterne og er derfor ikke tilgængelige for kontrolamternes vedkommende. Disse faktorer indgår ikke i denne logistiske regressionsanalyse, som denne tabel i øvrigt er baseret på, jf. bilagstabel 5.1.

- Når begge forældre havde henvendt sig til statsamtet, som når den ene af forældrene havde rejst sagen.

- Når rådgivningstilbuddet blev afgivet under et møde, som når det blev afgivet skriftligt.
- Når sagsbehandleren forholdt sig neutral eller lagde en vis vægt på rådgivning som en løsningsmulighed, som når denne direkte anbefalede det.

Alt i alt tyder besvarelsesmønsteret på, at lydhørheden over for rådgivningstilbuddet har været størst i de tilfælde, hvor situationen var tilspidset, og man ikke selv kunne finde frem til løsninger på problemstillingerne, mens det ofte var i de relativt "enkle" eller "ukomplicerede" sager, det vil typisk sige ved vilkårsforhandlingerne ved separation/skilsmissе, at man negligerede rådgivningsmuligheden. Af de data, som blev indhentet fra statsamterne, fremgår det, at disse (ikke-oplevede) rådgivningstilbud i de fleste tilfælde blev afvist direkte af forældrene under mødet i statsamtet! Det bør imidlertid fremhæves, at det ikke er sikkert, at uopmærksomheden alene skal tilskrives, at parterne var enige om børnene. Vilkaarsforhandlinger er et komprimeret forløb, hvor parterne modtager et "minikursus" i familieret (jf. Vindeløv, 1997). Dertil vil mange sikkert være berørt af denne ceremoni, der sætter et punktum for samlivet. Der er med andre ord nok at forholde sig til i denne situation.

Da informationerne om sagerne i de to kontrolamter alene er baseret på forældreoplysninger, har vi ikke haft mulighed for at belyse, hvordan forholdet disse steder er mellem den selektionsproces, der "objektivt" beror på statsamternes visitationspraksis (og dermed gør rådgivningsmuligheden utilgængelig for klienterne) og den ubevidste selektionsproces, som subjektivt beror på en manglende oplevelse af at have fået et rådgivningstilbud. Vi kan således ikke vide, om de 57%, der i kontrolamterne som helhed har angivet, at de intet tilbud fik, de facto har været afskåret herfra på grund af statsamternes visitation. Man må imidlertid antage, at det fænomen, som vi har kaldt ubevidst selv-selektion, også har gjort sig gældende i de to kontrolamter, og at det faktiske rådgivningsudbud derfor har været større. Uagtet denne problematik, var der midlertid betydeligt flere – næsten 3 gange så mange –

som angav, at de intet rådgivningstilbud fik. Når man leder efter forhold, der kan forklare dette, er mønstret i væsentlighed det samme, som vi fandt i forsøgsamterne, om end niveauet er forskelligt: Der blev således signifikant sjældnere tilbudt rådgivning i sager,

- der vedrørte aktuel samlivsophævelse sammenlignet med sager vedrørende børn fra tidligere forhold,
- hvor begge forældre havde henvendt sig sammenlignet med sager, hvor den ene var initiativtager, og der
- hvor forældrerelationerne var præget af enighed, sammenlignet med sager, hvor der var konflikt eller uenighed, dvs. tilhørte den i undersøgelsen definerede målgruppe for rådgivning.

Ud over disse sammenhænge, der ligesom for forsøgsamternes vedkommende indikerer, at udbuddet af de faktiske eller oplevede rådgivningstilbud er ligefrem proportionalt med sagernes kompleksitet, kan der endvidere – i både forsøgs- og kontrolamter – iagttages en sammenhæng mellem tilbud om rådgivning og forældrenes socioøkonomiske ressourcer. Der indgår i analysen flere forskellige mål, der kunne indfange denne dimension. En udslagsgivende faktor har her været moderens erhvervsuddannelse. I familier, hvor moderen havde få uddannelsesressourcer oplevedes det sjældnere, at der blev stillet en rådgivningsmulighed til rådighed end i familier, hvor moderen havde gennemført en erhvervsuddannelse.¹³⁾ Om disse forskelle skal tilskrives forhold i statsinstitutionen, fx utilstrækkelig kommunikation eller forhold hos borgerne, kan undersøgelsen ikke afgøre.

13) I den logistiske regressionsanalyse indgik følgende faktorer: fars og mors erhvervsuddannelse og tilknytning til arbejdsmarkedet samt familiens samlede uddannelseskapital. Når man inddrager flere forskellige faktorer, der belyser den samme dimension, kan det være tilfældigt, om det er den ene eller den anden faktor, der viser sig at være udslagsgivende. I modellen var også faktoren "fars arbejdsmarkedstilknytning" selvstændigt udslagsgivende, men der kan ikke konstateres variationer på bivariat niveau.

Som det fremgår, var rådgivning kun undtagelsesvist en mulighed for borgere med ukomplicerede sager i de to kontrolamter. Dette er for så vidt i overensstemmelse med den børnesagkyndige rådgivnings intentioner og regelgrundlag, sådan som den normalt fungerer. Mere problematisk forekommer det imidlertid, at ca. 40% af de familier, som i denne undersøgelse defineres som potentiel målgruppe for rådgivning, dvs. familier hvor der var uenighed, ikke har oplevet, at de har fået et sådant tilbud. Man kan derfor konkludere, at forsøgsordningen – i kraft af det åbne rådgivningstilbud – har haft til effekt, at en højere andel af de familier, hvor mindst én af parterne har oplevet, at der var uenighed eller konflikt på henvendelsestidspunktet, er blevet opfanget.

Afslag på rådgivningstilbud: Bevidst selv-selektion

I det følgende sættes der fokus på den bevidste selv-selektion, dvs. de omstændigheder, der fører til, at nogle klienter har afvist at deltage i den børnesagkyndige rådgivning, mens andre har accepteret tilbuddet. For at kunne belyse dette er der kun taget udgangspunkt i sager, hvor interviewpersonerne har oplevet at få et rådgivningstilbud. I forsøgsamterne drejede det sig om 80% af sagerne og i kontrolamterne om 43% af samtlige sager. Når man således tager højde for, om klienterne har fået et tilbud om rådgivning, er der ikke signifikante forskelle mellem forsøgs- og kontrolamterne: Såvel når børnesagkyndig rådgivning blev tilbudt på ordinære vilkår, som når muligheden lå åben for alle, takkede forældrene nej i ca. hver 3. sag, (32% i kontrolamterne og 38% i forsøgsordningen), mens 2/3 accepterede tilbuddet om at deltage.

Analysen viser,¹⁴⁾ at det i vid udstrækning er de samme mekanismer, der gør sig gældende i den bevidste selv-selektionsproces, som i den udvælgelse der sker på baggrund af systemets visitationspraksis (og/eller ubevidst gennem oplevelsen af ikke at have fået noget rådgivningstilbud), jf. tabel 5.3. Sandsynligheden for at afslå et tilbud er således større i de tilfælde, hvor sagerne drejede sig om aktuel samlivsophævelse, og hvor forældrerelationerne var

14) Baseret på multivariat logistisk regression (jf. bilagstabel 5.2).

Tabel 5.3.

Procentandele der *afslår* at deltage i tilbud om børnesagkyndig rådgivning. Opdelt efter forsøgs- og kontrolamter.

	Forsøgsamter		P <	Kontrolamter		P <
<i>Sagens art:</i>			***			*
Samlivsophævelser	59	(N=91)		48	(N=27)	
Børn fra allerede opløste forhold	24	(N=138)		27	(N=92)	
<i>Målgruppe for rådgivning:</i>			***			**
Tilhører målgruppen	30	(N=165)		27	(N=101)	
Ikke-målgruppe	59	(N=64)		61	(N=18)	
<i>Barnets alder:</i>			***			–
Under 12 år	33	(N=192)		29	(N=99)	
12 år eller ældre	62	(N=37)		45	(N=20)	
<i>Forældreparrets uddannelseskapital:</i>			**			–
Ingen har erhvervsuddannelse	58	(N=38)		58	(N=12)	
Mindst én har erhvervsuddannelse	34	(N=191)		29	(N=107)	
<i>Sagsbehandlerpåvirkning (kun målgruppen):¹⁾</i>			***			
Neutral	49	(N=65)			•	
Nogen vægt/direkte anbefaling	18	(N=51)			•	

1) Oplysningerne er baseret på information fra forsøgsamter og er derfor ikke tilgængelige for kontrolamter. Denne faktor indgår ikke i den logistiske regression, som tabellen i øvrigt er baseret på. Der er tale om en betinget sammenhæng. Forskellene er således ikke signifikante for ikke-målgruppens vedkommende.

præget af enighed (ikke-målgruppen), end der hvor sagerne angik børn fra et allerede opløst forhold, og klientellet tilhørte den så-

kaldte målgruppe (de konfliktfulde). På dette grundlag er det nærliggende at konkludere, at afslag på rådgivningstilbud i væsentlighed kan tilskrives, at folk ikke har oplevet, at der var behov for at drøfte familiesituationen igennem med en børnesagkyndig rådgiver.

Men der er også andre forhold, der er betydende for villigheden til at deltage i rådgivning: På baggrund af en analyse af sagerne i de to forsøgsmter kan der således konstateres en betinget sammenhæng mellem deltageshyppighed og sagsbehandlerens indsats for at motivere klienterne til rådgivning: I sager, hvor forældrerelationerne var konfliktfulde (dvs. tilhørte den såkaldte målgruppe), accepteredes rådgivningstilbud hyppigere, når sagsbehandleren lagde nogen vægt på eller direkte anbefalede rådgivning, end der hvor han/hun optrådte mere neutralt.

Derudover er børnenes alder også en selvstændig betydende faktor, idet forældre med ældre børn (dvs. fra 12-års alderen) hyppigere afslog rådgivningstilbuddet end i sager, hvor det udvalgte barn var yngre. En forklaring på denne variation er antagelig, at forældrenes usikkerhed om, hvad der er til barnets bedste, er større jo yngre, det er, mens lydhørheden eller forståelsen for børnenes egne synspunkter og ønsker stiger i takt med barnets alder.

Endelig kan der konstateres en uafhængig sammenhæng mellem deltagelsesvilligheden og forældrenes socioøkonomiske ressourcer. Sandsynligheden, for at et rådgivningstilbud blev afslået, var ca. dobbelt så stor, hvis ingen af forældrene havde en erhvervskompetencegivende uddannelse, sammenlignet med tilfælde, hvor mindst én af forældrene havde gennemført en sådan. Der er med andre ord tale om en parallelitet til det mønster, vi fandt i analysen af den selektion, der så at sige ligger uden for borgernes egen rækkevidde. Uanset hvilken forklaringskraft dette fænomen end må tilskrives, er konsekvensen imidlertid, at tilgangen til den børnesagkyndige rådgivning, set i forhold til det samlede rekrutteringsgrundlag, bliver præget af en socioøkonomisk skævhed.

Hvilke begrundelser anvender folk selv, når de afslår at deltage i rådgivning?

Ovenfor har vi belyst den manglende deltagelsesvillighed ved at se på betydningen af en række bagvedliggende faktorer. Men undersøgelsen har tillige søgt at indkredse problemstillingen "subjektivt". I de tilfælde, hvor interviewpersonerne svarede bekræftende på spørgsmålet, om der er blevet givet et rådgivningstilbud, men benægtende på, hvorvidt der faktisk blev gennemført en rådgivningssamtale, bad vi dem begrunde afslaget. Spørgeskemaet indeholdt en række forhåndsdefinerede svarmuligheder,¹⁵⁾ men der var også mulighed for at angive andre begrundelser. I analysen blev der sat fokus på at belyse eventuelle variationer såvel mellem kontrol- og forsøgsamter, som mellem den definerede målgruppe for rådgivning (de "konfliktfulde") og den gruppe, hvor der i væsentlighed var enighed om børnene.

For *de interviewede forældres* vedkommende var den *hyppigst* forekommende begrundelse på afslaget, at man ikke følte, at der var behov for rådgivning (57%). Denne begrundelse optrådte selvsagt lidt hyppigere, når tilbuddet var åbent (forsøgsamterne), end når der var en forudgående visitation (kontrolamterne). Opdeles besvarelsenerne efter om interviewpersonerne tilhørte målgruppen for rådgivning eller ej, er der imidlertid signifikante forskelle. Således har et stort flertal (76%) af de forældre, der falder uden for målgruppen begrundet deres afslag med "manglende behov for rådgivning", mens den tilsvarende andel blandt målgruppen kun udgør 45%. De subjektive begrundelser for ikke at deltage er således i overensstemmelse med de sammenhænge, vi fandt i analysen af bagvedliggende forholds betydning.

Den svarmulighed, der *næsthypigst* anvendes af interviewpersonerne, er opsamlingskategorien "andre grunde" (25%). Denne svarmulighed anvendes hyppigere, når interviewpersonerne havde

15) Fx om afslaget skyldtes, at man ikke oplevede behov for rådgivning, at man ikke havde tiltro hertil eller troede der ville blive lyttet til én, at man ikke ville møde den anden part, at man ikke ønskede indgriben i privatlivet, at man var forhindret eller modtog rådgivning andre steder.

konfliktbetonede relationer eller hidrørte fra kontrolamterne, end når de i det væsentlige var enige eller var omfattet af forsøget. Begrundelserne har i sagens natur forskellig karakter, men visse svar typer går dog igen: En type begrundelse er, at den anden part eller barnet ikke ville deltage. En anden, der næsten kun forekommer blandt målgruppen, at forældrene på den ene eller anden måde selv nåede frem til en løsning på problemerne. Og endelig angav nogle – udelukkende fra målgruppen – at afslaget skyldtes ventetid til rådgivningen.

Den *tredehyppigste* begrundelse for manglende deltagelsesvillighed (12%) er, at interviewpersonen ikke havde tiltro til, at rådgivning ville hjælpe. Der er signifikante forskelle i besvarelsesmønstret mellem målgruppe og ikke-målgruppe. At denne begrundelse, der afspejler mistro til systemets muligheder for at bidrage til problemløsning hyppigere forekommer der, hvor situationen er gået i hårdknude (18%), og man befinder sig i en trængt position, end hvor relationerne er præget af konsensus, er psykologisk forklart.

En *førde*, relativt hyppig begrundelse, som anvendes af hver 10. interviewperson, er, at man i forvejen modtog rådgivning andre steder. Denne begrundelse forekom med samme hyppighed blandt de grupper, som er inddraget i analyserne.

I undersøgelsen blev der endvidere spurgt til den *anden forælders deltagelse* i rådgivning. For dennes vedkommende blev der kun spurgt til faktisk deltagelse. Når der ikke blev spurgt til, om han/hun fik et rådgivningstilbud, var det ud fra en forventning om, at det ikke ville være muligt at indhente sikre eller pålidelige svar. 55% af alle interviewede forældre angav, at den anden forælder ikke deltog i et rådgivningsforløb, 35% svarede bekræftende og 10% angav, at de ikke vidste, om den anden forælder deltog i et rådgivningsforløb.

I lyset af den ovenfor beskrevne spørgeteknik er det da derfor heller ikke overraskende, at den anden forælders manglende deltagelse

se hyppigst blev begrundet med, at denne intet rådgivningstilbud fik (46%). I overensstemmelse med intentionerne for rådgivningen såvel på normale som ekstraordinære vilkår forekom denne begrundelse hyppigere i kontrolamterne, og hvis familien tilhørte ikke-målgruppen for rådgivning end i forsøgsamterne og blandt målgruppen.

Derudover er den hyppigst forekommende forklaring på afslaget – ligesom for den interviewede forælder selv – at der ikke var behov for rådgivning. Som ovenfor gjorde dette sig især gældende, når rådgivningstilbuddet var åbent for alle (forsøgsamterne), og når forældrerelationerne ikke var præget af konflikter (ikke-målgruppen). Øvrige begrundelser for den anden forælders manglende deltagelsesvillighed forekommer kun i sparsom udstrækning. En del interviewpersoner (17%) angav dog, at de ikke kendte årsagen til, at den anden part undlod at deltage.

De afgørende skillelinier med hensyn til begrundelser går ikke mellem kontrol- og forsøgsamterne, men mellem dem der i undersøgelsen er defineret som målgruppe for rådgivning, og dem der i det væsentlige var enige om børnene. Der tegner sig således to hovedmotiver til ikke at deltage, når man spørger forældrene selv: I den potentielle målgruppe havde afslagene ikke sjældent en defensiv karakter og afspejlede mistillid til, at problemerne kunne løses, eller at der ville blive lyttet til en. Blandt ikke-målgruppen var det dominerende motiv, at rådgivning forekom overflødig, antagelig fordi man selv mente at kunne løse de spørgsmål, der skal tages stilling til i forbindelse med familieopløsning.

Endelig er det også værd at fremhæve, hvilke begrundelser interviewpersonerne *ikke* har givet. I lyset af at forsøgsordningen var tænkt som en offensiv indsats for at trække forældre og børn til rådgivningssamtaler, var der fra forskerens side en forventning om, at en del måske kunne have oplevelsen af, at "systemet" gik for vidt eller var for anmassende i forhold til "privatlivets fred". I undersøgelsen er svarmuligheden "ønskede ikke indblanding i privatlivet" (der skulle belyse dette synspunkt) imidlertid kun spon-

tant anvendt af ganske få (7%) som begrundelse for afslag. Dette leder til konklusionen om, at rådgivningstilbuddet set fra et subjektivt perspektiv sjældent har været oplevet som social kontrol fra systemets side.

Faktisk deltagelse i rådgivning

I dette afsnit skal vi afslutningsvis se på den gruppe, der endte med at deltage i børnesagkyndig rådgivning. Hvilken betydning har de ovenfor beskrevne selektionsprocesser for den faktiske deltagelse?¹⁶⁾ Der kan i undersøgelsen identificeres fire forhold, som hver for sig er betydende for, om de interviewede forældre faktisk har deltaget, jf. tabel 5.4.

For det *første* er der større sandsynlighed for at deltage i børnesagkyndig rådgivning, hvis man var i kontakt med Vejle Statsamt og Københavns Overpræsidium, når man sammenligner med de to statsamter, hvor rådgivningen fungerede på normale vilkår. I de to forsøgsamter blev der således gennemført børnesagkyndig rådgivning i 49% af sagerne i undersøgelsesperioden, mens den tilsvarende andel i de to kontrolamter var 29%. Disse variationer peger i retning af, at en åben rådgivningsmulighed, hvor visitationen er overladt til borgerne selv, i sig selv vil føre til en øget deltagelse.

For det *andet* har borgernes bevæggrunde for at henvende sig til statsamtet en selvstændig betydning for deltagelse, dvs. om statsamtet blev brugt som en konfliktløsningsinstans eller ikke. Som helhed vil sandsynligheden, for at man faktisk har deltaget i rådgivning, således være 3 gange så stor, hvis man ifølge undersøgelsens definitioner tilhører den såkaldte målgruppe. Denne sammenhæng gør sig gældende i såvel kontrol- som forsøgsamter, men sammenhængen er stærkest, der hvor rådgivning fungerede på normale vilkår, jf. tabel 5.4.

For det *tredje* spiller barnets alder en rolle for sandsynligheden for, om man har deltaget i et rådgivningsforløb. Som vist var for-

16) Som i det foregående er også denne analyse baseret på multivariat logistisk regression (jf. bilagstabel 5.3).

Tabel 5.4

Procentandele der *faktisk* har deltaget i børnesagkyndig rådgivning. Opdelt efter forsøgs- og kontrolamter.

	Forsøgsamter		P <	Kontrolamter		P <
I alt	49	(N=287)		29	(N=276)	***
<i>Målgruppe for rådgivning:</i>			***			***
Målgruppe	61	(N=190)		44	(N=170)	
Ikke-målgruppe	27	(N=97)		7	(N=106)	
<i>Sagens art:</i>			***			***
Aktuel samlivsophævelse	30	(N=122)		11	(N=130)	
Allerede opløste forhold	64	(N=165)		46	(N=146)	
<i>Barnets alder:</i>			***			**
Barnet er under 12 år	55	(N=231)		34	(N=206)	
12 år eller ældre	25	(N=56)		16	(N=70)	
<i>Forældreparrets uddannelses-</i> <i>kapital:</i>			***			**
Ingen har erhvervsuddan-	29	(N=56)		12	(N=42)	
nelse						
Mindst én har erhvervsud-	55	(N=231)		32	(N=234)	
dannelse						

ældre med ældre børn hyppigere tilbøjelige til at afslå et rådgivningstilbud, end der hvor børnene var yngre: Dette forhold har tilsvarende en selvstændig betydning, når man ser på den faktiske deltagelse såvel i kontrol- som forsøgsamter. Deltagelseshyppigheden var således dobbelt så høj i sager, hvor det udvalgte barn var under 12 år, end der hvor det var ældre.

Det blev tidligere vist, at forældrenes socioøkonomiske ressourcer havde betydning for, såvel om man fik – eller oplevede at få – et rådgivningstilbud, som for om man afslog dette tilbud. Betydnin-

gen heraf afspejler sig tilsvarende, når det gælder den faktiske deltagelse. Sandsynligheden for at deltage i rådgivning var næsten 4 gange så stor, hvis mindst én af forældrene havde en erhvervskompetencegivende uddannelse, som hvis ingen af forældrene havde gennemført en sådan, jf. bilagstabel 5.3. I både forsøgs- og kontrolamter tiltrak den børnesagkyndige rådgivning dobbelt så hyppigt forældrepar, hvor der var gennemført en erhvervsuddannelse, end forældrepar med få uddannelsesressourcer. Forskellene er især signifikante i de "tunge" sager, der drejede sig om børn fra allerede opløste forhold, og der hvor forældrerelationerne var konfliktfyldte.

Der kan være flere mulige forklaringer på dette fænomen. Når rådgivning hyppigst appellerer til folk med uddannelsesressourcer kan en forklaring være, at disse via uddannelsessystemet i højere grad har erhvervet et beredskab til at løse konflikter ved hjælp af sproget. En anden forklaring kan være, at personer med få socioøkonomiske ressourcer erfaringsmæssigt hyppigere kommer i kontakt med andre dele af det sociale system og måske har dårlige erfaringer med offentlige myndigheders indblanding i privatsfæren. Endelig er det muligt, at uddannelsesvariablen er en afspejling af andre bagvedliggende sociale belastninger, fx alkohol- eller andre misbrugsproblemer, voldelige parforhold eller psykisk skrøbelighed.

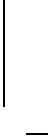
I langt de fleste af rådgivningssamtalerne deltog begge forældre (78%). 14% af rådgivningsforløbene blev dog gennemført med moderen alene og 8% med faderen. Der er ikke væsentlige forskelle mellem forsøgs- og kontrolamter på dette punkt. Hverken sagens art eller konfliktniveauet mellem forældrene synes at have betydning for, om den ene eller begge deltog. Derimod kan der konstateres en svag sammenhæng med forældrenes socioøkonomiske ressourcer, idet der hyppigere har været rådgivning med den ene forælder alene i de tilfælde, hvor ingen af forældrene har en erhvervsuddannelse (43%).¹⁷⁾

17) Dette kan have sammenhæng med eller være en effekt af afslagsproblematikken, der som ovenfor beskrevet er højere for denne gruppe.

Som helhed har det åbne rådgivningstilbud i de to forsøgsamter betydet, at 20% flere deltog i børnesagkyndig rådgivning (jf. tabel 5.4). Det svarer til en tilvækst (eller kapacitetsudvidelse) på 76%.

Det åbne tilbud har på den ene side betydet, at det med forsøget lykkedes at opfange en større andel af de forældre, der ifølge eget udsagn var uenige om børnene eller havde konfliktbetonede relationer på henvendelsestidspunktet. Der var således 17% flere forældre fra *målgruppen*, som deltog i rådgivning under forsøgsordningen, hvilket svarer til en tilvækst på 39%.

På den anden side har forsøget også indebåret, at borgere, som man i traditionel forstand ikke vil karakterisere som målgruppe for børnesagkyndig rådgivning, faktisk deltog. For *ikke-målgrupper* vedkommende var der 20% flere, som fik rådgivning. Set i forhold til hvor hyppigt de "konfliktfri" normalt deltog, var der imidlertid tale om en ganske kraftig tilvækst til rådgivningssamtalerne – næsten en firedobling under forsøgsordningen. Af gennemførte rådgivninger udgjorde ikke-målgruppen således en større andel i forsøgsamterne end i kontrolamterne: På "normale" eller ordinære betingelser blev 90% af rådgivningssamtalerne gennemført med forældre, der tilhørte målgruppen og kun i hvert 10. tilfælde med forældre fra ikke-målgruppen. I forsøgsamterne var hver 5. rådgivning med forældre, der ifølge denne undersøgelses definitioner ikke tilhørte målgruppen for børnesagkyndig rådgivning. I de følgende analyser af, hvorvidt rådgivningen har haft positiv effekt, må der derfor tages højde for, at rådgivningsklientellet var bredere sammensat i forsøgsamterne end i kontrolamterne.

Børns deltagelse i rådgivningen

Hvor hyppigt har børn fået tilbudt rådgivning?

Som undersøgelsen er konstrueret forekommer det ikke, at et barn har fået et rådgivningstilbud, uden at der samtidig også er givet et sådant tilbud til den ene eller begge forældre. Vi har i undersøgelsen ikke ønsket at kontakte familier, hvor et barn – måske uden forældrenes medviden – alene har søgt eller fået tilbud om rådgivningshjælp i statsamtet. På baggrund af de oplysninger, som blev indhentet fra forsøgsamterne, syntes det da også kun at være helt undtagelsesvist forekommende, at børn henvendte sig til statsamtet på eget initiativ.

De børn, der havde mulighed for at blive inddraget i rådgivning, var derfor en selekteret gruppe: Som beskrevet i forrige kapitel var det i kontrolamterne kun i 43% af alle sager, at de interviewede forældre havde oplevelsen af, at der var givet et rådgivningstilbud til den ene eller begge parter. I forsøgsamterne var den tilsvarende andel 80%.

Af disse sager blev der i de to kontrolamter under ét givet et rådgivningstilbud til børnene i hvert tredje tilfælde, jf. tabel 6.1. I de to statsamter, der var omfattet af forsøget, oplevede halvdelen af de forældre, som selv havde fået et rådgivningstilbud, at også deres børn kunne deltage. Alt i alt blev der således givet tilbud om børnesagkyndig rådgivning til børn i 40% af alle sager i forsøgsamterne. I de fleste tilfælde har børnene fået dette rådgivningstilbud overbragt indirekte via forældrene (45%) eller skriftligt (36%). Det forekom sjældent, at et tilbud blev givet mundtligt til børn ved et møde (15%) eller telefonisk (4%).

Med forsøgsordningen lykkedes det således at nå betydeligt flere af de involverede børn, når man sammenligner med den normale

Tabel 6.1.

Tilbud om børnesagkyndig rådgivning til forældre og børn. Opdelt efter kontrol- og forsøgsamter.

	Kontrolamter	Forsøgsamter
Intet tilbud om rådgivning	57	20
Kun rådgivningstilbud til forældre	29	40
Rådgivningstilbud til både forældre og børn	14	40
I alt procent	100	100
N =	276	287

praksis i kontrolamterne. Dertil kommer, at rådgivningstilbuddet i de to forsøgsamter ramte et bredere alderspektrum. I de to forsøgsamter blev rådgivningstilbuddet, i overensstemmelse med ordningens målsætning, givet til både yngre og ældre børn med omtrent samme hyppighed, jf. tabel 6.2. På "normale vilkår" har rådgivning hovedsageligt været tilbudt de mellemstore børn, dvs. de 8-11-årige. Når både de helt små og de helt store børn sjældnere tilbydes rådgivning "normalt", må det for de små børns vedkommende nok forklares med, at der ikke er tradition for at gennemføre rådgivningssamtaler med disse aldersgrupper. For de stores vedkommende er den væsentlige forklaring, at der i disse sager, som typisk er separationssager, sjældent er så store konflikter, at der udløses et rådgivningstilbud.

I lyset af, at det med forsøgsordningen var intentionen at tilbyde rådgivning til alle børn i 4-17-års alderen, er det imidlertid mærkværdigt, at det kun er i halvdelen af tilfældene, at man har oplevet at få dette tilbud. Man kan ikke udelukke, at der også her er tale om det fænomen, som vi tidligere har omtalt som "ubevidst selvselektion". Analyser af det datamateriale, som er baseret på interview med forældrene, har ikke kunnet udpege nogle relevante sammenhænge, der kan bidrage til forklaring på dette mysteri-

Tabel 6.2.

Procentandele børn i kontrol- og forsøgsamter, som fik tilbudt rådgivning. Opdelt efter alder.

	Kontrolamter		Forsøgsamter		P <
4-7 år	5	(N=116)	38	(N=146)	***
8-11 år	29	(N=90)	45	(N=85)	*
12-18 år	13	(N=61)	47	(N=47)	***

um.¹⁾ Spørgeskemaundersøgelsen, som blev gennemført blandt personalet i de to forsøgsamter, viser, at der i ca. halvdelen af sagerne blev givet et rådgivningstilbud til de involverede børn. I resten af tilfældene er det enten eksplicit angivet, at rådgivningstilbud til barnet *ikke* blev givet, eller spørgsmålene herom er ubesvarede. Af disse skemaer ses, at problemet med de manglende tilbud i visse tilfælde kan forklares med ansøgningens indhold, at den ene forælder anmodede om enerådgivning og lignende. Disse forhold kan imidlertid kun delvis forklare problemet. Ud fra selve datagrundlaget er der derfor grund til at antage, at sagsbehandlere i andre tilfælde enten ikke har fremsat tilbuddet tydeligt nok eller helt har undladt det.

Afslag på rådgivningstilbud

I de sager, hvor der blev tilbudt rådgivning til børn, tog 2/3 positivt imod tilbuddet i kontrolamterne, mens halvdelen accepterede at deltage i forsøgsamterne, jf. tabel 6.3. Der er således en tendens til, at rådgivningstilbuddet hyppigere er blevet afslået i Vejle og København, hvilket antagelig må forklares med det bredere udby-

1) Der kunne således ikke, når man kontrollerede for, om forældrene havde fået et rådgivningstilbud, findes nogen sammenhæng mellem tilbud til børn i forsøgsamterne og sagens art, konfliktniveauet mellem forældrene, forældremyndighed, samvær, daglig omsorg, initiativtager til henvendelse til statsamtet og børns alder.

Tabel 6.3.

Procentandele børn med rådgivningstilbud, som afslog henholdsvis deltog i børnesagkyndig rådgivning. Opdelt efter kontrol- og forsøgsamter.

	Kontrolamter (N=40)	Forsøgsamter (N=115)
Afslog tilbud	35	50
Deltog i rådgivning	65	50
Procent børn, der deltog af alle sager	9	20

bud, men forskellen er – på grund af det spinkle datamateriale – ikke i statistisk forstand signifikant.

Datamaterialet er ikke stort nok til, at der kan gennemføres analyser, som kan bidrage til forklaring af bagvedliggende forholds betydning for afslagsproblematikken. Derfor sættes der i det følgende alene fokus på de begrundelser, som forældrene hyppigst selv gav, når et rådgivningstilbud til børnene ikke blev accepteret. Vi har sat fokus på at belyse, om afslag varierer såvel med forældre-deltagelse, forældrekonflikter, barnets alder og med, om rådgivningen foregik som forsøg eller på normale vilkår:

Den begrundelse, der *hyppigst* forekom, er, at den interviewede forælder ikke følte, at barnet havde behov for rådgivning (41%). Der kan – ligesom det blev vist i forrige kapitel – konstateres en sammenhæng med, om forældrene tilhørte den såkaldte målgruppe for rådgivning eller ej. Denne begrundelse anvendtes således hyppigere, når forældrene var enige om børnene (65%) eller ikke selv deltog i børnesagkyndig rådgivning (55%). Man har antageligt ment, at rådgivning var overflødig, fordi problemerne ikke var større, end man kunne løse dem selv.

Den *næsthypigste* begrundelse var, at man ikke ønskede at inddrage børnene i forældrenes problemer (25%). Forældrepar, der var

uenige om børnene eller havde konfliktfulde relationer anvendte hyppigere denne svarmulighed end andre (33%). Spørgsmålet er, hvad der i disse tilfælde er motivet. En mistænkeliggørende fortolkning kan være, at nogle forældre har frygtet, at barnets synspunkter i rådgivningen kunne være til ugunst for dem selv. En anden fortolkning er, at motivet for afslaget var et ønske om at skåne børnene i en i forvejen tilspidset situation.

Den *tredjehyppigste* begrundelse var ifølge de interviewede forældre, at barnet ikke ville deltage (15%). Denne begrundelse forekommer (tankevækkende nok) hyppigere i familier, hvor børnene var store, dvs. blandt de 12-17-årige (31%), end i sager hvor der var yngre børn. Forklaringen er antagelig, at de ældre børn har en større gennemslagskraft, når det gælder om at markere, hvad de ønsker at stille op til. Derfor bør et fund som dette lede til kritisk refleksion om, hvorvidt man i nogle tilfælde kommer til at presse yngre og mere manipulerbare børn ind i en rådgivningssammenhæng, som de måske dybest set helst var fri for at deltage i.

Endelig er den *fjerdehyppigste* begrundelse, at man syntes, at barnet var for lille til at få rådgivning (12%). Dette synspunkt findes ikke overraskende hyppigst blandt familier med børn i de yngste aldersklasser, dvs. de 4-7-årige (22%).

Børns deltagelse i rådgivning

Alt i alt blev der i den periode, som undersøgelsen omfatter, gennemført rådgivninger med børn i 83 af de 567 sager, som indgår i stikprøven. Det svarer som helhed til en deltagelse på 9% i de to kontrolamter og 20% i de statsamter, hvor forsøget foregik.

Der er dog variationer statsamterne imellem: I Århus Statsamt blev der kun gennemført rådgivninger med børn i 5% af de sager, som medgår i undersøgelsen, mens den tilsvarende andel i Vestsjælland var 15%. Selvom variationen muligvis kan tilskrives en forskellig praksis rundt omkring i landet, er en medvirkende forklaring utvivlsomt, at sagerne i de to statsamter havde forskellig karakter. I Vejle Statsamt blev der gennemført rådgivninger med

børn i 15% af sagerne, svarende til niveauet i Vestsjælland. Københavns Overpræsidium er det sted, hvor børn hyppigst blev inddraget i rådgivningen (25%). Der kan ikke peges på nogle forhold, som umiddelbart kan forklare variationen mellem forsøgsamterne, men det er næppe heller værd at hæfte sig for meget ved disse procentsatser. Dels betyder spinkelheden i datamaterialet, at relativt få observationer fra eller til kan få betydning for deltagelsesfrekvensen, dels må man erindre, at denne undersøgelse kun er en måling af et udsnit af den samlede forsøgsperiode. Der er med andre ord tale om et vist element af tilfældighed.

Tabel 6.4.

Deltagersammensætningen i de gennemførte rådgivningssamtaler. Opdelt efter kontrol- og forsøgsamter. Procent.

	Kontrolamter	Forsøgsamter
Forældre deltog alene	69	61
Forældre og børn deltog	26	35
Børn deltog alene	5	3
I alt procent	100	99
N =	85	147

Sætter man fokus på deltagersammensætningen i alle gennemførte rådgivningsforløb, blev hovedparten – omkring 2/3 – gennemført med forældrene alene, jf. tabel 6.4. Der er ikke signifikante forskelle mellem kontrol- og forsøgsamter på dette punkt. I hver fjerde rådgivning i kontrolamterne og hver tredje i forsøgsamterne var både forældre og børn inddraget. Såvel under normale som ekstraordinære forhold synes normen at være, at børnene blev inddraget sammen med begge forældre. Men det hændte også, at barnet var til rådgivning med den ene af forældrene. I kontrolam-

terne var dette således tilfældet i hvert 3. af disse møder, mens det forekom i hvert 5. tilfælde i forsøgsamterne. Endelig er det i ganske få tilfælde også sket, at børnene har deltaget i rådgivning uden forældrene. Der er i disse tilfælde tale om, at forældrene har afslået et rådgivningstilbud, mens det blev accepteret for barnet/børnene. Det var fortrinsvis ældre børn fra 12-års alderen, der deltog alene.

Hvilke faktorer er betydende for børns deltagelse?

Som vist ovenfor, var børns deltagelse i den børnesagkyndige rådgivning i meget vid udstrækning – eller næsten udelukkende – betinget af, om deres forældre deltog. I forrige kapitel satte vi fokus på en række forhold, der havde betydning for forældredeltagelsen. Disse forhold indebærer som helhed, at det er børn fra de ”tunge” sager, der blev inddraget i den børnesagkyndige rådgivning. 84% af de børn, der modtog rådgivning, tilhørte således den i undersøgelsen definerede målgruppe. Det var derfor fortrinsvis, når statsamtet blev brugt som en konfliktløsningsinstans, at børn var inddraget.

Men er der derudover nogle særlige forhold eller omstændigheder, som førte til, at børnene blev inddraget i samtalen med den børnesagkyndige rådgiver? Deltog børn eksempelvis hyppigere, når konfliktniveauet mellem forældre var særligt højt, eller har det nogen betydning, om sagen eller konflikten drejede sig om forældremyndighed, samvær eller hvor barnet skulle bo? Har forældremyndighed og samværsordning på henvendelsestidspunktet tilsvarende nogen betydning? Og er der forskelle mellem forsøgs- og kontrolamter, som følge af at rådgivningstilbuddet var åbent det ene sted? Datamaterialet er blevet analyseret med henblik på at belyse, om der kunne findes sådanne sammenhænge. Det forhold, at børn som helhed sjældent har medvirket – i alt er det kun i 83 af sagerne – indebærer imidlertid, at datagrundlaget for disse analyser er spinkelt. Afvigelserne eller variationerne må derfor være store, før man kan tale om statistisk sikre sammenhænge.

Tabel 6.5.

Procentandele børn i forskellige aldersklasser, der deltog i rådgivning. Opdelt efter kontrol- og forsøgsamter.

	Kontrolamter		Forsøgsamter		P <
4-7 år	1	(N=116)	18	(N=146)	***
8-11 år	21	(N=90)	24	(N=85)	–
12-17 år	10	(N=61)	23	(N=47)	–

Når man tager højde for betydningen af, om forældrene deltog, er deltagelsesfrekvensen blandt børnene i de to forsøgsamter til trods for en vis procentafvigelse ikke i statistisk forstand signifikant forskellig fra deltageshyppigheden i de to kontrolamter. Det ser således ikke ud til, at den øgede børnedeltagelse i de to forsøgsamter i sig selv kan tilskrives, at det hyppigere lykkedes at overtale (flere) forældre til at tage børnene med. Den højere andel rådgivninger med børn synes snarere at være en (indirekte) effekt af, at det lykkedes at overbevise flere forældre om selv at deltage.

Alderssammensætningen blandt de deltagende børn er imidlertid et forhold, der afgørende adskiller forsøgsamter fra kontrolamter, tabel 6.5. Det må ses som en effekt af forsøgsamternes konsekvente rådgivningstilbud til alle aldersklasser. Kun et enkelt barn i aldersgruppen 4-7 år modtog rådgivning i kontrolamterne. Den tilsvarende andel i forsøgsguppen var 18%.

Som helhed er der ikke noget, der tyder på, at børnedeltagelse hyppigere forekommer i nogle typer sager frem for andre. Når man fortsat har in mente, at de forældre, der tog imod et tilbud om børnesagkyndig rådgivning, havde specielle karakteristika i forhold til dem, der slet ikke deltog, ser man således ikke, at børn hyppigere blev inddraget, hvis forældrerelationerne var særligt konfliktbetonede frem for mere fredelige, eller hvis sagen drejede

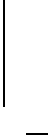
sig om samvær frem for eksempelvis forældremyndighed, eller hvor det skulle bo. Disse – manglende – sammenhænge gør sig gældende såvel i kontrol- som forsøgsamter. Tilsvarende kan der heller ikke konstateres sammenhænge mellem børns deltagelse, og hvem der på henvendelsestidspunktet havde det formelle og faktiske forældreansvar. I forsøgsamterne kan der dog iagttages en svag sammenhæng²⁾ med samværsordningen på det tidspunkt, hvor sagen blev rejst, idet børn hyppigere har været inddraget i rådgivning, hvis der på dette tidspunkt slet intet samvær var med den ikke-samboende forælder (61%), end hvis der var en eller anden form for kontakt (33%).

Konklusion

Formålet med forsøgsordningen var at styrke rådgivningen af børn, og målsætningen var, at der skulle stiles mod en ordning, hvor børn altid blev inddraget i rådgivningen. Børnedeltagelsesprocenten kan således siges at være et succeskriterium. På den ene side har analysen vist, at det med forsøgsordningen lykkedes at inddrage børnene i rådgivningen dobbelt så hyppigt som i de to statsamter, der eksemplificerer “den normale praksis”. På den anden side var det i forsøgsamterne som helhed kun i hver femte sag, at et barn selv deltog i børnesagkyndig rådgivning.

Om succeskriteriet er opfyldt beror i høj grad på det forventningsniveau, der måtte være til forsøget. Hvis der havde været forventninger om en praksis, hvor alle involverede skilsmissebørn, uafhængigt af konfliktniveauet mellem forældrene, skulle have mulighed for tale med en uvildig voksen om deres familiesituation, må resultatet siges at være slemt skuffende. Hvis forventningsniveauet var mere moderat og båret af en pragmatisk holdning til, at deltagelse i rådgivning kan være mere indlysende i nogle sager og for nogle børn end andre, er resultatet måske i højere grad til at leve med.

2) $P < 0,05$.

Forældrenes vurderinger af den børnesagkyndige rådgivning

Forældrenes erfaringer med den børnesagkyndige rådgivning

Formålet med dette kapitel er at sætte fokus på brugernes egne erfaringer med den børnesagkyndige rådgivning. Det gælder både dem, der var omfattet af det udvidede rådgivningsforsøg, og dem der deltog i børnesagkyndig rådgivning på normale vilkår. I undersøgelsen blandt forældrene indgik et batteri af spørgsmål, som havde til hensigt at indkredse, om rådgivningen på en række områder havde været til hjælp for forældrene. Der har i undersøgelsen ikke været gjort noget forsøg på udtømmende at indkredse, hvilke temaer der i et rådgivningsforløb kan drøftes mellem forældre og rådgiver. Det ville forudsætte en langt mere omfattende spørgsmålsrække. I denne undersøgelse har fokus været mere afgrænset. Der er taget direkte udgangspunkt i formålsformuleringen for det udvidede rådgivningsforsøg, hvis sigte var "*...at søge at hjælpe børn og unge i situationer hvor der er opstået konflikter og i situationer, hvor der kan tænkes at opstå problemer, med henblik på at dæmpe eller undgå disse problemer...*". Dette er baggrunden for, at det i undersøgelsen alene er søgt belyst, om rådgivningen har haft konfliktdæmpende funktion, om barnets situation har været det centrale fokus, og om rådgivningen har bidraget til evt. problemløsning.

To af spørgsmålene drejede sig således om, hvorvidt rådgivningen havde "rykket" ved interviewpersonen selv. På det første spørgsmål, om rådgivningen havde hjulpet interviewpersonen til bedre at acceptere den anden forælders synspunkter, svarede 18% bekræftende. Det andet spørgsmål drejede sig om, hvorvidt rådgiv-

ningen havde hjulpet den interviewede forælder til bedre at forstå barnets situation. Hertil svarede 29% ja.

Der var formuleret parallelle spørgsmål om den anden forælder. En tredjedel oplevede, at rådgivningen havde hjulpet den anden part til bedre at acceptere den interviewede forælders synspunkter og en tilsvarende andel, at den anden havde fået større forståelse for barnets situation ved at deltage i rådgivningen.

Der blev videre spurgt til, om rådgivningen havde bidraget til at løse nogle problemer, som var svære at klare selv. Dette bekræftede knap halvdelen (45%). De hyppigst forekommende problemer, der var blevet løst ifølge interviewpersonerne, var:³⁾

- Blev informeret om børns følelsesmæssige reaktioner, når forældre går fra hinanden (27%).
- Blev informeret om, hvordan samværsaftaler kan fungere godt for børn (22%).
- Parterne indgik eller aftalte en ny ordning (20%).
- Parterne fik justeret deres aftale (19%).
- Parterne blev præsenteret for nogle muligheder, de ikke selv havde tænkt over (18%).
- Parterne fik forbedret deres aftale (17%).
- Parterne fik hjælp til at optræde sagligt over for hinanden (17%).

Alt i alt har 2/3 af de forældre, der deltog i rådgivningen, svaret positivt på et eller flere af disse spørgsmål, mens 1/3 af de deltagende forældre ud fra denne forståelse hverken oplevede, at rådgivningen "rykkede" ved dem selv og den anden eller bidrog til løsning af de nævnte problemer. I disse tilfælde var det øjensynligt andre temaer, som stod højere på dagsordenen. Hvilke kan ikke afdækkes gennem undersøgelsen. Så vidt undersøgelsen kan vurdere ud fra forældrenes spontane oplysninger, har barnets situa-

3) Interviewpersonerne havde mulighed for at angive flere svar.

tion været i centralt fokus i ca. halvdelen af de gennemførte rådgivninger.⁴⁾

Interviewpersonerne blev endvidere spurgt, om de på grundlag af deres erfaringer ville anbefale andre skilsmisseforældre at tale med en børnesagkyndig rådgiver. Tanken bag denne spørgsmålsformulering var, at folk næppe ville svare bekræftende, hvis de havde haft en oplevelse, der var negativ. Omvendt kan man nok ikke slutte, at enhver, der vil svare ja på dette spørgsmål, nødvendigvis selv har haft en positiv erfaring. Folk kan svare bekræftende af andre grunde, eksempelvis hvis de i almindelighed og uafhængigt af deres egne personlige oplevelser mener, at rådgivningsmuligheden er en god ide. Holder man sig til denne "minimums-fortolkning" er hovedindtrykket, at de færreste har en negativ indstilling til den børnesagkyndige rådgivning. 78% af de deltagende forældre svarede således ja på spørgsmålet, om de ville anbefale det til andre, mens 14% svarede nej. Andre 8% svarede "ved ikke". Der kan iagttages en stærk sammenhæng mellem villigheden til at anbefale børnesagkyndig rådgivning og de mål, der i undersøgelsen blev anvendt til at belyse interviewpersonernes udbytte af rådgivningen. Således havde 89% af dem, der oplevede, at der blev "rykket" ved dem selv eller den anden eller fik hjælp til problemløsning, angivet, at de vil anbefale rådgivningsmuligheden til andre. Blandt dem, der har svaret benægtende på alle spørgsmål om rådgivningens indhold, var holdningen mere tøvende: Her ville "kun" 60% anbefale rådgivning, mens 23% svarede nej og 17% ved ikke.

Hvornår har rådgivningen givet størst udbytte?

Under hvilke omstændigheder har interviewpersonerne hyppigst oplevet, at de fik hjælp i rådgivningen, og under hvilke omstændigheder var udbyttet mere begrænset? Vi har i analyserne set på betydningen af en række forskellige faktorer og vil i det følgende

4) Opgørelsen er baseret på positive besvarelser af følgende spørgsmål: Om rådgivning bidrog til, at IP eller den anden part bedre kunne forstå barnets situation, henholdsvis om rådgivningen havde drejet sig om information om børns følelsesmæssige reaktioner, når forældre går fra hinanden, eller hvordan samværsaftaler kan fungere godt for børn.

Tabel 7.1.

Procentandele forældre dels opdelt efter uenighed, dels efter konfliktintensitet på henvendelsestidspunktet, der angiver, at de fik hjælp i den børnesagkyndige rådgivning.

	<i>Enighedsskala:</i>			<i>Konfliktintensitet:</i>		
	Helt uenige på mindst et felt (N=120)	Enige eller overvejende uenige (N=105)	P <	Ingen kon- takt, kon- fliktfyldt eller neutral (N=197)	Rimelig og fordragelig atmosfære (N=28)	P <
IP fik hjælp til at acceptere den andens synspunkter	11	23	*	15	29	–
IP fik hjælp til at forstå barnets situation	21	33	*	24	43	*
Den anden fik hjælp til at acceptere IP's synspunkter	19	33	*	24	39	–
Den anden fik hjælp til at forstå barnets situation	18	32	*	22	43	*
Rådgivning bidrog til løsning af problemer, der var svære at klare selv	38	46	–	40	54	–

såvel fremhæve en række sammenhænge, der *ikke* kan findes, som nogle der kan iagttages.

Når det gælder de manglende sammenhænge, kan der for det første ikke konstateres forskelle mellem forsøgs- og kontrolamter.

Interviewpersoner, som var omfattet af det udvidede rådgivningsforsøg, angav med samme hyppighed som dem, der deltog i rådgivning på normale vilkår, at de på de undersøgte områder fik hjælp i den børnesagkyndige rådgivning. For det andet er der ingen variationer, når datamaterialet opdeles efter forældrenes køn: Som helhed havde fædre og mødre ensartede erfaringer med rådgivningsforløbet. Dette er værd at bemærke i betragtning af den ubalance, der som hovedregel hersker mellem parterne med kvinden som den daglige omsorgsindehaver og manden som den samværsberettigede. For det tredje kan der ikke findes dokumentation for en hypotese om, at udbyttet af rådgivningen varierer med sagerens art. Deltog man i den børnesagkyndige rådgivning, var vurderingen af udbyttet i væsentlighed den samme, uanset om sagen drejede sig om en aktuel samlivsophævelse eller om børn fra et tidligere forhold, og uanset om en evt. konflikt vedrørte forældremyndighed eller samvær. Endelig kan der ikke findes variationer i datamaterialet, som har sammenhæng med sociale baggrundsforhold eller familiestrukturelle omstændigheder (fx tidligere civilstand, forældremyndighed, samlivsvarighed eller barnets alder).

Så vidt analysemulighederne rækker, er der navnlig to dimensioner, der uafhængigt af hinanden har sammenhæng med, om forældrene på de undersøgte områder fik udbytte af den børnesagkyndige rådgivning.

Der kan således for det første konstateres variationer betinget af konflikt- eller uenighedsniveauet mellem forældrene, jf. tabel 7.1. I de tilfælde, hvor de interviewede forældre angav, at parterne på henvendelsestidpunktet var *helt* uenige om enten forældremyndighed, samvær, eller hvor barnet skulle bo, er der en entydig tendens til, at udbyttet af rådgivningen var mindre på de målte områder, end i de tilfælde hvor uenigheden var mindre skærpet eller præget af overvejende eller fuldstændig enighed.

Som en parallel hertil er der tilsvarende en entydig tendens til, at interviewpersoner, som på henvendelsestidpunktet karakteriserede relationen til den anden forælder som rimelig og fordragelig,

hyppigere fik et positivt udbytte af rådgivningen end der, hvor relationerne var mere anspændte eller måske direkte konfliktfyldte. Der, hvor de "fredsommelige" forældrepar signifikant adskiller sig fra øvrige forældre, er navnlig på de områder, der drejer sig om, hvorvidt rådgivningen bidrog til at skabe øget forståelse for barnets situation. Det peger i retning af, at forældrene i disse tilfælde har haft ressourcer og overskud til at sætte sig ud over egne parforholdsvanskeligheder og i stedet sætte barnet i fokus.

Det er i yderpunkterne af skalaen konflikt/fredsommelighed, at forskellene eller variationerne i vurderingen af den børnesagkyndige rådgivning findes. Der er med andre ord tale om en polariseringstendens: På den ene side var det der, hvor forudsætningerne for det mest optimale og velfungerende fortsatte forældreskab i forvejen var til stede, at man hyppigst oplevede at få hjælp til gensidig accept og forståelse for barnets situation. Mens det på den anden side er der, hvor uenigheden var allermest skærpet, at rådgivningen ifølge forældrenes eget udsagn hjalp mindst. Såfremt formålet med rådgivningen er at dæmpe parternes konflikter ved at skabe en grobund for gensidig respekt og øget forståelse for barnets situation, peger konklusionen i retning af, at indsatsen over for denne gruppe forældre har været utilstrækkelig, mens de mest velfungerende profiterer af ordningen.

Ud over betydningen af forældrenes konflikter (eller mangel på samme), kan vi for det andet konstatere en sammenhæng mellem det oplevede udbytte af rådgivningen og forældrenes tilfredshed med sagens udfald. I undersøgelsen blev interviewpersonerne spurgt, hvorvidt de var tilfredse eller utilfredse med de beslutninger, der blev truffet om barnet i den pågældende sag. Formålet var at belyse, om de interviewede forældre befandt sig i en "vinder"- eller "taberposition".

I de tilfælde, hvor forældre var helt eller overvejende utilfredse med det udfald sagen fik, er tendensen, at det oplevede udbytte af rådgivningen er mere begrænset end i de tilfælde, hvor forældre har udtrykt tilfredshed med beslutningerne, jf. tabel 7.2. Forskel-

Tabel 7.2.

Procentandele forældre opdelt efter egen tilfredshed med beslutningstagningen i statsamtet, der angiver, at de fik hjælp i den børnesagkyndige rådgivning.

	Helt eller overvejende tilfreds (N=122)	Helt eller overvejende utilfreds ¹⁾ (N=103)	P <
IP fik hjælp til bedre at acceptere den andens synspunkter	20	13	–
IP fik hjælp til bedre at forstå barnets situation	31	21	–
Den anden fik hjælp til bedre at acceptere IP's synspunkter	36	14	***
Den anden fik hjælp til bedre at forstå barnets situation	34	15	***
Rådgivning bidrog til løsning af problemer, der var svære at klare selv	52	30	***

1) Samt "andet".

len er navnlig markant, når det drejer sig om den anden forældreparts evne til at acceptere interviewpersonens synspunkter eller forstå barnets situation. Ligeledes oplevede de "tabende" forældre sjældnere, at rådgivningen bidrog til egentlig problemløsning. Den afmagt, en utilfreds eller tabende forældrepart må føle, afspejler sig med andre ord naturligt nok også tilsvarende i en oplevelse af, at der i rådgivningen ikke har været lydhørhed over for dennes standpunkter.

De to ovennævnte faktorer – konfliktdimensionen og tilfredshedsgraden – påvirker ikke overraskende også villigheden til at anbefale den børnesagkyndige rådgivning til andre forældrepar, jf. tabel 7.3.

Tabel 7.3.

Forældre med forskellige karakteristika som angiver, om de vil anbefale børnesagkyndig rådgivning til andre på baggrund af egne erfaringer.

	Ja	Nej	Ved ikke	N =
1. Tilhører målgruppen ¹⁾	77	15	9	(179)
Heraf: Samarbejdet konfliktfyldt, præget af skænderier ²⁾	69	22	8	(98)
Tilhører ikke målgruppen ¹⁾	89	7	4	(27)
Heraf: Samarbejdet foregår på rimelig/fordragelig måde ³⁾	92	4	4	(25)
2. IP 's tilfredshed med beslutningstagning: ⁴⁾				
Tilfreds	86	7	7	(113)
Utilfreds	69	22	10	(93)
I alt procent	78	14	8	(206)

1) Forskellen mellem målgruppen og ikke-målgruppen er ikke signifikant.

2) Forskellen er signifikant (**) når kategorien "konfliktfyldte relationer" sættes i forhold til "andre samarbejdsrelationer".

3) Forskellen er ikke signifikant, når kategorien "rimeligt samarbejde" sættes over for "andre samarbejdsrelationer".

4) Forskellen mellem tilfredse og utilfredse er signifikant (**).

Tendensen i datamaterialet er således, at tilslutningen er mest uforbeholden blandt de forældre, der enten i forvejen havde en rimelig, fordragelig samarbejdsrelation, eller som havde oplevelsen af at være gået ud af sagen som "vindere". En større tøven over for rådgivningsinstitutionen findes omvendt hyppigere i de meget konfliktprægede sager og der, hvor der var utilfredshed med sagens udfald. Men når dette er konstateret, bør det imidlertid også fremhæves, at der selv blandt disse er et flertal (ca. 2/3), der alligevel var villige til at anbefale børnesagkyndig rådgivning til andre.

Heraf konkluderer vi, at et flertal af de deltagende trods alt har været positivt stemt over for rådgivningsmuligheden.

Erfaringer med inddragelse af børn i rådgivningen

Af årsager som der er redegjort for i rapportens indledende kapitel, har vi i denne undersøgelse afstået fra at anvende børn som respondenter. Derfor har vi ingen mulighed for at belyse, hvordan de børn, som endte med at deltage i rådgivningen, selv har erfaret det. I stedet har vi valgt at spørge forældrene, til trods for de indlysende validitetsproblemer det rejser, jf. nedenfor.

I de tilfælde hvor det i undersøgelsen udvalgte barn⁵⁾ havde deltaget i rådgivningen, blev forældrene derfor spurgt, hvordan barnet havde reageret bagefter. Ca. halvdelen af forældrene har angivet, at barnet virkede mere lettet, en fjerdedel at barnet virkede mere trykket eller ked af det, og endelig har en anden fjerdedel anført, at der ingenting var at mærke.

Forældrene blev endvidere – som for deres eget vedkommende – spurgt, om de på grundlag af deres egne erfaringer ville anbefale andre forældre at lade deres barn tale med en børnesagkyndig rådgiver. Det erklærede 4 ud af 5 forældre sig villige til, mens de resterende gav udtryk for en negativ eller mere tøvende holdning.⁶⁾ Heraf slutter vi – som ovenfor – at majoriteten af de deltagende forældre var positivt indstillede over for, at også deres børn blev inddraget. Eller i det mindste: At forældrene i alt fald ikke har siddet tilbage med en oplevelse af, at det var en foruroligende erfaring for deres barn.

5) I forrige kapitel om tilbud til og faktisk inddragelse af børn i rådgivningen blev der spurgt til alle fællesbørn i familien. Antallet af sager med faktisk inddragelse af børn var 83. Da der i en søskendeflok kunne være forskellige erfaringer med rådgivningen, valgte vi her udelukkende at spørge til det barn, der tilfældigt blev udvalgt til undersøgelsen. Da andre deltagende søskende her er filtreret fra, er antallet af rådgivningsforløb med børn lavere, nemlig 62.

6) Der er ikke overraskende en stærk sammenhæng, men ikke fuldstændig korrelation mellem forældreholdninger til børns deltagelse og deres eget barns reaktioner.

Tabel 7.4.

Barnets reaktion på rådgivningsforløbet. Opdelt efter om den interviewede forælder selv var tilfreds med beslutningerne i statsamtet. Procent.

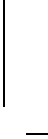
	Barnet virkede lettet	Barnet virkede mere trykket/ked af det	Der var ingen ting at mærke	N =	P <
Forælderen var tilfreds	64	10	26	23	***
Forælderen var utilfreds	30	52	17	39	
I alt	52	26	23	62	

Vurderingen af børnenes reaktioner på rådgivningsforløbet kan imidlertid ikke anskues uafhængigt af den situation, som de interviewede forældre selv befandt sig i. Der er i datamaterialet således for det første en (ikke-signifikant) tendens til, at forældre med konfliktprægede relationer hyppigere end andre har angivet, at barnet efter rådgivningen virkede mere trykket eller ked af det. Tydeligst kommer denne mekanisme imidlertid nok frem, når man opdeler datamaterialet efter, om forældrene ved sagens afslutning befandt sig i en position som "tabere" eller "vindere", jf. tabel 7.4. I disse tilfælde angav stort set alle forældre, som selv var tilfredse med sagens udfald, at barnet efter rådgivningen virkede lettet eller var upåvirket heraf. Blandt de "tabende" forældre havde halvdelen det synspunkt, at rådgivningen havde haft en umiddelbart ugunstig virkning. Følgelig var disse forældre også mere forbeholdne over for det anbefalelsesværdige i at inddrage børn i rådgivning.

Konklusion

I de ovenstående analyser har vi ikke sondret mellem interviewpersoner, der var omfattet af rådgivningsforsøget, og dem, der deltog i børnesagkyndig rådgivning på normale vilkår. Årsagen er, at det ikke har været muligt at konstatere forskelle imellem for-

søgs- og kontrolamter på de beskrevne områder. Inden for undersøgelsesuniversets rammer gælder vore fund derfor den børnesagkyndige rådgivning som helhed. Analyserne har for så vidt angår rådgivningens indhold vist, at 2/3 af de deltagende forældre havde oplevelsen af, at rådgivningen bidrog til enten at skabe større gensidig accept mellem parterne, øget forståelse for barnet eller egentlig problemløsning. For så vidt angår børnene, mente et mindretal af forældrene, at det var ugunstigt for børnene at deltage. Resultaterne peger i retning af, at udbyttet af rådgivningen var størst, når forældresamarbejdet i forvejen fungerede rimeligt, og mindst, når relationerne var præget af stærke konflikter. Betragter man brugernes (positive) holdninger til den børnesagkyndige rådgivning som et kriterium for dennes succes, må man i væsentlighed fastslå, at dette succesmål blev indfriet. Set fra en forbrugersynsvinkel er billedet domineret af tilfredshed med den børnesagkyndige rådgivning. Det gælder også i de tilfælde, hvor konflikterne var store og forældrene stod tilbage som tabere.

Det udvidede rådgivningsforsøg – set fra systemets synsvinkel

Ventetid til rådgivning

I dette kapitel beskrives det udvidede rådgivningsforsøg fra statsamtsinstitutionens synsvinkel. Informationerne er baseret på den spørgeskemaundersøgelse, der i undersøgelsesperioden blev gennemført blandt sagsbehandlere og børnesagkyndige rådgivere i de to statsamter, hvor forsøget er foregået. Som omtalt i kapitel 2 blev der udfyldt et spørgeskema i hver sag, der havde udløst et rådgivningstilbud. Herigennem blev der tilvejebragt en række informationer om sagens art, om rammerne for og indholdet af rådgivningen, samt oplysninger om sagernes udfald. Det lykkedes at indsamle oplysninger om i alt 106 gennemførte rådgivninger. Dette relativt beskedne antal observationer begrænser analysemulighedernes rækkevidde.⁷⁾

I beskrivelsen af forsøgsordningen var det anført, at denne burde tilstræbe, at samtalen med den børnesagkyndige rådgiver skulle iværksættes hurtigt efter anmodningen; i presserende sager inden for 1 uge og højst 2 uger herefter. Et delmål med forsøget var med andre ord at minimere ventetiden til rådgivningen i almindelighed og i særdeleshed i de sager, der var gået i hårdknude. Tanken var antagelig, at det i sager, hvor problemerne var store, kunne føre til yderligere vanskeligheder og dermed øget belastning for familiens medlemmer, hvis der gik for lang tid, fra man bad om hjælp, til man faktisk fik den.

7) I forhold til de data, der blev indhentet på baggrund af interview med forældre, mangler der fra de to statsamter således informationer om gennemførte rådgivningsforløb fra i alt 36 sager. Differencen kan bero på, at dataindsamlingen i statsamterne blev afsluttet lidt tidligere end dataindsamlingen blandt forældrene, hvorfor rådgivning formodentlig endnu ikke havde været gennemført i disse 36 sager.

Ifølge Civilretsdirektoratets oplysninger (Civilretsdirektoratet, 1998) er den gennemsnitlige ventetid til den børnesagkyndige rådgivning normalt 4,6 uger. På denne baggrund har vi haft mulighed for at skønne, om det med forsøgsordningen er lykkedes at sætte rådgivningsprocessen hurtigere i værk. Ved i spørgeskemaundersøgelsen at koble statsamtsjuristernes oplysninger om datoen for afgivet rådgivningstilbud sammen med rådgivernes information om tidspunktet for det første møde, kan man danne sig et indtryk af ventetidsproblematikken under forsøgsordningen. Opførelsen viser, at rådgivningen blev sat i værk inden for to uger i 23% af sagerne, i 38% af sagerne var ventetiden 3-4 uger, i 13% af sagerne var den 5-6 uger, og endelig måtte 26% vente syv uger eller mere, fra rådgivningstilbuddet blev afgivet, til rådgivningen fandt sted. Vi har endvidere opdelt datamaterialet efter, om sagerne ud fra undersøgelsens definitioner kan klassificeres som tilhørende målgruppen for rådgivning eller ikke. Tendenserne i datamaterialet peger i retning af, at ventetiden til rådgivningen har været kortere i de tilfælde, hvor forældrene var uenige om barnet, og/eller relationerne var præget af høj konfliktintensitet, end i de sager, hvor der i væsentlighed var enighed. I gennemsnit måtte målgruppen vente 28 dage på at få rådgivning, mens ikke-målgruppen ventede i 40 dage. Som sådan synes forsøgets beskrevne delmål om at reducere ventetiden i presserende sager at være blevet indfriet, om end i beskedent omfang. Fra institutionssynsvinklen vil ventetidsproblemet antagelig blive forklaret med, at det er en omstændelig administrativ proces at få realiseret en rådgivningssamtale, idet flere forhold skal koordineres: Dels er processen med at afgive tilbud til alle sagens parter og indhente accept fra disse tidsrøvende, dels kan der opstå flaskehalsproblemer i visitationsprocessen med at finde en rådgiver, som fagligt eller af andre grunde matcher den pågældende sag. Ud fra en helhedsbetragtning og set fra en forbrugersynsvinkel efterlades man imidlertid unægtelig med indtrykket af, at den børnesagkyndige rådgivning ikke er et sted, hvor man kan komme direkte ind fra gaden og hente hjælp.

Tidsforbrug til rådgivning

For at indkredse omfanget af tidsressourcer til rådgivningen er der i undersøgelsen såvel spurgt, hvor mange møder der blev afholdt, som hvor mange timer rådgiver havde brugt i den pågældende sag. I langt de fleste sager (82%) har der kun været afholdt et enkelt møde. I 14% af sagerne blev der afholdt 2 møder, og i de resterende få sager foregik rådgivningen over 3-4 møder. Der kan iagttages en mindre forskel mellem de to forsøgsamter på dette punkt. I Vejle blev næsten alle rådgivninger afviklet på et møde (93%), mens omkring hver fjerde rådgivning (27%) blev afviklet over flere møder i Københavns Overpræsidium. Eftersom timeforbruget pr. rådgivning omtrent var det samme i begge statsamter (omkring 2,2 timer) må variationen nok tilskrives forskellig praksis med hensyn til formen for afvikling af disse forløb.

Der kan ikke overraskende iagttages en tendens⁸⁾ til, at der blev afholdt flere rådgivningsmøder i sager, som havde en kompliceret karakter, dvs. som var præget af en høj konfliktintensitet⁹⁾ eller af forskellige former for belastningsfaktorer.¹⁰⁾ Endvidere blev der hyppigere afviklet flere møder og var hyppigere et større timeforbrug, hvis børn var inddraget i rådgivningsforløbet. I forløb, hvor både børn og forældre deltog, blev 1/3 af rådgivningerne afholdt over flere møder, og der blev i gennemsnit brugt 2,5 time pr. rådgivning. I rådgivninger, hvor kun de voksne deltog, var tidsforbruget pr. rådgivning i gennemsnit 2,1 time, og 88% af forløbene blev afviklet over et møde.¹¹⁾ Heller ikke denne forskel kan for så vidt overraske. Når der i rådgivningen inddrages en ekstra part, og denne er barnet, vil – og bør – det naturligt afspejle sig i en øget ressourceanvendelse.

-
- 8) I undersøgelsesmaterialet er forskellene imidlertid ikke så store, at der er tale om statistisk signifikante sammenhænge.
 - 9) Kan iagttages såvel ved samkørsel af forældrenes rapportering af uenigheden på henvendelsestidspunktet som ved samkørsel af rådgivernes vurdering.
 - 10) Indgår i statsamtsundersøgelsen. Forekomst af belastningsfaktorer er baseret på observation af, hvorvidt der i sagen forekommer/foreligger misbrugsproblemer, (psykisk sygdom), vold(trusler), chikane, ny partner samt andre, uspecificerede belastningsfaktorer.
 - 11) Forskellen er statistisk signifikant ($P < 0,05$).

Rådgivers faglige baggrund

Rådgivningerne blev i langt de fleste tilfælde gennemført af en psykolog (72%). I 19% af sagerne blev rådgivningen forestået af en socialrådgiver og i 9% af en børnepsykiater. Børnepsykiatere anvendtes kun i Københavns Overpræsidium. Ud fra de oplysninger, der blev indhentet fra statsamtet, er det indtrykket, at børnepsykiatere som regel anvendtes i sager med så speciel karakter, at det forudsatte denne lægefaglige baggrund.

Der kan derudover være forskellige traditioner og praksis rundt omkring i statsamtene med hensyn til rådgiverkorpsets uddannelsesmæssige sammensætning, dvs. til fordelingen mellem psykologer og socialrådgivere. At dømme ud fra de sager, der indgik i denne undersøgelse, bestod rådgiverkorpset i Københavns Overpræsidium udelukkende af personer med en uddannelsesbaggrund som psykologer. I Vejle blev halvdelen af de gennemførte rådgivninger udført af personer med socialrådgiveruddannelse. Ud fra oplysninger fra nøglepersoner i statsamtet var det ikke indtrykket, at den faglige uddannelsesbaggrund som psykolog henholdsvis socialrådgiver i sig selv var det ultimative kriterium for statsamtens visitationspraksis. Afgørelserne, om hvilke sager der bedst kunne løses af hvilke rådgivere, beroede på en helhedsvurdering af de pågældendes kompetencer. Opdeles datamaterialet efter, hvem der deltog i rådgivningen, ser det dog imidlertid alligevel ud, som om den faglige baggrund havde en betydning. I de rådgivninger, hvor børn var inddraget, havde rådgiveren således i de fleste tilfælde en uddannelsesbaggrund som psykolog. Som helhed var det yderst sjældent, at rådgivere med en socialrådgiverbaggrund forestod disse forløb (7%).

Deltagelse af statsamtsjuristen i rådgivningsforløbet

Som beskrevet i kapitel 3 kan der i statsamtene være forskellig praksis med hensyn til, om den i sagen ansvarlige, juridiske sagsbehandler deltager (delvist) i rådgivningen eller ikke. Denne forskel afspejler sig også tilsvarende i undersøgelsen. Blandt de rådgivninger, som blev gennemført i Vejle Statsamt, findes ingen eksempler på, at den juridiske sagsbehandler helt eller delvist har

deltaget. I Københavns Overpræsidium var mønstret omvendt. Her deltog den juridiske sagsbehandler i næsten alle sager. Bortset fra enkelte tilfælde, hvor sagsbehandleren var med under hele eller dele af forløbet (hvilket kan ske efter anmodning fra forældrene), bestod juristdeltagelsen i København dog alene ved, at denne var til stede ved sagens start og slutning. Forskellen mellem Vejle og København beroede i udgangspunktet ikke på forskellige opfattelser af, at rådgivning og beslutningsmyndighed burde være to adskilte instanser. Der var i statsamternes selvforståelse først og fremmest tale om metodeforskelle: Opnår man det bedste resultat ved, at de bindende aftaler mellem forældrene bliver indgået i umiddelbar forlængelse af rådgivningen som i København? Eller skal parterne have mulighed for at fordøje rådgivningsforløbet nogle dage, inden der – og ofte med sagsbehandlerens mellemkomst – udfærdiges en aftale som i Vejle?¹²⁾ Derved opstår der forskelle på, hvor megen vægt man skulle tillægge den symbolske markering af de “skodder”. I Vejle bestod midlet i (og det var et af de eneste, der kunne tages i brug, eftersom rådgivning og sagsbehandling foregik i samme fysiske rammer) at give brugerne en oplevelse af, at rådgiver og sagsbehandler aldrig optrådte sammen. I København var holdningen mere pragmatisk: Når sagsbehandleren deltog ved rådgivningens afslutning, var det for at sikre, at de aftaler, der blev indgået, var klare.

Rådgivningens indhold

Mens der i undersøgelsen blandt forældrene blev spurgt bredt til rådgivningens indhold, dvs. om den “rykkede” ved parterne eller bidrog til at løse problemer, som var svære at klare selv, var der i undersøgelsen blandt rådgiverne spurgt mere specificeret, om rådgivningen drejede sig om forældremyndighed, hvor barnet skulle bo, samvær, barnets egne ønsker og forældrenes evne til at samarbejde og kommunikere. Svarfordelingerne viser, at rådgivningerne drejede sig om disse emner med følgende hyppighed:

12) Det har i undersøgelsen ikke været muligt at påvise, at denne metodeforskel i sig selv har betydning for forligseffekten. Belysning heraf forudsætter et andet undersøgelsesdesign end det her anvendte.

- Forældremyndighed: 32%
- Hvor barnet skulle bo: 25%
- Samvær: 92%
- Hvad barnet/børnene egentlig selv ønskede: 49%
- Forældrenes evne til at samarbejde og kommunikere: 70%

Kobler man rådgivninger om forældremyndighed sammen med rådgivninger om samvær, har 7% af alle rådgivninger i undersøgelsen alene drejet sig om forældremyndighed, 66% alene om samvær, mens 25% har drejet sig om både forældremyndighed og samvær. 2% af rådgivningerne har drejet sig om andre emner. Dette mønster svarer i væsentlighed ikke alene til, hvad sagerne har drejet sig om ifølge de interviewede forældre selv,¹³⁾ men også til det mønster, der ifølge Civilretsdirektoratets statistiske oplysninger findes om statsamternes børnesagkyndige rådgivninger i almindelighed (Civilretsdirektoratet, 1997b).¹⁴⁾ Ud fra de eksisterende informationer om den børnesagkyndige rådgivning er der med andre ord ikke noget, der tyder på, at det udvidede rådgivningsforsøg indholdsmæssigt adskilte sig fra den måde, hvorpå børnesagkyndig rådgivning normalt fungerede.

For hvert af de emner som rådgivningen havde drejet sig om, blev rådgiverne bedt om at vurdere konfliktniveauet mellem forældrene såvel ved sagens start som ved dens afslutning, jf. tabel 8.1. Som ved andre evaluerende spørgsmål, der beror på et subjektivt skøn, bør målingen betragtes med et vist forbehold, dvs. som ret-

13) Som omtalt i kapitel 4, er der ikke nødvendigvis overensstemmelse mellem brugernes og "systemets" forståelse eller opfattelse, når det drejer sig om, hvad der skal tages stilling til i statsamtet. Blandt de forældre, som deltog i det udvidede rådgivningsforsøg, har 5% imidlertid anført, at deres sag alene drejede sig om forældremyndighed, 58% at den alene drejede sig om samvær, og 25% at der var tale om en kombination af forældremyndighed og samvær. 12% har angivet, at sagen drejede sig om andet.

14) Civilretsdirektoratet indsamlede fra 15.5.-31.10.1997 statistiske oplysninger om statsamternes rådgivninger. Af 973 gennemførte rådgivninger drejede 3/4 sig alene om samvær, knap en femtedel behandlede både forældremyndighed og samvær, og i mindre end hver tiende gennemførte rådgivning var fokus alene på spørgsmålet om forældremyndighed.

Tabel 8.1.

Procentandele sager fordelt efter forældrenes enighed ved rådgivningens start og slutning.

Rådgivningen drejede sig om	Helt enige	Nogenlunde enige	Helt uenige	Andet/ved ikke	Procent i alt	Antal sager	Antal sager med reduceret uenighed
<i>Forældremyndighed:</i>						30	15
Start	10	20	63	7	100		
Slutning	37	30	27	7	101		
<i>Hvor barnet skulle bo:</i>						23	10
Start	9	13	65	13	100		
Slutning	39	22	26	13	100		
<i>Overordnet samvær:</i>						92	53
Start	3	50	38	9	100		
Slutning	43	37	10	10	100		
<i>Detailregulering af samvær:</i>						87	55
Start	5	43	43	10	101		
Slutning	43	38	9	10	100		
<i>Barnets ønsker:</i>						48	26
Start	4	31	54	10	99		
Slutning	33	38	19	10	100		
<i>Mors samarbejdsevne:¹⁾</i>						70	34
Start	9	36	50	6	101		
Slutning	24	50	17	9	100		
<i>Fars samarbejdsevne:¹⁾</i>						68	39
Start	4	32	59	4	99		
Slutning	25	50	18	7	100		

1) Svarkategorierne gik her ikke på enighed, men om parterne udviste stor, en vis henholdsvis ringe forståelse, når det drejede sig om at forstå den andens synspunkter.

ningsgivende og ikke som den objektive sandhed.¹⁵⁾ Tendensen i besvarelsesmønstret er dog, at det ved rådgivningens start var om de problemstillinger, der havde mest vidtgående konsekvenser (dvs. forældremyndighed og daglig omsorg), at uenigheden var mest skærpet. Ifølge rådgivernes vurdering var 2/3 helt uenige. Når rådgivningen havde drejet sig om samvær, stod parterne sjældnere helt så langt fra hinanden.

Ved rådgivningens afslutning var det – lidt afhængigt af problemstillingerne – lykkedes at reducere kategorien af “helt uenige” til omkring en tredjedel af det oprindelige udgangspunkt. To tredjedele af dem, der ved rådgivningens start var helt uenige om henholdsvis forældremyndighed, samvær etc., blev ifølge rådgiverne således nogenlunde eller helt enige i løbet af rådgivningsprocessen. Der er en tendens til, at det især var, når rådgivningen drejede sig om samvær, at det lykkedes at påvirke de helt uenige forældre.

Ser man på kategorien af “helt enige” forældre, udgjorde denne gruppe ved rådgivningens start omkring eller mindre end en tiendedel. Ved rådgivningsforløbets afslutning var det lykkedes at øge denne andel til 24-43% afhængigt af, hvad problemstillingerne havde drejet sig om. Det var ikke overraskende hyppigere dem, der i udgangspunktet mere var “nogenlunde enige” end “helt uenige”, der endte med at nå til fuld enighed. Også her er tendensen, at det hyppigst lykkedes at påvirke forældrene til fuld enighed, når problemerne drejede sig om samvær.

Ser man for hver af problemstillingerne på antallet af rådgivninger, hvori uenigheden undervejs blev reduceret, rapporterede rådgiverne om en positiv forbedring i ca. halvdelen af tilfældene, enten fordi forældrene flyttede sig fra helt uenighed til mere eller mindre enighed, eller fordi de nogenlunde enige forældre endte

15) Eksempelvis kan grænsen mellem “helt enighed” og “nogenlunde enighed” være hårfin og blive vurderet forskelligt. Kobles rådgivernes informationer sammen med data fra forældreundersøgelsen om konflikter/uenighed på henvendelsestidspunktet, kan der konstateres en sammenhæng, men tendensen er dog også, at rådgiverne er mere negative i vurderingen af situationen end de interviewede forældre.

med at blive helt enige. For en ordens skyld skal det bemærkes, at der i datamaterialet kun er et enkelt eksempel på, at situationen blev forværret af rådgivningsprocessen!

De fleste rådgivningsforløb (87%) drejede sig imidlertid om mere end et emne. Parterne kan i løbet af en rådgivning nå til større enighed på nogle punkter, men fortsat være uenige om andre. Ser man på andelen af rådgivningsforløb, hvor det lykkedes at opnå enighed på mindst ét punkt, blev der ifølge rådgiverne opnået større gensidig accept i ca. 3/4 af sagerne. I en fjerdedel af samtalerne var situationen den samme ved sagens afslutning, som den var i udgangspunktet.¹⁶⁾

Foretager man en grov sammenligning af dette fund med brugerne oplevelse af, hvorvidt rådgivningen havde "rykket" ved deres situation (denne andel udgjorde 2/3, jf. forrige kapitel), tyder billedet med andre ord på, at rådgiverne lidt hyppigere var positive med hensyn til rådgivningens udbytte end forældrene selv. Der kan være flere – og ikke nødvendigvis gensidigt udelukkende – forklaringer herpå. En forklaring tager udgangspunkt i det forhold, at rådgiveren, når det drejer sig om vurderingen af rådgivningens succes (ikke at forveksle med selve rådgivningsprocessen), er lige så lidt neutral – eller lige så meget part – som de involverede forældre i sagen. Ligesom forældrenes vurderinger har sammenhæng med deres position som henholdsvis vindere eller tabere i sagen, kan rådgiveren være tilbøjelig til at lægge vægt på processens positive elementer ud fra bevidste eller ubevidste professionsinteresser. En anden forklaring på diskrepansen kan tilskrives den tidsmæssige forskydning, der er, mellem på den ene side rådgivers effektvurdering, som fandt sted i umiddelbar forlængelse af rådgivningens afslutning, og på den anden side forældrenes, som i nogle tilfælde er blevet interviewet flere måneder efter, at rådgivningen fandt sted. Den katarsis-effekt, der undertiden opleves efter sådanne forløb, kan med tiden være aftaget hos forældrene og

16) Heri indgår ikke kun dem, der fortsat var uenige, men også de få der var enige fra start til slut.

være blevet sat i relief af de efterfølgende praktiske erfaringer med samarbejdsrelationerne.

Rådgivningens udfald

I undersøgelsen blev de sagkyndige endvidere bedt om at angive, hvilke resultater man var nået frem til ved rådgivningens afslutning, jf. tabel 8.2. I 29% af rådgivningerne var der opnået enighed uden resolution, og i andre 29% var der enighed med resolution. 16% af rådgivningerne endte med etablering af en prøveordning, og endelig var der i 25% af sagerne fortsat uenighed ved rådgivningens afslutning.

Man kan med en vis rimelighed betragte disse fire udfaldsmuligheder som en skala, der afspejler den opnåede grad af enighed mellem forældre, hvor "enighed uden resolution" udtrykker den højeste grad af konsensus. I almindelighed vil forekomst af samværsresolutioner kunne betragtes som en indikator på et ikke helt gnidningsfrit forældresamarbejde, idet der åbenbart ikke er den nødvendige tiltro til, at de mundtlige aftaler bliver overholdt. På den anden side, skal man næppe heller lægge for stor vægt på tilstedeværelsen af denne håndfæstning. Ud fra de oplysninger der blev indhentet til denne undersøgelse, var det indtrykket, at man i de to forsøgssamter ikke tillagde det dramatisk betydning, at aftalerne forelå på skrift. Holdningen var snarere, at samværsresolutioner var en praktisk foranstaltning, der bidrog til at gøre det klart for parterne, hvad deres aftaler egentlig gik ud på. En prøveordning derimod kan med rimelighed betragtes som et udsagn om, at det kun i en vis udstrækning er lykkedes at bevæge parterne til enighed. I disse tilfælde er man nået frem til en foreløbig aftale, der efter et vist tidsrum – typisk nogle måneder – med statsamtets mellemkomst skal evalueres og evt. revideres.

Der kan ikke overraskende iagttages en sammenhæng mellem rådgivningens resultat og konfliktniveauet mellem forældrene ved

Tabel 8.2.

Rådgivningernes udfald. Opdelt efter forældres uenighed henholdsvis motivation for rådgivning. Procent

Sagens udfald:	Enighed uden resolution	Enighed med resolution	Prøve- ordning	Uenig- hed	Ved ikke	N =	P >
<i>Uenighed ved rådgivningens start:¹⁾</i>							*
Helt uenige på mindst et punkt	21	28	20	31	0	(61)	
Nogenlunde eller helt enige	44	31	9	13	3	(31)	
<i>Motivation for rådgivning:</i>							***
Mindst en forælder udviste ikke motivation	18	11	4	68	0	(28)	
Begge forældre var motiverede	34	37	22	6	2	(64)	
I alt	29	29	16	25		(92)	

1) Vurderingen af uenighed og motivation er baseret på rådgivers observation.

rådgivningens start.¹⁷⁾ Forældre, der var helt uenige på mindst ét felt (og her er det øjensynligt underordnet, om problemet drejede sig om forældremyndighed eller samvær), var dobbelt så hyppigt fortsat uenige ved rådgivningens afslutning, som der hvor konfliktniveauet var mere moderat. Uafhængigt heraf kan der derudover iagttages en markant sammenhæng mellem de opnåede resultater og rådgivernes vurdering af forældrenes motivation. I undersøgelsen blev rådgiverne bedt om at vurdere, om parterne virkede

17) Denne sammenhæng kan, jf. tabel 8.2, ikke kun iagttages ved samkørsel med rådgivernes observationer, men også ved samkørsel med forældrenes egne rapporteringer af konflikt/uenighed. Her er der dog kun tale om (ikke statistisk signifikante) tendenser grundet det lave antal observationer.

reelt indstillede på at få et godt udbytte ud af rådgivningen. I de tilfælde, hvor den ene eller begge parter ifølge rådgiverne kun i begrænset omfang eller slet ikke havde denne indstilling, lykkedes det sjældent at nå til nogen form for enighed eller kompromis.¹⁸⁾

Det blev i debatten forud for vedtagelsen af den eksisterende forældremyndighedslov drøftet at indføre obligatorisk rådgivning i forbindelse med forældremyndighedstvister ud fra en betragtning om, at det skulle kunne betale sig at samarbejde om barnet.¹⁹⁾ I den endelige lovgivning blev dette forslag dog tilsidesat bl.a. ud fra den opfattelse, at tvang ville underminere rådgivningsordningens substans som et forum for gensidig, fri dialog og dermed føre til risiko for proforma-rådgivning, hvor den ene part møder op med forudfattede, ufravigelige meninger. Undersøgelsens resultater her synes i nok så høj grad at understøtte synspunktet om, at det næppe dur med tvang. Skal formålet med rådgivningen være at hjælpe forældrepar til selv at opnå konstruktive løsninger, forudsætter det, at begge parter er i besiddelse af en positiv indstilling.

Ud over rådgivningens faktiske udfald, blev de sagkyndige bedt om at vurdere, hvordan de oplevede mulighederne for at påvirke konfliktniveauet i den pågældende sag, jf. tabel 8.3. Som helhed var konflikterne i godt en femtedel af sagerne så omfattende, at de ikke har kunnet neddæmpes inden for rådgivningens rammer. I

18) Validiteten af rådgivernes besvarelser må naturligvis problematiseres. Spørgsmålet rejser sig uundgåeligt, om rådgiverne her fralægger sig ansvaret for de mindre succesfulde forløb ved at skyde skylden på forældrene? Der er imidlertid elementer i forældreundersøgelsen, som understøtter, at der er tale om en reel problemstilling: For det første blev forældrene spurgt, om de oplevede rådgivningsmuligheden som et tiltrængt tilbud eller havde følt sig pressede til at deltage. I de få tilfælde, hvor forældrene oplevede rådgivning som et pres, forekom motivationsproblemer i et flertal af tilfældene ($P < 0,05$). Endvidere kan vi iagttage en stærk sammenhæng ($P < 0,001$) mellem forekomst af motivationsproblemer og forældrerelationer, der i udgangspunktet var stærkt konfliktfyldte og senere udviklede sig til afbrudt forældrekommunikation. Dette kan med rimelighed fortolkes som en indikator på tilfælde, hvor betingelserne for den fornødne samarbejdsevne eller -vilje ikke har været til stede.

19) Jf. Vindeløv (1997), p. 310-11 og Justitsministeriet (1994), p. 172-74.

Tabel 8.3.

Rådgivers vurdering af hvorvidt det lykkedes at dæmpe konflikter. Opdelt efter forældres uenighed henholdsvis motivation for rådgivning. Procent.

	Konflikter for om- fattende til at kun- ne ned- dæmpes	Konflikt- dæmp- ning lykkedes helt/ delvist	Så få kon- flikter, at rådgivning kunne undværes	Andet end konflik- ter var centralt i sagen	Ved ikke	N =	P <
<i>Uenighed ved rådgivningens start:¹⁾</i>							***
Helt uenige på mindst et punkt	29	62	2	8	2	(66)	
Nogenlunde eller helt uenige	7	27	23	43	0	(30)	
<i>Motivation for rådgivning:¹⁾</i>							**
Mindst en forælder ud- viste ikke motivation	44	41	6	9	3	(32)	
Begge forældre var motiverede	11	56	9	23	0	(64)	
I alt	22	51	8	19		(96)	

1) Vurdering af uenighed og konflikt er baseret på rådgivers observation.

halvdelen af sagerne var det efter rådgiverne opfattelse helt eller delvist lykkedes at neddæmpe konflikterne, mens problemerne i knap hver tiende sag var så få, at rådgivningen antagelig kunne undværes. I en femtedel af sagerne var det ikke konflikter, men andre forhold eller problemer, der var det centrale. Undersøgelsen har desværre ikke mulighed for at dokumentere, hvad rådgivningen har drejet sig om i disse tilfælde. Men man kan ved samkørsel med andre forhold iagttage, at denne besvarelse hyppigere fore-

kom i separationsager, og når konfliktniveauet mellem forældrene var moderat, end i samværsager og der, hvor uenigheden var stor. På denne baggrund gætter vi, at rådgivningen i disse tilfælde i højere grad har haft en mere informativ end problemløsende karakter og eksempelvis kan have drejet sig om, hvordan man generelt tackler den nye familiesituation efter samlivsbruddet.

Ser man isoleret på de rådgivninger, hvor konfliktløsningen var i centrum, er rådgivernes vurderinger på dette punkt i det væsentlige overensstemmende med rådgivningernes faktiske og mere formelle udfald: Tendensen i datamaterialet er, at jo mere kompleks en karakter sagerne har haft i form af høj konfliktintensitet og mangel på samarbejdsvilje, desto vanskeligere har det været at bidrage til konfliktløsning inden for de givne rammer.

Konklusion

Analysen har vist, at det i de fleste tilfælde lykkedes at nå til større enighed i løbet af rådgivningsprocessen, men samtidig er hovedlinien også, at den børnesagkyndige rådgivning har fungeret bedst, når vanskelighederne eller kompleksiteten i sagerne ikke var store, og forældrene var motiverede. Dette fund modsvarer resultatet fra "forbrugerundersøgelsen" (kapitel 7). Samtidig har denne undersøgelsesdel bidraget med nye oplysninger om rammerne og begrænsningerne for rådgivningen – her sigtes der såvel på ventetidsproblemet som på de tidsressourcer, der er blevet anvendt. Selv om der kunne iagttages en tendens til, at de tunge sager krævede flere tidsressourcer end de mindre komplicerede, er der ikke tale om signifikante forskelle i tidsforbruget mellem de sager, der endte med uenighed, og dem der endte med enighed. Men der kan iagttages en svag tendens til, at der hyppigere blev afholdt flere møder i sager, hvor mindst en af parterne manglede motivation, (25%) end der hvor begge var motiverede (15%). Disse fund efterlader indtrykket af, at der er grænser for, hvor meget rådgivningssystemet vil eller kan investere, før man overgiver en sag til beslutningsinstansen.

Generelle effekter af det udvidede rådgivningsforsøg

Indledning

I kapitel 7 blev den børnesagkyndige rådgivning vurderet ud fra en forbrugersynsvinkel og i det foregående kapitel blev det udvidede rådgivningsforsøg i Vejle og København evalueret på baggrund af de data, der var indhentet fra statsamterne. På baggrund af de data der er indhentet fra borgerne i både forsøgs- og kontrolamterne, er formålet i dette kapitel at gennemføre en analyse med henblik på at vurdere, om der generelt kan spores nogle effekter eller virkninger af det udvidede rådgivningsforsøg set i forhold til den måde, hvorpå statsamternes rådgivning normalt fungerer.

Dette belyses fra to indfaldsvinkler: Den første sætter fokus på *sagsbehandlingsprocessen* i statsamtet. Var en konsekvens af den intensiverede rådgivningsindsats i de to forsøgsamter, at en højere andel af sagerne kunne afsluttes med, at forældrene selv indgik aftaler, og at der dermed var færre myndighedsafgørelser? Førte øget rådgivning til en ændring af rammerne for forældreskabet og samarbejdsrelationerne? Eller med andre ord: Blev der indgået andre slags aftaler om forældremyndighed, samvær og daglig omsorg? Og var parterne som følge af rådgivningsindsatsen hyppigere mere tilfredse med de beslutninger, der blev truffet om barnet?

For det andet sættes der fokus på *familiesituationen på interviewtidspunktet*, der jo lå nogen tid efter sagsbehandlingsprocessen i statsamtet. Som beskrevet i kapitel 4 var denne periode varierende. For nogle interviewpersoner var sagen næsten lige afsluttet (i enkelte tilfælde måske ikke færdig endnu), og for andre kunne der være gået op til knapt et halvt år. Her belyses forældrenes samarbejdsrelationer ud fra en række forskellige indikatorer. Var det, som følge af forhold der kunne tilskrives rådgivningsindsatsen,

muligt at iagttage forbedrede forældresamarbejdsrelationer i forsøgsamterne? Og kunne man blandt den opløste families medlemmer iagttage en højere grad af tilfredshed med den måde, hvorpå aftalerne fungerede?

Vi foretager i kapitlet en trinvis afdækning af disse spørgsmål. På første trin ser vi på, om der umiddelbart kan konstateres nogle forskelle mellem forsøgs- og kontrolamter på de nævnte områder. På det næste trin undersøger vi mere specifikt betydningen af, om forældrene har deltaget i den børnesagkyndige rådgivning. Og på det sidste trin inddrager vi yderligere en række faktorer og undersøger,²⁰⁾ om bagvedliggende forhold har betydning for muligheden for at etablere rimelige forældresamarbejdsrelationer.

Generel belysning af forskelle mellem forsøgs- og kontrolamter

Som det blev vist i rapportens tidligere kapitler, lignede sagerne fra forsøgs- og kontrolamter hinanden på en række centrale punkter: Andelen af sager om aktuelle samlivsophævelser henholdsvis om børn fra allerede opløste forhold var nogenlunde den samme, og der var ingen betydelige variationer i fordelingen af sager, der drejede sig om forældremyndighed, samvær eller kombinationer heraf. Forældrene var i det væsentlige lige enige (eller uenige), da de tog kontakt med statsamtet. Vi kunne heller ikke finde dokumentation for, at der var store forskelle med hensyn til de bagvedliggende sociale og familiestrukturelle forhold. På et punkt adskilte de to grupper sig dog fra hinanden: I kontrolamterne var sagerne en smule hyppigere afsluttet på interviewtidspunktet end i forsøgsamterne. I opgørelsen over tilfredsheden med beslutningsprocessen og det faktiske sagsudfald i statsamtet har vi derfor trukket de uafgjorte sager ud af analysen.

Sagernes udfald

Sætter vi først fokus på sagsbehandlingsprocessen, har vi for det første (og med udgangspunkt i det, forældrene selv angav, at der skulle tages stilling til, dvs. forældremyndighed, samvær og daglig

20) På baggrund af en multivariat logistisk regressionsanalyse.

omsorg) spurgt, om parterne selv nåede frem til en aftale, eller om det var statsamtet (henholdsvis retten i forældremyndighedssager), der traf afgørelsen.²¹⁾ Vi skal gøre opmærksom på, at forståelsen af disse alternativer ikke nødvendigvis er den samme i en folkelig og en juridisk-administrativ bevidsthed. Oplevelsen af selvbestemmelse kan set fra en brugersynsvinkel være glidende i forhold til de administrative afgørelseskategorier, der spænder fra "enighed" til "uenighed", jf. forrige kapitel.²²⁾ Et forældrepar, der med rådgiverens bistand når frem til en løsning eller et kompromis og får dette nedfældet på et stykke papir, og dermed i administrativ forstand er nået til "enighed med resolution", kan have forskellige opfattelser af, om de selv indgik en aftale, eller om det var myndighederne, der afgjorde sagen, afhængigt af om deres interesser er blevet tilgodeset eller ikke. Ligesom en sag, der i administrativ forstand er færdigbehandlet, kan opleves som uafsluttet af en forælder, der er utilfreds med udfaldet og har planer om at få ændret afgørelsen. Det er således de interviewede forældres oplevelse af selvbestemmelse eller mangel på samme, der belyses i undersøgelsen.

Ser man først på de sager, der drejede sig om *forældremyndighed* (jf. bilagstabel 9.1), var det som helhed knapt 2/3, der angav, at de selv nåede frem til en aftale, mens ca. 1/3 angav, at det var statsamtet (26%) eller retten (11%). Eftersom det er domstolene og ikke statsamtet, der er beslutningsmyndigheden ved *egentlige* forældremyndighedstvister, dvs. hvor parterne slet ikke kan nå til enighed om dette spørgsmål, er det tankevækkende (og afspejler måske netop den ovenfor beskrevne problematik), at hver fjerde har anført, at det var statsamtet, der traf beslutningen. Som helhed er der ikke signifikante forskelle mellem forsøgs- og kontrolamter, men det kan iagttages, at forældrene i forsøgsamterne lidt hyppigere angav, at sagen blev afgjort ved retten (15%) end i kontrolamterne (7%). Dette må antagelig ses som en effekt af, at man i modsætning til normal praksis også åbnede rådgivningsmulighe-

21) Interviewpersonerne havde endvidere mulighed for at angive, om der var etableret en prøveordning, eller om den pågældende sag var uafgjort.

22) Dette kan iagttages, når man samkører forældrenes oplysninger om sagens udfald med de data, der er indhentet om sagerne fra statsamtet.

den i forældremyndighedssager og ægteskabssager med børn, der blev anlagt ved retten.

Heller ikke når det drejer sig om forældremyndighedsfordelingen på interviewtidspunktet, var der væsensforskelle mellem forsøgs- og kontrolamter. I godt halvdelen af de sager, som omhandlede denne problemstilling, var der fælles forældremyndighed på interviewtidspunktet, mens der i de øvrige var eneforældremyndighed. Der er ingen forskelle mellem statsamterne med hensyn til, om det var faderen eller moderen, der i disse tilfælde havde det formelle ansvar for barnet.

Sager, der drejede sig om, hvor barnet skulle *bo til dagligt*, hænger snævert sammen med stillingtagen til forældremyndighed. I de tilfælde, hvor forældrene anførte, at der skulle tages stilling til den daglige omsorg, var det et flertal, der selv nåede frem til en aftale (77%), jf. bilagstabel 9.2. Hver femte forælder havde dog oplevelsen af, at beslutningen herom blev afgjort af myndighederne. I få tilfælde (3%) er det angivet, at beslutningen blev truffet af andre. Vi gætter, at det er børnenes medbestemmelse, der her kommer frem. Der er ingen forskelle mellem kontrol- og forsøgsamter.

Ser man på, hvem der havde den daglige omsorg på interviewtidspunktet, når dette punkt havde været på dagsordenen i statsamtet, er der en signifikant forskel mellem forsøgs- og kontrolamter,²³⁾ idet deleordninger var mere udbredt i de statsamter, hvor forsøget foregik. Dette kan ikke kun tilskrives en Københavner-effekt²⁴⁾ (27%), idet også Vejle var ganske godt med (20%). Forklaringen er antagelig, at sagerne i forsøgsamterne var af nyere dato end i kontrolamterne. Ser man nemlig på, hvor børnene i forsøgsamterne boede ved sagens start, var hvert tredje forældrepar endnu ikke flyttet fra hinanden. En antagelse kan være, at der i en del af de u-

23) $P < 0,05$.

24) Københavns Overpræsidium dækker i forhold til de andre statsamter et begrænset geografisk område med en udbygget infrastruktur, der gør denne ordning mere praktisk mulig.

kompliserede separationssager²⁵⁾ bliver eksperimenteret med deleordninger umiddelbart efter samlivsbruddet, men at denne ordning siden viser sig uholdbar, hvorefter barnet får fast bopæl hos moderen. En konkurrerende hypotese er, at det netop er dem med deleordninger, der erindrede, at den nyligt afsluttede sag i statsamtet drejede sig om stillingtagen til, hvor barnet skulle bo. De iagttagne variationer har således næppe noget med selve forsøget at gøre.

Set over en bred kam var *sager om samvær* hyppigst dem, hvor forældrene oplevede at have mindst selvbestemmelsesret, jf. bilagstabell 9.3. I disse sager angav kun halvdelen, at de selv traf en aftale om samvær for barnet. På interviewtidspunktet havde 2/3 en regelmæssig samværsordning, mens samværet var uregelmæssigt for 15%. Godt hvert tiende barn havde intet samvær med den anden forælder. Nogle få (4%) var omfattet af en midlertidig ordning. For børn, der var impliceret i disse sager, var der hyppigst samvær hver 14. dag (49%), mens hvert femte barn havde en mere vidtgående ordning. De resterende havde i samme omfang begrænset samvær (dvs. sjældnere end hver 14. dag) eller et samvær, der ikke lader sig rubricere på en hyppighedsskala. Som helhed havde børn, der var involveret i sager om samvær mindre kontakt med den ikke-samboende forælder end børn, der var impliceret i andre sagstyper, det vil typisk sige separationssager.²⁶⁾ Til trods for, at forældrene i forsøgsamterne lidt hyppigere havde oplevelsen af, at de selv traf beslutninger om barnet, er der imidlertid, hverken når det drejer sig om beslutningsprocessen eller rammerne for samværet på interviewtidspunktet statistisk signifikante forskelle mellem forsøgs- og kontrolamter.

Tilfredshed med beslutningsprocessen

Som et sidste punkt belyser undersøgelsen parternes tilfredshed med de beslutninger, der blev truffet i statsamtet om barnet i for-

25) Idet deleordninger nemlig forekommer hyppigere, når folk ikke har deltaget i børnesagkyndig rådgivning, end når de har deltaget.

26) I sager der *ikke* vedrørte samvær, dvs. separationssager, var det på interviewtidspunktet 32% der havde udvidet samvær, 36% der havde normalt samvær, 9% havde begrænset samvær, 6% intet samvær og 17% "anden" form for samvær.

bindelse med sagen, jf. bilagstabel 9.4. 3/4 af de interviewede forældre var selv helt eller overvejende tilfredse med beslutningerne, mens en lidt lavere andel – 2/3 – vurderede, at den anden forælder var tilfreds. Når det gælder barnet selv, har 3/4 af forældrene ligeledes angivet, at beslutningerne var tilfredsstillende for barnet. Der kan, for så vidt angår barnets tilfredshed, ikke overraskende iagttages en meget stærk sammenhæng med den interviewede forælders egne synspunkter om sagsbehandlingsprocessen. Ved at kombinere disse oplysninger har vi endvidere set på, hvor hyppigt det er forekommet, at alle sagens parter var tilfredse med beslutningstagningen. Hvis beslutningerne var utilfredsstillende for blot én af de tre parter, tolker vi det som et tegn på, at der forelå konflikt eller uenighed. Således opgjort var det i knap halvdelen af sagerne (47%), at alle parter var helt eller overvejende tilfredse med de beslutninger, der blev truffet om barnet. Der er på de målte punkter ingen forskelle mellem forsøgs- og kontrolamter.

Familiesituationen på interviewtidspunktet

For at belyse barnets familiesituation på interviewtidspunktet har vi dels sat fokus på, om der blandt familiens medlemmer herskede enighed om, at de eksisterende aftaler fungerede på en fornuftig måde, dels har vi ved hjælp af en række forskellige indikatorer belyst forældrenes samarbejdsrelation.

Når det gælder indholdet af de eksisterende aftaler, angav knap halvdelen (43%), at barnet virkede tilfreds med de ordninger, der var etableret om samvær og daglig omsorg, samtidig med at også begge forældre var tilfredse med indholdet af de eksisterende aftaler. Dette indicerer, at der herskede konsensus om de eksisterende aftaler. De tilfælde, hvor det blev angivet, at mindst én af parterne var overvejende eller helt utilfreds, kan omvendt ses som et tegn på konflikt. Der er ud fra denne tankegang en ikke-signifikant tendens til, at familiernes situation hyppigere var præget af konsensus i kontrolamterne (47%) end i forsøgsamterne (39%), jf. bilagstabel 9.5.

Som omtalt i kapitel 4 blev forældrenes relation på *det tidspunkt, hvor sagen blev rejst*, belyst gennem et spørgsmål om, hvorvidt samarbejdet var konfliktfuldt og præget af skænderier, om det var neutralt, nærmest forretningsmæssigt, eller om det foregik på en rimelig måde, der var præget af en fordragelig atmosfære. For at kunne belyse eventuelle ændringer blev de samme formuleringer anvendt i det spørgsmål, der på et andet sted i interviewet havde til formål at indkredse den *aktuelle samarbejdsrelation på interviewtidspunktet*.

Som helhed præges billedet af, at forældrerelationerne var blevet forbedret. Andelen, der før havde en relation, som var præget af konflikter og skænderier, var nu halveret fra 34% til 16%. Samtidig var andelen, der nu havde fået en rimelig relation, det vil sige kunne samarbejde i en fordragelig atmosfære, steget fra 31% til 44%. Andelen af forældre, der på interviewtidspunktet ikke havde noget samarbejde (20%), eller som karakteriserede relationen som neutral, nærmest forretningsmæssig (18%), var imidlertid omtrent den samme som på det tidspunkt, hvor sagen blev rejst i statsamtet.

At det var omtrent halvdelen af forældrene, der på interviewtidspunktet kunne samarbejde på en nogenlunde fornuftig måde, bekræftes tilsvarende af besvarelsesmønstret på en række spørgsmål, der yderligere søgte at indkredse samarbejdsfladen, jf. bilagstabel 9.6. Her angav knap halvdelen (47%), at de fandt det nemt at tale med den anden forælder om barnets trivsel, mens den samme andel tilsvarende syntes, at det var let at ændre på samværsaftaler, hvis der kom noget i vejen. Endelig var 56% enige om, hvem barnet skulle være hos juleaften.²⁷⁾

I disse hovedlinier er der ingen forskelle mellem forsøgs- og kontrolamter. Ser man derimod på de tilfælde, hvor samarbejdsrelationerne havde en problematisk karakter, kan der iagttages en va-

27) Baggrunden for dette måske lidt kuriøse spørgsmål var, at det i statsamterne var erfaringen, at hvis forældrepar kan nå til enighed på dette punkt, så kan de som regel også nå til enighed på andre punkter!

riation, idet andelen, der havde afbrudt forældresamarbejdet i kontrolamterne, var steget fra 19 til 23%, mens den var uændret i de to forsøgsamter. Her var faldet i andelen af konfliktprægede relationer²⁸⁾ til gengæld knapt så stort (16%) som i kontrolamterne (21%). Umiddelbart kan tendensen i datamaterialet med andre ord pege i retning af, at en del af de forældrepar med store konflikter på henvendelsestidspunktet i kontrolamterne valgte at afbryde forbindelsen med hinanden, mens de i forsøgsamterne opretholdt kontakten på samme krigeriske måde. Spørgsmålet rejser sig naturligvis, om vi her står over for en effekt af forsøgsordningen. Dette uddybes nedenfor.

Opsummering

I det foregående har vi med fokus på såvel beslutningsprocessen i statsamtet som på den efterfølgende familiesituation søgt at belyse, om der kunne iagttages umiddelbare forskelle mellem forsøgs- og kontrolamter, der i givet fald kunne tilskrives den intensiverede rådgivningsindsats. Når det gjaldt beslutningsprocessen i statsamtet, kunne der på et par enkelte punkter – den hyppigere forekomst af retssager om forældremyndighed og af deleordninger i forsøgsamterne – konstateres variationer. Det første forhold tilskrev vi den indsats, der blev gjort for at udbrede kendskabet til forsøgsordningen. Det andet tilskriver vi den tidsmæssige forskydning, der er i sagerne mellem de to grupper. Bortset herfra kunne der ikke umiddelbart iagttages nogle forskelle mellem de statsamter, som var omfattet af det udvidede rådgivningsforsøg, og dem, hvor rådgivningen fungerede på normale vilkår. Når det drejer sig om familiernes situation på interviewtidspunktet, var der i hovedlinierne heller ingen forskelle mellem kontrol- og forsøgsamter. Den intensiverede rådgivningsindsats synes med andre ord umiddelbart hverken at afspejle sig i, at sagerne fik et andet udfald end normalt, at oplevelsen af selvbestemmelse i beslutningstagningen var større, at man hyppigere var tilfreds med de aftaler eller afgørelser, der blev truffet, eller at relationerne mellem parterne blev kvalitativt forbedret.

28) I både kontrol- og forsøgsamter udgjorde denne andel 34% på det tidspunkt, hvor sagen blev rejst.

Betydning af deltagelse i den børnesagkyndige rådgivning

Overfladisk set er der altså intet, der tyder på, at man kan iagttage en positiv effekt af det udvidede rådgivningsforsøg. På analysens andet trin graver vi et spadestik dybere for at undersøge, om der kan konstateres forskelle mellem dem, der modtog rådgivning, og dem, der ikke deltog. Som vist i de foregående kapitler, var det imidlertid – og især i kontrolamterne – et selekteret udvalg af borgere, der faktisk deltog i rådgivningen. I analyserne må vi derfor tillige tage højde for betydningen af sagernes kompleksitet, dvs. uenigheds- eller konfliktniveauet mellem forældrene på henvendelsestidspunktet. Den problemstilling, der med andre ord skal belyses, er, om der, når man kontrollerer for betydningen af konfliktniveauet, da sagen startede, kan konstatere en positiv sammenhæng mellem deltagelse i børnesagkyndig rådgivning og udfald på en række centrale områder. Hypotesen må være, at de deltagende i kraft af den håndsrækning eller bistand, der blev ydet i rådgivningen, fik bedre forudsætninger for at tackle den efterfølgende familiesituation, end dem, der med samme konfliktniveau ikke deltog i rådgivningen.

Derudover ønsker vi mere specifikt at belyse, om der kan konstateres en effekt af det udvidede rådgivningsforsøg. Som det tidligere har været vist, lykkedes det med forsøgsordningen at sluse en større andel af forældrepar med større eller mindre problemer til børnesagkyndig rådgivning. I kraft af denne filtreringsproces antager vi derfor, at der hyppigere blev opnået positive resultater med børnesagkyndig rådgivning i forsøgsamterne i kraft af den bredere deltagersammensætning. Andelene med og uden større problemer var omtrent den samme under de to ordninger blandt dem, der *ikke* deltog. Alligevel er der grund til at formode, at grupperingen af ikke-deltagere fra forsøgsamterne er blevet "renset", og at disse forældre dermed havde bedre forudsætninger for det fortsatte forældreskab, idet det bevidste fravalg af rådgivning formentlig hyppigt var begrundet i, at disse forældre trods vanskeligheder alligevel selv så sig i stand til at finde en løsning på problemerne.

Der er således lagt tre snit i analysen: For det første er materialet opdelt efter, om sagen tilhørte den i undersøgelsen definerede målgruppe for rådgivning (“de konfliktfulde” henholdsvis “de konfliktfri”). For det andet ser vi på, om der kan konstateres adfærdsmæssige forskelle for hver af disse to grupper afhængigt af deltagelse eller ikke-deltagelse i rådgivningen. Og endelig belyses det, om der på baggrund af disse opdelinger kan konstateres variationer mellem kontrol- og forsøgsamter.²⁹⁾

Opholder vi os først ved den overordnede sondring mellem målgruppen (“de konfliktfulde”) og ikke-målgruppen for rådgivning (“de konfliktfri”), er der på næsten ethvert af de målte områder signifikante forskelle mellem målgruppen og ikke-målgruppen, uanset om de deltog i den børnesagkyndige rådgivning, og uanset om de hidrørte fra kontrol- eller forsøgsamterne, (jf. tabellerne 9.1.a og 9.1.b): Tendensen i datamaterialet er overalt, at forældre fra *ikke-målgruppen* betydeligt hyppigere selv indgik aftaler (og følgelig sjældnere oplevede myndighedsafgørelser), hyppigere var tilfredse med de truffe beslutninger i statsamtet og den måde aftalerne efterfølgende fungerede på, ligesom billedet er præget af et rimeligt konfliktfrit forældresamarbejde. Disse forskelle understreger med andre ord betydningen af, at forudsætningerne – dvs. konfliktniveauet på henvendelsestidspunktet – er afgørende for sagens udfald og den efterfølgende familiesituation. Som helhed var det imidlertid få, der deltog i rådgivning fra ikke-målgruppen, og derfor er det for denne gruppe ikke muligt at foretage en egentlig vurdering af rådgivningens effekt. Men det kan på de målte områder ikke iagttages, at “de konfliktfri” fra forsøgsamterne klarede sig bedre end den tilsvarende gruppe i kontrolamterne.

I det følgende vil opmærksomheden derfor være koncentreret om “de konfliktfulde”, dvs. *målgruppen for rådgivning*. Opholder vi os

29) Når et datamateriale af denne størrelsesorden opdeles i 4-vejsanalyser, indebærer det imidlertid, at analysegrundlaget bliver tyndt. Procentforskellene, mellem de grupper vi sammenligner, skal derfor være store, før man i statistisk forstand kan tale om signifikante forskelle. Visse steder er der så få observationer (fx de konfliktfri, der deltager i rådgivning), at det bliver meningsløst at gennemføre analyser.

først ved *kontrolamterne* er tendensen i besvarelsesmønstret, at de, der modtog rådgivning (på nær spørgsmålet om konfliktfulde samarbejdsrelationer), har scoret lidt lavere end dem, der ikke deltog i rådgivning, men forskellene er små og ikke statistisk signifikante. For kontrolamterne konkluderer vi derfor, at der på de målte områder ikke kan konstateres nogen sammenhæng mellem deltagelse i og effekt af rådgivning. Det kan betyde, at rådgivningen ikke virkede (positivt). Men det kan også bero på andre forhold. Eksempelvis er det muligt, at forklaringen på den manglende positive effekt af rådgivningen skyldes, at de måleinstrumenter, der i undersøgelsen er anvendt til at afgrænse målgruppen, ikke har været raffinerede nok til at udskille de alvorlige sager fra de virkelig alvorlige sager. Vi kan ikke vide, hvilket udfald der ville opstå, hvis de, der faktisk deltog, ikke havde fået børnesagkyndig rådgivning.

Når det drejer sig om målgruppen i *forsøgsamterne*, er det som nævnt rimeligt at opstille en hypotese om, at der i kraft af den udvidede rådgivningsindsats ville være forskelle i forhold til kontrolamterne. Forventningen er, at det i kraft af den bredere deltager-sammensætning hyppigere ville lykkes at opnå et positivt resultat blandt de deltagende fra forsøgsamterne, idet konflikterne var mindre skærpede her end i kontrolamterne.³⁰⁾ Ud fra antagelsen om, at det åbne rådgivningstilbud har haft en udskillende effekt, burde de ikke-deltagende i forsøgsamterne endvidere ikke klare sig dårligere end i kontrolamterne

Ser vi punktvis på de enkelte effektmål (jf. tabel 9.1.b), ser det ud til, at disse antagelser kan bekræftes, når man ser på andelen af sager, hvor parterne selv indgik en aftale, henholdsvis fik sagerne afgjort af myndighederne. Blandt de deltagende er tendensen, at forsøgsgruppen hyppigere selv indgik aftaler end kontrolgruppen. Blandt de ikke-deltagende er forskellen mellem de to grupper signifikant, for så vidt angår andelen, der selv indgik aftale, mens

30) I kontrolamterne var konfliktniveauet højt i 4 ud af 5 af sager, der førte til rådgivning, og moderat i 1/5 af tilfældene. I forsøgsamterne var 2/3 af sagerne præget af et højt konfliktniveau, mens det i 1/3 var moderat.

der med hensyn til myndighedsafgørelser kan tales om en kraftig (men ikke-signifikant) tendens.

Når det gælder parternes tilfredshed med de trufne beslutninger i statsamtet, burde der være et tilsvarende, parallelt besvarelsesmønster, men det er der ikke. Forsøgsgruppens besvarelser bevæger sig i to retninger. På den ene side var de ikke-deltagende signifikant hyppigere tilfredse end forældrene i kontrolgruppen, hvad de ifølge vore antagelser også burde være. Men på den anden side var de deltagende tendentielt mere utilfredse med beslutningerne end i kontrolgruppen.

Ser man på andelene, der angav, at der på interviewtidspunktet herskede konsensus om den måde, hvorpå aftalerne om barnet fungerede, er der ikke signifikante forskelle mellem forsøgs- og kontrolamterne. Tendensen er dog i forsøgsamternes disfavør, idet såvel de deltagende som ikke-deltagende hyppigere rapporterede om konflikt på dette punkt.

Når det drejer sig om forældrenes samarbejdsrelationer, kan det først konstateres, at forældresamarbejdet såvel blandt de deltagende som blandt de ikke-deltagende hyppigere var afbrudt i kontrolamterne end i forsøgsamterne. Her var forældresamarbejdet blandt de deltagende til gengæld hyppigere præget af skænderier og konflikter end blandt de deltagende i kontrolamterne, hvilket svarer til det mønster, vi fandt ved den umiddelbare sammenligning. Det ser som tendens (og i overensstemmelse med vore antagelser) omvendt ud til, at de, der ikke modtog rådgivning i forsøgsamterne, lidt hyppigere havde et rimeligt og fordrageligt forældresamarbejde.

Ser man samlet på besvarelsesmønstret for "de konfliktfulde" i forsøgsamterne, er der (på nær spørgsmålet om afbrudt forældresamarbejde) på de målte områder overalt signifikante forskelle mellem de deltagende og de ikke-deltagende, idet de ikke-deltagende hyppigere klarede sig bedre end dem, der deltog i rådgivning. Der er således en negativ sammenhæng mellem deltagelse og

effekt i forsøgsamterne. Dette kan undre, når fundene sættes i forhold til de konklusioner, vi drog om deltagelse og effekt i kontrolamterne, hvor vi ingen sammenhæng fandt.

Hvordan skal disse modsætningsfulde resultater tolkes? Kan de negative sammenhænge i forsøgsamterne være forårsaget af andre bagvedliggende forhold, som vi ikke har inddraget i denne analyse?

Vi har tidligere konstateret, at der mellem kontrol- og forsøgsamter var en mindre tidsforskydning i sagsbehandlingen, idet sagerne fra forsøgsamterne hyppigere var af nyere dato. Forskellen mellem forsøgsamter og kontrolamter kunne måske forklares med dette forhold ud fra en antagelse om, at tiden læger de værste sår. En analyse heraf har ganske vist vist, at tiden i sig selv synes at have en konfliktneddæmpende virkning, men denne faktor er ingenlunde stærk nok til at kunne opveje den negative sammenhæng mellem deltagelse og effekt i forsøgsamterne.

Derudover har vi endvidere opereret med muligheden af, at det kunne være en "København-effekt", der slog igennem. Antagelsen har været, at det ville være sværere at opnå positive resultater i Københavns Overpræsidium, idet befolkningsgrundlaget adskiller sig fra de øvrige statsamter ved i højere grad at være udsat for andre sociale belastninger. Analyserne viser, at der er et vist belæg for denne antagelse. I forhold til de andre statsamter rapporterede københavnere således overhyppigt, at der var utilfredshed med de aftaler/afgørelser, der blev truffet i Overpræsidiets, ligesom det eksisterende forældresamarbejde ofte var præget af konflikter og skænderier. På den anden side er der intet, der tyder på, at rådgivningsindsatsen i Vejle, hvor deltagersammensætningen var bred, hyppigere skulle føre til positive resultater end i kontrolamterne, hvor sammensætningen var mere snæver.

Konklusionen på disse analyser er med andre ord, at selv om disse bagvedliggende faktorer har en betydning, så kan de ikke opveje de sammenhænge, vi har fundet.

Tabel 9.1.a.

Procentandele forældre opdelt efter konfliktniveau på henvendelsestidspunkt og deltagelse i børnesagkyndig rådgivning. *Ikke-målgruppen for børnesagkyndig rådgivning (de konfliktfrie).*

	Deltog ikke	P <	N =	Deltog	P <	N =	Signifikans på delta- gelse
<i>Udfald i statsamtet:¹⁾</i>							
<i>Indgik selv aftale:</i>							
Kontrol	76	–	(63)	()	•		
Forsøg	65		(37)	()			
I alt	72		(100)	79		(18)	–
<i>Myndighedsafgørelse:</i>							
Kontrol	13	–	(63)	()	•		
Forsøg	8		(37)	()			
I alt	11		(100)	17		(18)	–
<i>Tilfredshed m. beslutning:</i>							
Kontrol	71	–	(63)	()	•		
Forsøg	68		(37)	()			
I alt	70		(100)	50		(16)	–
<i>Aktuel familiesituation:</i>							
<i>Konsensus om aftaler:</i>							
Kontrol	67	–	(99)	(–)	•	(7)	
Forsøg	68		(71)	50		(26)	–
I alt	67		(170)	49		(33)	*
<i>Intet forældresamarbejde:</i>							
Kontrol	6	–	(99)	(–)	•	(7)	
Forsøg	6		(71)	8		(26)	–
I alt	6		(170)	12		(33)	–
<i>Konfliktfuldt samarbejde:</i>							
Kontrol	9	–	(99)	(–)	•	(7)	–
Forsøg	11		(71)	15		(26)	–
I alt	10		(170)	15		(33)	–
<i>Rimeligt samarbejde:</i>							
Kontrol	75	–	(99)	(–)	•	(7)	
Forsøg	72		(71)	62		(26)	–
I alt	74		(170)	58		(33)	–

1) Opgørelsen er baseret på de afsluttede sager, dvs. eksklusive besvarelser hvor folk har angivet, at sagen var uafsluttet, eller at der slet ingen sag var. Når summen af "indgik selv aftale" og "myndighedsafgørelser" ikke er 100, skyldes det, at optællingsenheden er problemområderne, forældremyndighed, daglig omsorg og samvær. I sager med flere af disse elementer kan man eksempelvis selv være nået til enighed på et felt, mens andre elementer kan være løst ved myndighedsafgørelser, prøveordning eller på anden vis.

Tabel 9.1.b.

Procentandele forældre opdelt efter konfliktniveau på henvendelsestidspunkt og deltagelse i børnesagkyndig rådgivning. *Målgruppen for børnesagkyndig rådgivning (de konfliktfulde).*

	Deltog ikke	P <	N =	Deltog	P <	N =	Signifikans på delta- gelse
<i>Udfald i statsamtet:¹⁾</i>							
<i>Indgik selv aftale:</i>							
Kontrol	38	*	(76)	29	–	(59)	–
Forsøg	59		(44)	38		(92)	*
I alt	46		(120)	34		(151)	–
<i>Myndighedsafgørelse:</i>							
Kontrol	59	–	(76)	64	–	(59)	–
Forsøg	40		(44)	64		(92)	*
I alt	53		(120)	64		(151)	–
<i>Tilfredshed m. beslutning:</i>							
Kontrol	32	*	(74)	27	–	(59)	–
Forsøg	53		(43)	19		(89)	***
I alt	40		(117)	22		(148)	**
<i>Aktuel familiesituation:</i>							
<i>Konsensus om aftaler:</i>							
Kontrol	40	–	(96)	30	–	(74)	–
Forsøg	38		(74)	21		(116)	*
I alt	39		(170)	24		(190)	**
<i>Intet forældresamarbejde:</i>							
Kontrol	35	–	(96)	46	**	(74)	–
Forsøg	23		(74)	26		(116)	–
I alt	31		(170)	34		(190)	–
<i>Konfliktfuldt samarbejde:</i>							
Kontrol	35	–	(96)	32	**	(74)	–
Forsøg	35		(74)	53		(116)	*
I alt	35		(170)	45		(190)	–
<i>Rimeligt samarbejde:</i>							
Kontrol	26	–	(96)	24		(74)	–
Forsøg	39		(74)	21		(116)	**
I alt	32		(170)	22		(190)	–

1) Opgørelsen er baseret på de afsluttede sager, dvs. eksklusive besvarelser hvor folk har angivet, at sagen var uafsluttet, eller at der slet ingen sag var. Når summen af "indgik selv aftale" og "myndighedsafgørelser" ikke er 100, skyldes det, at optællingsenheden er problemområderne, forældremyndighed, daglig omsorg og samvær. I sager med flere af disse elementer kan man eksempelvis selv være nået til enighed på et felt, mens andre elementer kan være løst ved myndighedsafgørelser, prøveordning eller på anden vis.

Vi kan ikke afvise, at forklaringerne på de fundne sammenhænge kan tilskrives forhold, der ligger uden for undersøgelsesuniversets analysemuligheder. Men på den anden side kan man heller ikke udelukke, at den negative sammenhæng, som kan iagttages mellem deltagelse og effekt i forsøgsamterne, kan skyldes forsøgsordningen i sig selv. Som vi tidligere har været inde på, vidner besvarelsesmønstret om en polarisering mellem deltagere og ikke-deltagere. Vores antagelse er, at der er to processer på spil. Når de ikke-deltagende fra målgruppen i forsøgsamterne som tendens klarede sig bedre end de ikke-deltagende fra kontrolamterne, skyldtes det, som før nævnt, den filtreringsproces, der som følge af det åbne rådgivningstilbud slusede en række problemfyldte sager over i deltagergruppen. Når de deltagende klarede sig så relativt dårligt, tror vi tillige, at det skyldes selve rådgivningsprocessen. Vor antagelse er baseret på en sammenligning af forholdene i forsøgs- og kontrolamterne. Ser man nemlig på andelen af forældre med forskellige samarbejdsrelationer, adskilte borgerne i kontrolamterne sig fra forsøgsamterne derved, at 16% flere fra målgruppen intet forældresamarbejde havde på interviewtidspunktet. Blandt dem med ophørt forældresamarbejde var ikke-deltagere fra forsøgsamterne "underrepræsenteret". En sandsynlig forklaring kunne derfor være, at det med den udvidede rådgivningsindsats lykkedes at opfange en række forældrepar, som normalt (dvs. uden rådgivning) ville have opgivet at kommunikere med hinanden på grund af konflikter og i stedet påvirke disse til at opretholde forældresamarbejdet. Man kan ikke udelukke, at de – alt andet lige – relativt lange ventetider til rådgivningen tillige kunne bidrage til at forhale et sådant brud. Under alle omstændigheder gik det imidlertid i langt de fleste tilfælde ikke særlig godt, deraf de øgede andele med konfliktfulde relationer, som det i forsøgsamterne navnlig var de deltagende, der tegnede sig for. Hvis det er i dette problemkompleks, forklaringen skal findes, rejser diskussionen sig for det første, om en konfliktfuld forældresamarbejdsrelation er bedre end ingen samarbejdsrelation, og dermed, om det udvidede rådgivningsforsøg alligevel havde en (positiv) effekt. Dette vender vi tilbage til i det næste kapitel. For det andet rejser spørgsmålet sig om, hvad der fremover vil ske med disse problematiske forældre-

relationer. Som bekendt er denne undersøgelse alt andet lige en belysning af korttidseffekterne ved den børnesagkyndige rådgivning. Det kunne have været interessant at foretage en måling efter yderligere nogen tid for at undersøge, om samarbejdsrelationerne blandt de deltagende efterhånden forbedredes, eller om de med et tidsmæssigt efterslæb følger i kontrolgruppens spor.

For at sætte perspektiv på disse spørgsmål, kan det være relevant at inddrage andre forskningsresultater. Maccoby & Mnookin (1992) fulgte mere end 1.000 skilsmissefamilier over en treårig periode. De fandt, at forældre, der fra starten havde udtrykt intens fjendtlighed over for hinanden, sjældent blev i stand til at realisere "det fortsatte forældreskab", dvs. at samarbejde på en ordentlig måde. Hvis de havde været involveret i en forældremyndigheds- eller samværssag, var chancerne for et egentligt samarbejde yderligere forringet. Efterhånden som tiden gik, udviklede det konfliktfulde forældresamarbejde sig dog hyppigt til et manglende engagement. Forældrene holdt op med at kommunikere med hinanden og praktiserede i stedet et "parallelt forældreskab". Forskerne så dette som et positivt tegn, da det dermed formindskede sandsynligheden for, at børnene blev fanget i forældrenes konflikter. En anden gruppe af skilsmissefamilier havde fra starten valgt en undvigelsesstrategi, dvs. hvor parterne undgik kontakt med hinanden og i stedet praktiserede et parallelt og ukoordineret forældreskab i de to hushold. Undersøgelsesresultaterne tydede på, at disse havde bedre prognoser for – med tiden – at blive samarbejdende forældre. Forskerne konkluderede, at hvis forældre ikke kan samarbejde fra starten, kan de holde døren åben for senere forbedringer ved at minimere kommunikationen i begyndelsen.

Betydningen af andre faktorer

På analysens tredje og sidste trin inddrager vi tillige betydningen af andre forhold. Kan der, ud over de forhold som vi allerede har set på betydningen af, konstateres en sammenhæng med forældresamarbejdet på interviewtidspunktet og andre bagvedliggende fak-

torer?³¹⁾ Og påvirker disse faktorer i givet fald de sammenhænge, som vi hidtil har kunnet iagttage?³²⁾ I analyserne sætter vi fokus på tre aspekter ved forældrerelationerne: For det første belyses, hvilke forhold der har betydning for udvikling af et positivt forældre-samarbejde, dvs. et samarbejde, der foregår på en rimelig fordragelig måde og/eller er præget af konsensus blandt parterne om, at de eksisterende aftaler fungerer tilfredsstillende. For det andet belyses, hvilke faktorer der er betydende for et forældresamarbejde, som præges af konflikter og skænderier, og endelig hvad der influerer på, at forældresamarbejdet helt ophører.

I analysen indgår de variable, som blev inddraget i de foregående analyser, det vil sige de forhold, som vedrørte sagsbehandlingen i statsamtet samt konfliktniveauet på henvendelsestidspunktet. Derudover ser vi på betydningen af en række familiestrukturelle og sociale faktorer.

Forhold vedrørende sagen og sagsbehandlingen

Når det gælder de faktorer, som vedrører *sagen og den måde, hvorpå den blev behandlet i statsamtet*, bekræfter analysen i det væsentlige de sammenhænge, vi allerede har fundet, jf. tabellerne 9.2-9.4 samt bilagstabel 9.7. *For det første* er konfliktniveauet mellem parterne på henvendelsestidspunktet en selvstændig betydende faktor: Hvis forældrene tilhørte den såkaldte målgruppe for rådgivning, vil der – set i forhold til ikke-målgruppen – således være en undersandsynlighed for, at forældrene på interviewtidspunktet havde en konsensuspræget og rimelig samarbejdsrelation, og tilsvarende en betydelig overrisiko for, at forældresamarbejdet var konfliktfyldt eller helt afbrudt, uanset betydningen af de andre faktorer der indgår i analysemodellen, herunder også deltagelse i den børnesagkyndige rådgivning. Den meget stærke betydning af forældrenes konfliktniveau ved sagens start understreger (igen), at de forudsætninger, som folk mødte frem med, blev helt afgørende for det videre forløb, hvilket indirekte problematiserer, om den

31) En oversigt over de faktorer, der indgik i analysemodellen, fremgår af bilag 2.

32) Disse analyser er baseret på multivariat logistisk regression.

Tabel 9.2.

Procentandele forældre med rimeligt/konsensuspræget samarbejde efter betydende forhold.

	Rimeligt/ konsensuspræget	N =	P <
Deltog ikke i rådgivning	64	(342)	***
Deltog	39	(225)	
Tilhører målgruppen	41	(364)	***
Ikke-målgruppe	78	(203)	
<i>Sagen rejst af:</i>			***
En forælder	47	(438)	
Begge forældre	82	(129)	
<i>Sagen vedrører børn fra:</i>			***
Allerede opløste forhold	34	(315)	
Aktuel samlivopløsning	79	(252)	
<i>Forældremyndighed under samlivet:</i>			***
Eneforældremyndighed	34	(235)	
Fælles forældremyndighed	68	(332)	
Ingen forældre har erhvervsuddan- nelse	40	(98)	**
Mindst en har erhvervsuddannelse	57	(469)	

rådgivningsindsats, der ydes i statsamtene, er tilstrækkelig til at ændre folks adfærd.

Analysen viser *for det andet*, at der i sager, som drejede sig om børn fra allerede opløste forhold, er en formindsket sandsynlighed for, at forældresamarbejdet var positivt og tilsvarende en forøget risiko for, at det var konfliktyldt. Sandsynligheden for et relativt gnidningsfrit samarbejde er tilsvarende mindre i sager, der blev rejst af den ene forælder sammenlignet med sager, hvor begge

Tabel 9.3.

Procentandele forældre med konfliktfyldt samarbejde efter betydende forhold.

	Konfliktfyldt	N =	P <
<i>Sagen hidrører fra:</i>			
Kontrolamter	25	(276)	*
Forsøgsamter	34	(287)	
<i>Sagen afsluttet i:</i>			
1998	34	(209)	–
1997	27	(358)	
Tilhører målgruppen	35	(364)	***
Ikke-målgruppen	10	(203)	
<i>Sagen vedrører børn fra:</i>			
Allerede opløste forhold	38	(315)	***
Aktuel samlivsopløsning	19	(252)	

forældre henvendte sig. Også disse resultater bekræfter undersøgelsens tidligere fund om, at det hyppigst er, når statsamterne bruges som konfliktløsningsinstans, at problemkompleksiteten er vedvarende høj.

For det tredje har tidsfaktoren, som vi allerede har været inde på, en mindre, men selvstændig betydning. Der var på interviewtidspunktet således overhyppigt et problemfyldt samarbejde, hvis sagen var afsluttet for nyligt i forhold til tidligere afsluttede sager. Det kan som nævnt hænge sammen med, at folk hen ad vejen finder en modus vivendi for det fortsatte forældresamarbejde, men det kan også skyldes, at konfliktløsningsstrategien er helt at afbryde forældrekontakten. Der kan således konstateres en oversandsynlighed for ophørt forældresamarbejde, hvis sagerne er af ældre dato, sammenlignet med nyere sager.

Tabel 9.4

Procentandele forældre med ophørt samarbejde efter betydende forhold.

	Ophørt samarbejde	N =	P <
<i>Sagen hidrører fra:</i>			**
Kontrolamter	28	(276)	
Forsøgsamter	19	(287)	
<i>Sagen afsluttet i:</i>			*
1998	17	(209)	
1997	26	(358)	
Tilhører målgruppen	32	(364)	***
Ikke-målgruppen	7	(203)	
Forældre var ugifte	32	(195)	***
Forældre var gifte	18	(372)	
Eneforældremyndighed ved sagens start	36	(235)	***
Fælles forældremyndighed ved sagens start	14	(332)	
Barnet 0-3 år ved samlivsbrud	38	(178)	***
Barnet 4 år eller ældre	16	(389)	
Ingen forældre har erhvervsuddannelse	27	(98)	–
Mindst en har erhvervsuddannelse	22	(469)	
Mor er arbejdsløs	39	(139)	***
Mor i arbejde	20	(428)	

Analysen viser *for det fjerde*, at forsøgsstrukturen i Vejle og København tilsyneladende har en selvstændig betydning for udviklingen af forældresamarbejdsrelationerne. Har man været omfattet af forsøgsordningen, er der en oversandsynlighed for et problematisk forældresamarbejde set i forhold til kontrolamterne, mens der omvendt disse steder er en forøget risiko for, at foræl-

dresamarbejdet er ophørt. Dette understøtter vore antagelser om forsøgsordningens effekt, jf. ovenfor.

Endelig viser analysen, at faktoren “deltagelse i rådgivning”, uafhængigt af de øvrige faktorer, også er selvstændigt betydende, ikke for hvorvidt samarbejdet var konfliktfuldt eller afbrudt, men for om det var rimeligt eller konsensuspræget på interviewtidspunktet. Der er således en forøget sandsynlighed for et positivt forældresamarbejde, hvis forældrene ikke deltog i rådgivning sammenlignet med dem, der deltog. Som drøftet kan den negative sammenhæng muligvis tilskrives måleproblemer, men på den anden side bør man principielt ikke afvise diskussionen om, hvorvidt deltagelse i børnesagkyndig rådgivning i sig selv har utilsigtede konsekvenser.

Betydningen af andre bagvedliggende forhold

Den logistiske regressionsanalyse viser imidlertid også, at andre, bagvedliggende forhold har en betydning for, hvordan forældrerelationerne fungerede på interviewtidspunktet. Ser vi først på en række *familiestrukturelle variable*, kan der iagttages en sammenhæng mellem et velfungerende forældresamarbejde og faderens legale rettigheder til barnet under samlivet. Var der eneforældremyndighed over barnet under samlivet, er sandsynligheden mindre for et rimeligt samarbejde, end i tilfælde hvor faderen – som gift eller ugift – havde del i forældremyndigheden. Vi antager, at den fælles forældremyndighed, der automatisk er tilflydt de tidligere gifte gennem ægteskabet, men positivt skulle tilvælges af de tidligere samboende, må opfattes som en symbolsk manifestation om, at man har villet forældreskabet sammen (også efter samlivsbruddet). Civilstand under samlivet eller forældremyndighed på henvendelsestidspunktet har derimod ingen selvstændig indflydelse på, hvorvidt det aktuelle forældresamarbejde fungerede godt.

Når det drejer sig om sandsynligheden for, at relationerne er konfliktfulde, kan der derimod ikke iagttages nogen indflydelse fra de formelle bånd, der før og siden har bundet familiens medlemmer sammen. Det ser med andre ord ud til, at prognoserne for et van-

skeligt samarbejde ikke skal findes her, men øjensynligt fordeler sig "demokratisk" uafhængigt af de legale bånd og den fælles livshistorie. Det samme kan imidlertid ikke siges om de tilfælde, hvor forældresamarbejdet er ophørt. Her spiller disse faktorer massivt ind. Der er således en større sandsynlighed for et afbrudt forældresamarbejde blandt tidligere ugifte end gifte, blandt dem der på henvendelsestidspunktet havde eneforældremyndighed frem for et fælles formelt ansvar, og blandt dem der gik fra hinanden, da barnet var lille, sammenlignet med dem der opløste forholdet på et senere tidspunkt. Dette mønster tyder på, at jo mindre strukturelt konsoliderede familiemedlemmernes relationer er (og har været), i desto mindre grad opleves det fortsatte forældreskab som forpligtende.³³⁾

Endelig viser analysen, at også de socioøkonomiske ressourcer har indvirkning på forældresamarbejdsrelationerne. Vi har set på betydningen af forældrenes erhvervsuddannelse og beskæftigelse. Mønstret er, at tilstedeværelse af disse ressourcer forøger sandsynligheden for et rimeligt forældresamarbejde, mens der omvendt er en forøget risiko for et afbrudt forældresamarbejde, hvis moderen var arbejdsløs eller ingen af forældrene havde en erhvervsuddannelse. Det ser med andre ord ud til, at sociale belastninger i familien gør det vanskeligere at realisere det fortsatte forældreskab.

33) Paradoksalt nok kan der i analysen tillige iagttages en mindre risiko for et opløst forældresamarbejde, hvis der var eneforældremyndighed under samlivet. Dette fund svarer stik imod antagelserne slet ikke til ovenstående mønster og heller ikke til tidligere forskning (Heide Ottosen, 1997). Der er ikke umiddelbart nogle forklaringer herpå, som ligger lige for, men måske kan det skyldes, at de, der kom i kontakt med statsamtterne alt andet lige var en selekteret gruppe af skilsmissepopulationen. Muligvis er det, vi ser her, et udslag af tilfælde, hvor tidligere ugifte fædre ønsker at tilkæmpe sig mere adgang til deres børn. For en ordens skyld skal det tillige nævnes, at analysen videre viste, at barnets alder har betydning for samarbejdsrelationerne. Der er forøget sandsynlighed for et godt og undersandsynlighed for et afbrudt forældresamarbejde, hvis barnet er under 12 år. Disse sammenhænge kan imidlertid ikke findes på bivariat niveau. Undersøgelsen kan ikke pege på, hvad forklaringen er.

Konklusion

I lyset af intentionerne med det udvidede rådgivningsforsøg kan analyseresultaterne i dette kapitel forekomme umiddelbart skuffende. Graden af skuffelse må imidlertid sættes i forhold til det forventningsniveau, man har haft til forsøgsordningen, og dermed til de succeskriterier man opstiller. Hvis forsøget specifikt og konkret har haft til mål at øge andelen af sager, hvor parterne selv når frem til en løsning på problemerne, har ordningen været en succes. Har ambitionsniveauet derimod været højere – dvs. har der været forventninger om, at rådgivning også i en bredere sammenhæng skulle kunne bidrage til at forbedre vilkårene for det fortsatte forældreskab, er vurderingen, at ordningen har haft en tvivlsom effekt.

Undersøgelsesresultaterne rejser med andre ord spørgsmålet om, hvad det egentlig er, den børnesagkyndige rådgivning skal kunne udrette. Analyserne i dette kapitel har vist, at den baggage, som familierne bærer med sig, er tungtvejende. Den faktor, som har størst betydning for, hvordan det efterfølgende fortsatte forældreskab fungerer, er de samarbejdsforudsætninger, som parterne møder frem med ved sagens start. I lyset af, at de fleste rådgivningsforløb har haft en varighed på mindre end tre timer, må man derfor spørge, om det overhovedet er en realistisk forventning, at man inden for disse rammer kan nå at flytte så meget på strukturen i parternes indbyrdes relation, at det giver sig udslag i egentlige adfærdsændringer?

Skilsmissebørnenes trivsel

Indledende overvejelser

Genstandsfeltet for den social- eller familieretspolitiske indsats, der foranstalttes gennem den børnesagkyndige rådgivning, er barnet. Det ligger uden for socialpolitikens interessesfære at bekymre sig for, om voksne mennesker – ægtefæller – får opløst deres samliv på en mere eller mindre hensigtsmæssig måde. Den børnesagkyndige rådgivnings legitimitet er i almindelighed og den udvidede forsøgsordning var i særdeleshed at hjælpe de hårdest ramte skilsmissebørn *indirekte* ved at påvirke forældrene til løsninger, der er i barnets tarv/interesse. For rådgivningsforsøget var det endvidere formålet at yde en *direkte indsats* i forhold til børnene, ud fra en antagelse om at det kunne afbøde et skilsmissebarns lidelser at tale med en neutral voksen om de vanskeligheder, der følger ved forældrenes samlivsbrud.

Ud fra dette overordnede formål har det i undersøgelsen været helt centralt også at sætte børnenes situation i fokus. Hvordan påvirkes børn, der befinder sig i en forældremyndigheds- eller samværskonflikt? Hvad betyder forældres konflikter og uenigheder for børnene? Er nogle af de løsningsmuligheder, der måtte være på problemerne bedre end andre? Og er den indsats, der ydes i statsamterne, adækvat?

For at kunne belyse disse spørgsmål udarbejdede vi i undersøgelsen en række indikatorer, der søgte at indkredse børnenes trivsel på interviewtidspunktet. Målene gjaldt for det barn i familien, som tilfældigt blev udvalgt som undersøgelsesenhed. Med trivsel henvistes der i bred forstand til barnets almene psykiske tilstand og velbefindende og med trivselsproblemer til, om barnet udviste symptomer på, at det almene velbefindende ikke var i orden. De trivselsindikatorer, der er anvendt i undersøgelsen, er inspireret af erfaringerne fra tidligere forskning om trivsel blandt børn og belyser såvel social adfærd, psykosomatiske symptomer som psykisk

trivsel. Vi har lagt vægt på at anvende en række indikatorer, som har været gennemprøvet i andre undersøgelser (Nygaard Christoffersen, 1996; Due & Holstein, 1997) i den udstrækning, det forekom meningsfuldt, eksempelvis under hensyn til børnenes alderssammensætning og undersøgelsesernes problemstilling. Der indgik i alt ni indikatorer. To spørgsmål belyste den sociale adfærd: mobning og sårbarhed over for kritik.³⁴⁾ Psykosomatiske symptomer blev belyst ud fra fire spørgsmål om forekomst af henholdsvis hovedpine, mavepine, ekstrem træthed og koncentrationsbesvær.³⁵⁾ Tre spørgsmål om henholdsvis barnets humør, selvtillid og tryghed³⁶⁾ belyste den psykiske trivsel.

Der er i undersøgelsen ikke lagt nogen absolut målestok for, hvor mange af disse symptomer, der må eller bør forekomme for at man kan tale om, at et barn har problemer med trivslen. Det er i stedet den relative trivsel, der måles. Det vil sige, at de børn, som i undersøgelsen udviste flest af disse symptomer, trivedes mindre godt end dem, der udviste færre eller ingen symptomer. I praksis er snittet lagt mellem to og tre symptomer. Udviste et barn således 3 eller flere af disse symptomer, kategoriseres det som havende trivselproblemer, mens forekomst af to eller færre symptomer ud fra undersøgelsens definitioner er udtryk for, at det som helhed trivedes. Ud fra denne forståelse var det hvert femte skilsmissebarn, der i undersøgelsen udviste tegn på trivselproblemer. Det undersøges herefter, hvilke faktorer der indvirker på eller har sammenhæng med, om et barn udviser disse symptomer.³⁷⁾

34) a) "Bliver barnet mobbet eller drillet af andre børn?" b) "Er barnet meget følsomt over for kritik?"

35) "Har barnet ofte .. a) hovedpine, .. b) ondt i maven, .. c) svært ved at koncentrere sig?" d) "Er barnet ofte træt uden grund?" (med ofte mentes ca. en gang om ugen).

36) "Virker barnet for tiden .. a) glad eller trist?.. b) tryk eller ængstelig?" c) "Har barnet for tiden megen eller lidt selvtillid?"

37) Analysen er, ligesom andre problemstillinger i denne undersøgelse, baseret på multivariat logistisk regression, som gør det muligt at identificere, hvilke faktorer der uafhængigt af rækken af de øvrige forhold, der indgår i analysemodellen, har betydning for den afhængige variabel. Af bilag 3 fremgår den samlede oversigt over de faktorer, der indgår i analysemodellen.

Vi opererer i analysen med tre kategorier af faktorer. Den første kategori er, jf. det familieretspolitiske formål, faktorer, der kunne være påvirkelige gennem bl.a. den rådgivningsindsats eller sagsbehandling, som finder sted i statsamtet. Det er problemstillingerne om forældremyndighed, daglig omsorg og samvær, deltagelse i rådgivning samt forældrenes konfliktniveau. Er der en (uafhængig) sammenhæng mellem disse forhold, og hvordan et skilsmissebarn trives?

For det andet ser vi på betydningen af en række andre (ikke-påvirkelige) forhold, der knytter sig til disse børns særlige situation. Kan der eksempelvis konstateres variationer i børnenes trivsel afhængigt af, om de befinder sig i en forældremyndigheds- eller samværskonflikt? Har det betydning for barnets almene velbefindende, om det er kort eller lang tid siden, kernefamilien blev opløst? Spiller barnets køn og alder ind? Har den geografiske afstand mellem forældrenes hjem nogen betydning? Og ikke mindst: Er der et socialt netværk omkring barnet, dvs. andre voksne end forældrene, som det kan tale med om den aktuelle situation? Som det indirekte fremgår, har undersøgelsen altså ikke haft som sit formål udtømmende at undersøge hele det univers af faktorer, som kunne tænkes at øve indflydelse på, om børn trives godt eller mindre godt. Fra andre undersøgelser om danske børns trivsel ved vi, at mange andre forhold også er væsentlige: Nygaard Chistofersens undersøgelse (1996) om børn hos enlige fædre og mødre viste således, at der er en snæver sammenhæng mellem børns trivsel og forældrenes psyko-sociale situation, idet der hyppigere rapporteres om trivselsproblemer blandt børnene, hvis forælderen selv mistrives. Due & Holstein (1997) fandt, at sundhed og trivsel blandt børn er betinget af vilkårene ved de sociale arenaer, de befinder sig i: Børn og unge, der vokser op i familier, hvor de voksne er uden for arbejdsmarkedet, udviser flere helbreds- og trivselsproblemer end fx middelklassebørn. Endvidere er det af positiv betydning, at børn og unge har fortrolig kontakt såvel med en af forældrene som med kammerater. Endelig er der sammenhæng mellem barnets trivsel, og om det føler sig godt tilpas ved at gå i skole. I en rapport om risikobørn har Schultz Jørgensen m.fl.

(1993) med henvisning til tidligere dansk forskning peget på, at bl.a. belastende familieomstændigheder og arbejdsløshed blandt forældre øver indflydelse på forekomsten af trivselsproblemer. Vi har ikke haft mulighed for at inddrage betydningen af alle disse forhold i denne undersøgelse, men må gå ud fra, at de i samme udstrækning også må gælde denne undersøgelsesgruppe. Dog har vi set på betydningen af forældrenes erhvervsuddannelse og beskæftigelsessituation.

Den tredje kategori af forhold, der undersøges, kan karakteriseres som kontrolfaktorer. Som bekendt er informationerne om barnets trivsel baseret på forældrenes oplysninger, hvilket skaber principielle intersubjektivitetsproblemer, jf. kapitel 7. Vi har derfor fundet det nødvendigt at belyse, om forælderens egen position i sagen har betydning for besvarelsene, ligesom der i analyserne er kontrolleret for betydningen af, om den interviewede forælder er en sambo- eller samværsforælder, en mor eller far. Antagelsen var, at den forælder, der lever sammen med barnet til dagligt, hyppigere ville rapportere om trivselsproblemer end samværsforældre, ligesom det blev formodet, at mødres rapporteringsvillighed generelt ville være større end fædres. Analyseresultaterne viser imidlertid, at disse kontrolfaktorer ikke – eller kun i ganske beskedent udstrækning – har nogen betydning.

Børns trivsel og sagernes art

Generelt peger undersøgelsesresultaterne i retning af, at de børn, hvis forældre har anvendt statsamtet som konfliktløsningsinstans, hyppigere udviste symptomer på trivselsproblemer, end når statsamtet var brugt som en initialiseringsinstans. I de tilfælde, hvor sagen i statsamtet drejede sig om børn fra et allerede opløst forhold, var det omkring hvert fjerde barn (26%), der havde tre eller flere af disse symptomer, mens det kun gjorde sig gældende for 13% af børnene, når sagen drejede sig om en aktuel samlivsopløsning, dvs. typisk separationsager.³⁸⁾ Dette mønster afspejler sig tillige, når datamaterialet opdeles efter, hvornår forældrenes brud indtraf. I modsætning til hvad man måske ellers skulle forvente,

38) $P < 0,0001$.

var det de børn, for hvem familieopløsningen tidsmæssigt lå længst væk, der trivedes dårligst: Blandt dem, hvor samlivsbruddet indtraf i 1996 eller tidligere havde hvert fjerde skilsmissebarn tre eller flere af disse symptomer, mens det tilsvarende gjaldt for hvert femte barn, der oplevede forældrebrud i 1997. Blandt de børn, hvis forældre gik fra hinanden i 1998, var det kun omkring hvert 10. barn, der udviste disse tegn på mistrivsel.³⁹⁾ Generelt gør forskellen mellem sager om aktuel samlivsopløsning og sager om børn fra allerede opløste forhold sig også gældende, når der kontrolleres for betydningen af, om forældrene på henvendelsestidspunktet til statsamtet har angivet, at de var overvejende eller helt uenige om forældremyndighed og samvær. Dette kan indicere, at langstrakte forudgående vanskeligheder i forældresamarbejdet er en belastningsfaktor for børnene, men sandsynligvis skal sammenhængen mest af alt forklares med, at forældrene fra de aktuelle samlivsopløsningssager hyppigere end den anden gruppe efterfølgende formåede at etablere nogle fornuftigere samarbejdsrelationer: Når man i analysen inddrager betydningen af andre forhold, herunder også det aktuelle samarbejdsklima (jf. nedenfor), var baggrunden for sagen, fraflytningstidspunktet og konflikternes art således ikke forhold, der havde selvstændig betydning for forekomsten af trivselsproblemer på interviewtidspunktet. De fundne sammenhænge kan dog ud fra et social- eller familieretspolitisk perspektiv bidrage til at præcisere eller afgrænse, hvor der i særlig grad synes at være behov for at gøre en indsats.

I analysen af børnenes trivsel har vi endvidere set på betydningen af, om forældrene eller barnet selv havde deltaget i den børnesagkyndige rådgivning.⁴⁰⁾ Der kan konstateres en negativ sammen-

39) $P < 0,007$.

40) Ligesom vi inddrog betydningen af, om barnet hidrørte fra kontrol- eller forsøgsamterne. På bivariat niveau kunne der iagttages en statistisk signifikant negativ sammenhæng mellem deltagelse i rådgivning og forekomst af trivselsproblemer. Satte vi fokus på barnet selv, havde de børn, som deltog i et rådgivningsforløb næsten dobbelt så hyppigt trivselsproblemer (33%), som børn der ikke deltog (18%), $P < 0,002$. Blandt de børn der (i Københavns Overpræsidium) havde været hos en børnepsykiater, var det over halvdelen, der udviste disse symptomer, hvilket bekræfter, at børnepsykiateren bruges i de grelle tilfælde. Det var imidler-

hæng, dvs. en forøget risiko for trivselsproblemer, når børn har deltaget i rådgivning (jf. bilagstabel 10.1), også selv om der kontrolleres for betydningen af en lang række andre faktorer. Det forekommer dog ikke meningsfuldt at have forventninger om, at en – i de fleste tilfælde – enkelt samtale med en børnesagkyndig rådgiver, der måske ligger flere måneder tilbage, i sig selv skulle have stor betydning for et barns almene velbefindende, hvad enten der skulle være tale om en positiv eller som her negativ sammenhæng. Derfor forklarer vi undersøgelsesfundet som en selektions-effekt, dvs. at de tilfælde, hvor et barn har deltaget i et rådgivningsforløb, kvalitativt (dvs. med hensyn til problemkompleksitet) har adskilt sig fra andre tilfælde, af årsager som det desværre ikke er muligt at klarlægge inden for undersøgelsens rammer.

Forældremyndighed, daglig omsorg og samvær

Påvirkes skilsmissebørns trivsel af de rammer, der er om forældreskabet? Dette forhold har vi belyst ved at sætte fokus på, hvem der på interviewtidspunktet havde forældremyndigheden, hvem barnet boede hos, og hvor hyppigt det var sammen med den ikke-samboende forælder.

Når det drejer sig om *forældremyndighedsfordelingen*, kan der umiddelbart⁴¹⁾ konstateres en forskel mellem de tilfælde, hvor der er eneforældremyndighed og fælles forældremyndighed, idet der forekom færre trivselsproblemer blandt sidstnævnte (16%) end førstnævnte (23%). Denne forskel afspejler imidlertid blot, at forældrenes samarbejdsrelation som helhed var bedre blandt dem, der valgte at bibeholde (eller få) et formelt fælles forældreansvar (jf. tabel 10.1). Kontrollerer man nemlig for betydningen af forældrenes aktuelle samarbejds-klima, forekom trivselsproblemer hos barnet med samme hyppighed, uanset om det var den ene eller begge forældre, der havde forældremyndigheden. Det formelle an-

tid vanskeligt at forestille sig, at den negative sammenhæng skulle forklares som andet end en selektionseffekt, jf. analyserne i kapitlerne 5, 6 og 9. Derfor blev disse faktorer i realiteten kun medtaget på skrømt for systematikens skyld i den multivariate analyse.

41) Dvs. på bivariat niveau.

Tabel 10.1.

Procentandele børn der relativt udviser flest trivselsproblemer ved ene- og fælles forældremyndighed på interviewtidspunktet.

	Eneforældre- myndighed	N =	Fælles forældre- myndighed	N =	P <
Problematisk at tale sammen om hvordan barnet trives	38	(74)	36	(47)	–
Begge forældre tilfredse med indholdet af aktuelle aftaler	17	(89)	15	(169)	–

svar for barnet har – i overensstemmelse med forventningerne – således ikke nogen selvstændig indvirkning på dets trivsel.

Når det drejer sig om, hvem der har det *faktiske daglige ansvar* for barnet, er der umiddelbart ingen væsentlig, dvs. signifikant, sammenhæng mellem barnets trivsel, og hvem det bor hos, jf. tabel 10.2. Tendensen går dog i retning af, at der forekommer flest af disse symptomer, når barnet boede hos moderen, mens der var færrest trivselsproblemer, når barnet var omfattet af en deleordning. Det ser med andre ord umiddelbart ud til, at deleordninger som helhed fungerer godt for de børn, der har det, men antagelig er det – som ovenfor – en effekt af, at børn med denne ordning har fornuftigt samarbejdende forældre.⁴²⁾

Analysen bekræfter imidlertid, at der er en svag, men uafhængig negativ sammenhæng mellem barnets trivsel, og om det bor hos moderen, set i forhold til andre måder at organisere den daglige omsorg på. Besvarelsesmønstret i tabel 10.2 tyder på, at der er tale om en betinget sammenhæng. Når omstændighederne i den opløste familie er relativt ukomplicerede (det vil her sige, at alle parter

42) De relativt få forekomster af deleordninger i undersøgelsesmaterialet tillader ikke mere specificerede analyser, men variationerne er få, når materialet yderligere opdeles efter barnets køn og alder.

Tabel 10.2.

Procentandele børn der relativt udviser flest trivselsproblemer. Opdelt efter hvem de bor hos.

<i>Daglig omsorg:</i>	Far	N =	Mor	N =	Dele- ordning	N =	An- det	N =	Pct. i alt
Alle parter er tilfredse med aftalerne	12	(25)	14	(188)	11	(27)	-	(2)	19
Mindst en part utilfreds	21	(39)	28	(226)	16	(19)	19	(26)	25
Procent i alt	17	(64)	22	(414)	13	(46)	21	(28)	

var tilfredse med de eksisterende aftaler), forekommer det at være uden betydning for barnets trivsel, om det bor hos moderen eller andre steder. Er der derimod tale om en familiesituation, præget af belastninger (i dette tilfælde af konflikt mellem de involverede parter om de aktuelle aftaler), er tendensen, at børnene hyppigere udviste disse trivselssymptomer, hvis det er moderen, der er den daglige omsorgsindehaver.⁴³⁾

Dette undersøgelsesfund har parallelitet til et tidligere forskningsresultat om børns opvækst hos enlige fædre og enlige mødre (Nygaard Christoffersen, 1996). Denne undersøgelse viste tilsvarende, at der hyppigere blev rapporteret om trivselsproblemer hos børnene, når de boede hos moderen end hos faderen, ligesom der hyppigere kunne konstateres manglende trivsel, når forældrenes for-

43) Der kan, når materialet opdeles efter, om sagen drejer sig om aktuel samlivsophævelse (0%) eller børn fra tidligere forhold (43%), på trods af de få observationer, konstateres en signifikant forskel for de børn, der ikke bor sammen med nogen af forældrene, men "andre steder". Vi antager, at der i første tilfælde er tale om ældre børn, der frivilligt flytter hjemmefra, mens der i det andet tilfælde kunne være tale om anbringelsessager.

Tabel 10.3.

Procentandele børn med forskellig samværshyppighed, der udviser trivselsproblemer.

<i>Samværshyppighed:</i>	Udvidet/ normalt	N =	P <	Begrænset/ intet	N =	P <	Pct. i alt	P <
<i>Baggrund for sagen:</i>			**			–		***
Aktuel samlivsopløsning	14	(173)		18	(22)		13	
Børn fra allerede opløste forhold	27	(194)		19	(80)		26	
<i>Barnets tilfredshed med aktuelle aftaler:</i>			***			–		**
Tilfreds	18	(296)		14	(59)		17	
Utilfreds	37	(71)		26	(43)		28	
<i>Barnets køn:</i>			–			*		***
Piger	17	(178)		9	(53)		14	
Drenge	25	(189)		29	(49)		25	
Procent i alt	21	(367)		19	(102)			

hold var belastet af konflikter. Nygaard Christoffersens undersøgelse viste imidlertid også (hvad der ikke er undersøgt her), at der var en indbyrdes stærk sammenhæng mellem forældrenes egen trivsel og børnenes. Hvis den samboende forælder udviste psykosomatiske stress-symptomer, var der hos børnene overhyppigt mistrivselssymptomer. Nygaard Christoffersen fandt, at disse stress-symptomer hyppigere forekom hos enlige mødre end hos enlige fædre og sandsynligvis skulle begrundes med, at de enlige mødre oftere end enlige fædre var udsat for objektive sociale og økonomiske belastningsfaktorer. Det forekommer sandsynligt, at det er en afspejling af disse beskrevne mekanismer, vi finder her.

Heller ikke når det drejer sig om forskellige samværsordninger er der nogen betydelige variationer mellem *samværshyppigheden* og

børns trivsel.⁴⁴⁾ Dette resultat er for så vidt opsigtsvækkende nok i sig selv, eftersom det normalt antages at være af overordentlig stor betydning, at et skilsmissebarn opretholder en omfattende kontakt med den ikke-samboende forælder. En forklaring på den manglende (positive) sammenhæng kan skyldes undersøgelsespopulationens specielle sammensætning. Det er muligt, at andre og mere betydningsfulde forhold "undertrykker" samværsfaktorens betydning.

Vi har i forlængelse heraf set på, om der er nogle variationer, som kunne være betinget af sagens art og barnets egen tilfredshed med den eksisterende aftale. Endvidere har vi set på betydningen af barnets køn. Skønt der i det væsentlige er tale om beskedne forskelle i materialet, kan tendenserne i besvarelsesmønstret imidlertid for det første tyde på, at trivsel er betinget af sagens art snarere end af samværshyppighed. Det ser således ud til, at børn fra aktuelle samlivsopløsninger profiterer af en rimelig hyppig kontakt med den anden forælder. I de mere komplekse sager om børn fra tidligere forhold er trivselssymptomerne lidt hyppigere forekommende, når der er normalt til udvidet samvær, og sjældnere, når samværet er reduceret. Opdeles datamaterialet for det andet efter, om barnet ifølge de interviewede forældre virkede tilfreds eller utilfreds med de eksisterende aftaler, er tendensen entydigt, at de tilfredse børn, uanset samværshyppighed, udviser relativt færre symptomer på trivselsproblemer sammenlignet med utilfredse børn med samme samværsordning/hyppighed. Disse observationer kan samlet set på den ene side understøtte den velkendte antagelse om, at det under *normale* omstændigheder er godt for børn at opretholde en relativt omfattende kontakt med den forælder, de ikke lever sammen med, men problematiserer på den anden side også, om dette gør sig gældende under *alle* omstændigheder. Man kan forestille sig situationer, hvor familiekonstellationen er så belastet af konflikter eller af andre sociale problemer, at det kan

44) I den multivariate logistiske regressionsanalyse har vi testet, om der kunne konstateres en sammenhæng mellem børns trivsel og faktorerne "udvidet kontakt", "ingen kontakt" henholdsvis "kontakt hver 14. dag eller hyppigere", men denne analyse viser tilsvarende, at der ikke er nogen uafhængig sammenhæng.

være en lettelse for barnet, at kontakten er reduceret, så det slipper for at skulle være gidsel i et magtspil mellem forældrene. Besvarelsesmønstrene kan tyde på, at det måske ikke i sig selv er så afgørende, om det er den ene eller anden ramme for samværet, der fastsættes, men at de rammer, der etableres, er adækvate i forhold til barnet og dets situation.

Denne undersøgelse har imidlertid kun mulighed for at danne hypoteser om sådanne sammenhænge. Med reference til den internationale skilsmiseforskning skal det dog anføres, at undersøgelsesresultaterne ikke peger i en entydig retning, når det drejer sig om, hvilken betydning kontakten med den ikke-samboende forælder har for skilsmissebørns levevilkår (bl.a. Furstenberg & Cherlin, 1991). I nogle undersøgelser har man fundet, at børn under alle omstændigheder profiterer af kontakten med den ikke-samboende forælder (Healy et al., 1990), mens andre har vist, at det sætter sig skadelige spor, hvis konfliktniveauet er højt (Amato & Rezac, 1994).

Analysen viser da også, at barnets tilfredshed med de eksisterende aftaler (såvel om daglig omsorg som om samvær) uafhængigt af andre faktors betydning (herunder interviewpersonernes køn og egne "aktier" i sagen) er afgørende for, om det udviste symptomer på trivselsproblemer på interviewtidspunktet. Sandsynligheden, for at der forekommer trivselsproblemer, er således halveret, hvis barnet virkede tilfreds, sammenlignet med de tilfælde hvor det var utilfreds. Dette fund kunne i en praktikersammenhæng tale for, at man prioriterede rådgivningssamtaler med barnet om dets ønsker og behov højt, sådan som det var intentionerne med det udvidede rådgivningsforsøg i Vejle og København.

Analysen viser videre, at drenge på interviewtidspunktet hyppigere udviste tegn på trivselsproblemer (25%) end piger (14%). Dette fund har paralleller til anden skilsmiseforskning, (fx Hetherington m.fl., 1985; Furstenberg & Cherlin, 1991; Schaffer, 1990; Mehlbye, 1995), der tilsvarende har vist, at det navnlig er drengebørn, der belastes af forældrenes samlivsbrud. Vi har foretaget

undersøgelser i datamaterialet for at kvalificere dette fund⁴⁵⁾ og kan netop omkring samværsproblematikken iagttage en variation, der bør fremhæves, da det ser ud til, at det navnlig er drengene, der lider under en reduceret forældrekontakt (29%), mens piger i den tilsvarende situation underhyppigt udviser disse symptomer (9%).

Børns trivsel og forældrenes relationer

Den helt afgørende faktor, for om et skilsmissebarn udviser symptomer på trivselsproblemer, er imidlertid, hvordan forældrene tackler det aktuelle samarbejde. Som det ses af tabel 10.4, jf. nedenfor, er det i familier, hvor forældrenes forhold var præget af konflikter og skænderier, omkring hvert tredje barn, der udviste tegn på trivselsproblemer, mens det kun forekommer for 13% af børnene, når forældresamarbejdet blev karakteriseret som rimeligt og fordrageligt. Analysen viser, at en konfliktfyldt forældresamarbejdsrelation forøger risikoen for trivselsproblemer 2,5 gange sammenlignet med de andre måder at samarbejde (eller ikke samarbejde) på. Dette fund er for så vidt ikke overraskende. At vedvarende konflikter mellem forældre har en underminerende virkning for børnenes trivsel – hvad enten de lever i intakte eller opbrudte familier – er gang på gang blevet fastslået i skilsmissecforskningen (fx Furstenberg & Cherlin, 1991; Maccoby & Mnookin, 1992; Arendell, 1997).

Der er i analysen derimod ingen sammenhæng mellem et afbrudt forældresamarbejde og børns trivsel. Dette kan tyde på, at det af to onder er mindre belastende for børnene, hvis (konfliktfulde) forældrepar holder sig helt fra hinanden i stedet for at udsætte sig selv og måske også børnene for et forbitret samspil.

Disse fund er ganske interessante, sat i relation til det foregående kapitels resultater og konklusioner om de generelle effekter ved

45) Mod forventning kunne der ikke konstateres sammenhæng mellem drenges mistrivsel, og hvem der var daglig omsorgsperson på interviewtidspunktet. Vi kunne tilsvarende heller ikke finde variationer betinget af alder; disse symptomer forekommer med andre ord med samme hyppighed blandt drenge i alle aldersgrupper.

Tabel 10.4.

Procentandele børn der relativt udviser flest trivselsproblemer. Opdelt efter forældrenes samarbejdsrelationer på interviewtidspunktet.

	Trivselsproblemer	N =	P <
<i>Forældresamarbejdet:</i>			
Intet samarbejde	24	(108)	–
Konfliktfuldt, præget af skænderier	30	(88)	*
Neutralt, nærmest forretningsmæssigt	27	(99)	
Rimeligt fordragelig atmosfære	13	(241)	***
Andet	21	(14)	
I alt	20	(567)	

det udvidede rådgivningsforsøg. For hvis det forholder sig sådan, som vi antager, nemlig at rådgivningsforsøget fik konverteret nogle ikke-samarbejdende forældrepar til konflikt-samarbejdende forældrepar, så kan det se ud til, at forsøget havde den stik modsatte effekt end det, der var intentionen: at afbøde skaderne for de hårdest ramte skilsmissebørn.

Betydningen af andre faktorer

Ud over betydningen af de ovenfor nævnte faktorer, der mere eller mindre relaterer sig til den familiedynamiske proces, har yderligere et par forhold uafhængig sammenhæng med barnets trivsel på interviewtidspunktet.

Der kan således for det første konstateres en negativ sammenhæng, hvis barnet *ikke* har *noget socialt voksenetværk*. I undersøgelsen blev der spurgt til, om barnet ud over forældrene havde andre voksne at tale med om den nuværende familiesituation. Det havde de fleste af børnene (69%), og de voksne, de talte med, var

hyppigst et andet familiemedlem (64%), én fra bekendtskabskredsen (30%) eller en pædagog (23%). I de tilfælde, hvor der blev svaret positivt på spørgsmålet, var det 17% af børnene, der udviste mistrivselssymptomer, mens andelen med disse problemer var 30%, når forældrene enten havde svaret "nej", eller at de ikke vidste, om barnet havde nogen at tale med.⁴⁶⁾

Vi kan i undersøgelsen ikke finde belæg for, at et barn hyppigere er socialt isoleret, hvis familielivet er belastet af konflikter, end hvis det fungerer relativt gnidningsfrit, men der er tendens til, at børn hyppigere intet voksennetværk har, hvis der er sociale belastninger i familien.⁴⁷⁾ Derudover kan vi konstatere en sammenhæng med barnets køn⁴⁸⁾ (men ikke alder), idet drenge hyppigere intet voksennetværk har (28%) end piger (17%).⁴⁹⁾

Analysen viser således, at et manglende voksennetværk bidrager til at forøge den "kønsbetingede" trivselsforskel, som vi kunne iagttagte ovenfor, idet denne faktor har en yderligere forstærkende negativ effekt for drenge, men næsten ingen betydning for piger: Blandt de drenge, der ikke havde nogen voksne at tale med, var det mere end hver tredje (37%), der udviste symptomer på trivselsproblemer, mens den tilsvarende andel blandt pigerne kun var 18%.⁵⁰⁾ Dette fund kunne i en profylaktisk kontekst anvendes til, at man var særlig opmærksom på drengenes situation.

46) $P < 0,002$.

47) Der er således en mindre, men signifikant forskel for børn, hvis moderen er arbejdsløs (29%) i forhold til børn af mødre, der er i beskæftigelse (21%). Denne faktor forstærker dog ikke problemstillingen om socialt netværk og trivsel i negativ retning.

48) $P < 0,002$.

49) Mehlbye (1995) belyste en tilgrænsende problemstilling i sin undersøgelse om udsatte skilsmissebørn og fandt tilsvarende en kønsbetinget sammenhæng, idet drenge hyppigere vælger andre alternativer (fx flugt) end at tale med nogen om deres situation. Denne undersøgelse viste endvidere, at børn og unge fra voldsramte hjem hyppigt var socialt isolerede i forhold til deres kammeratnetværk.

50) $P < 0,03$.

For det andet viser analysen, at *den geografiske afstand mellem forældrenes hjem*, uafhængigt af andre faktoreres indflydelse, har betydning for forekomsten af trivselsproblemer. Blandt de børn, der havde en transporttid på 15 minutter eller mindre var der 16%, der udviste mistrivselsproblemer, mens den tilsvarende andel var 23%, når forældrene boede længere væk fra hinanden.

I undersøgelsen kan der generelt konstateres en sammenhæng mellem sagernes art (og dermed kompleksitet) og geografisk afstand, idet over halvdelen (54%) af de forældre, der var i statsamtet på grund af en aktuel samlivsophævelse, boede meget tæt på hinanden på interviewtidspunktet, dvs. havde en transporttid på et kvarter eller mindre. Blandt dem, der brugte statsamtet som en konfliktløsningsinstans, var det kun hvert tredje forældrepar, der boede så tæt på hinanden.

Undersøgelsen viser, at der er tale om en betinget sammenhæng mellem geografisk afstand og børns trivsel. I de tilfælde, hvor familielivet i forvejen er belastet af vanskeligheder på interviewtidspunktet, gør det hverken fra eller til, om forældrene bor tæt på eller langt fra hinanden. Det ser derimod ud til, at en kort geografisk afstand mellem forældrenes hjem har en positivt forstærkende effekt for de børn, der i forvejen har gode "trivselsprognoser", dvs. børn fra separationsager (7%), børn med nogenlunde samarbejdende forældre (11%) samt piger (9%). De fundne sammenhænge skal antageligt forklares med, at de korte afstande alt andet lige bidrager til at skabe nogle samværsrammer for barnet, som kan gøre hverdagslivet mere praktisk og fleksibelt og mindre opsplittet.

Konkluderende bemærkninger

Det skal indledningsvis understreges, at denne analyse alene belyser kortidseffekter for børn, der har været udsat for en aktuel samlivsopløsning eller har været involveret i en samværs- eller forældremyndighedskonflikt. Undersøgelsesresultaterne har således ingen udsagnskraft, når det drejer sig om, hvilke langsigtede effekter, disse forhold har for børns trivsel.

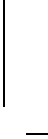
Analyserne i dette kapitel indikerer imidlertid, at spørgsmålet, om hvad der påvirker skilsmissebørns trivsel, er komplekst. Men undersøgelsen har – i overensstemmelse med anden skilsmissecforskning – også vist, at et højt konfliktniveau i det aktuelle forældre-samarbejde er den faktor, der mest afgørende over indflydelse på, om et skilsmissebarn på kort sigt udviser relativt mange mistrivselssymptomer.

Eftersom det er børnene, der er rådgivningsinstitutionens legitimitet, kan der på baggrund af undersøgelsesresultatet plæderes for, at det familieretspolitiske spørgsmål, der bør stå øverst på dagsordenen er, hvordan det offentlige bedst beskytter barnet over for disse konflikter?

Resultaterne beskrevet i de tidligere kapitler tyder på, at den rådgivningsindsats, der udføres i statsamtterne, ikke i et kortsigtet perspektiv er tilstrækkelig til at påvirke forældrene til et kvalitativt forbedret samarbejde. I lyset heraf kan det derfor være relevant at rejse spørgsmålet, om der er andre strategier, der kan tages i brug.

Undersøgelsen kan ikke besvare dette spørgsmål, men den kan bidrage til at problematisere og diskutere nogle "hellige køer" i social-/familieretspolitikken. Den ene problemstilling drejer sig om, hvorvidt der er konvergens mellem princippet om "barnets tarv" og princippet om "barnets ret til begge forældre". Som det tidligere har været omtalt, er det i denne kontekst et grundlæggende princip, at der skal opereres ud fra hensynet til, hvad der er bedst for barnet. På den anden side har det i de senere år også været et dominerende tema i den familieretspolitiske debat, at et barn skal have ret til at kunne være sammen med begge sine forældre. Undersøgelsen anfægter ikke som sådan dette princip, men rejser spørgsmålet, om en omfattende kontakt – hvor barnet placeres som kasterbold mellem forældrene – kan være en yderligere belastning for børnene i de tilfælde, hvor konflikterne er meget intense? Hvordan kan man yderligere sikre, at de rammer, der etableres om forældre-barn-relationerne, er adækvate for det enkelte barn?

Det kan i diskussionen af disse vanskelige spørgsmål være frugt-
bart at holde problemstillingen om samværsproblematikken (“bar-
nets ret til begge forældre”) adskilt fra problemstillingen om det
indbyrdes forældresamarbejde (“det fortsatte forældreskab”). En
anden problemstilling drejer sig derfor mere isoleret om forældre-
nes samarbejdsrelationer. Det ønskelige og bedste for børnene er
naturligvis, hvis forældrene kan finde ud af at samarbejde på en
konstruktiv og fredsommelig måde. Andre undersøgelser har vist
(Heide Ottosen, 1997), at det er flertallet af skilsmisseforældre,
der i større eller mindre udstrækning formår at opretholde foræl-
dresamarbejdet. Men hvad er det bedste alternativ, når forældrene
er hinsides grænserne for kommunikativ fornuft? Tjener man bar-
nets tarv bedst ved at opfordre disse forældre til “det fortsatte for-
ældreskab”, eller kan det bidrage til at formindske vanskeligheder-
ne og konflikterne, hvis man i stedet opfordrer til et “parallelt”
eller “adskilt” forældreskab, hvor den indbyrdes forældrekontakt
og -kommunikation er indskrænket til et minimum?

Forklaringer til de anvendte statistiske analyser

Signifikansniveau

I langt de fleste af rapportens 2- og 3-vejs tabeller er den statistiske sammenhæng mellem de anvendte variable undersøgt. Den statistiske signifikans er målt med en chi-2 test. Denne test udtrykker, hvor meget den faktiske fordeling afviger fra den forventede fordeling, givet at der er statistisk uafhængighed mellem de undersøgte variable, dvs. hvor sikre forskellene er. P udtrykker sandsynligheden for, at forskellene skyldes statistisk tilfældighed. Jo mindre P er, desto mindre er chancen for, at forskellene skyldes statistisk tilfældighed. Der opereres i rapporten med 3 signifikansniveauer:

- * $P < 0,05$
- ** $P < 0,01$
- *** $P < 0,001$

Multivariat logistisk regressionsanalyse

En række af analyserne i rapporten er gennemført på baggrund af multivariat logistisk regression. I disse analysemodeller er en lang række uafhængige variabler inddraget, oftest udvalgt efter om de på bivariat niveau har udvist sammenhæng med den eller de responsvariable, der undersøges. Gennem den statistiske analyse afdekkes det, om den enkelte uafhængige variabel fortsat har signifikant sammenhæng for responsvariablen udfald, når der kontrolleres for betydningen af alle de andre faktorer, der indgår i modellen. Resultatet af den logistiske regressionsanalyse vil være, at nogle af de uafhængige variable bliver insignifikante, fordi de henter deres betydning via andre vigtigere faktorer. Andre af de uafhængige variable vil derimod fortsat være betydende for responsvariablen udfald, også selv om der kontrolleres for betydningen af de andre centrale faktorer. Om disse faktorer, der således bliver tilba-

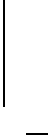
ge i modellen, kan man konkludere, at de i større eller mindre udstrækning er af signifikant betydning for det forhold der undersøges. Odds ratio udtrykker den pågældende faktors forklaringskraft, når der i den logistiske regressionsanalyse er kontrolleret for betydningen af de andre forhold, som indgår i modellen. Odds ratio udtrykker fx, at oversandsynligheden for, at der på interviewtidspunktet er et konfliktfyldt forældresamarbejde er næsten 5 gange (4,9) så stort, hvis forældrene tilhørte målgruppen for børnesagkyndig rådgivning i forhold til dem, der ikke tilhørte denne målgruppe.

Variabler anvendt i logistisk regressionsanalyse vedrørende forældresamarbejdsrelationer på interviewtidspunktet (kapitel 9)

Tilhører kontrolgruppen
Tilhører målgruppen
Deltog i børnesagkyndig rådgivning
Den ene forældre var initiativtager til henvendelsen
Tidspunkt for sagens afslutning
Baggrund for sagen var aktuel samlivsophævelse

Det udvalgte barns alder på interviewtidspunktet
Barnets alder ved samlivsophævelsen
Forældrenes civilstand under samlivet
Forældrenes samlivsvarighed
Forældremyndighed under samlivet
Forældremyndighed på henvendelsestidspunktet

Ingen af forældrene har erhvervsuddannelse
Mor har ingen erhvervsuddannelse
Far har ingen erhvervsuddannelse
Mor er arbejdsløs
Far er arbejdsløs
Den interviewede forælders køn
Mors alder ved det udvalgte barns fødsel
Fars alder ved det udvalgte barns fødsel

Variabler anvendt i logistisk regressionsanalyse vedrørende barnets trivsel på interviewtidspunktet (kapitel 10)

Hidrører fra kontrolgruppen
Tilhører målgruppen for børnesagkyndig rådgivning
Baggrund for sagen var aktuel samlivsophævelse
Barnet deltog i børnesagkyndig rådgivning
Forældrene var overvejende eller helt uenige om forældremyndigheden
Forældrene var overvejende eller helt uenige om samværet
Forældrene var helt uenige på mindst ét punkt på henvendelsestidspunktet
Forældrenes forhold var præget af skænderier og konflikter på henvendelsestidspunktet

Fælles forældremyndighed på interviewtidspunktet
Mor er forældremyndighedsindehaver på interviewtidspunktet
Far er forældremyndighedsindehaver på interviewtidspunktet
Barnet bor hos mor på interviewtidspunktet
Barnet bor hos far på interviewtidspunktet
Barnet er omfattet af en deleordning på interviewtidspunktet
Barnet har udvidet samvær på interviewtidspunktet
Barnet har intet samvær med den ikke-samboende forælder på interviewtidspunktet
Barnet har samkvem hver 14. dag eller hyppigere
Forældrenes samarbejdsrelation er på interviewtidspunktet rimelig, fordragelig eller der er konsensus om aftalerne.

Forældrenes samarbejdsrelation er på interviewtidspunktet præget af skænderier og konflikter
Forældresamarbejdet er ophørt på interviewtidspunktet

Tidspunkt for familieopløsning
Barnet tilfreds med den måde de aktuelle aftaler fungerer på
Afstand til samværsforælder er 15 minutter eller mindre
Barnet har socialt voksennetværk

Det udvalgte barns alder på interviewtidspunktet
Barnets køn
Den interviewede forælders køn
Den interviewede forælder var utilfreds med beslutningerne i statsamtet
Den interviewedes forældre har ikke del i forældremyndigheden

Ingen af forældrene har erhvervsuddannelse
Mor er arbejdsløs
Far er arbejdsløs

Bilag 4

Bilagstabeller

Bilagstabel 5.1.

Faktorer der er betydende for, om forældrene har oplevet at få et tilbud om børnesagkyndig rådgivning.

	Odds ratio	Konfidensinterval	Signifikansniveau P <
Borger fra kontrolamt	0,1	(0,087-0,212)	0,0001
Tilhører målgruppe for rådgivning	2,5	(1,547-4,194)	0,0002
Sagen vedrører aktuel samlivsophævelse	0,3	(0,198-0,529)	0,0001
Den ene forælder har været initiativtager til kontakt med statsamtet	1,7	(1,004-2,886)	0,048
Mor har ingen erhvervsuddannelse	0,5	(0,327-0,802)	0,003
Far er arbejdsløs	0,5	(0,291-0,955)	0,035

Anm.: Faktorer der i øvrigt indgik i modellen, men som blev forkastet som havende selvstændig betydning: Barns alder på interviewtidspunkt og ved samlivsophævelse, forældreparrets ægteskabelige status, fars legale rettigheder til barnet under samlivet, forældremyndighedsfordeling på henvendelsestidspunkt, samlivsvarighed, forældres samlede uddannelseskapital, fars erhvervsuddannelse, mors og fars tilknytning til arbejdsmarkedet.

Bilagstabel 5.2.

Faktorer der er betydende for, om forældrene *accepterer* tilbud om børnesagkyndig rådgivning.

	Odds ratio	Konfidensinterval	Signifikansniveau P <
Tilhører målgruppe for rådgivning	2,39	(1,324-4,289)	0,0004
Barnet er under 12 år	2,76	(1,450-5,227)	0,0002
Sagen vedrører aktuel samlivsophævelse	0,32	(0,186-0,539)	0,0001
Ingen af forældrene har en erhvervsuddannelse	0,27	(1,135-0,522)	0,0001

Anm.: Faktorer der i øvrigt indgik i den logistiske regressionsanalyse, men som blev forkastet som værende uden selvstændig betydning: Omfattet af forsøgsordning, barns alder ved samlivsophævelse, forældreparrets ægteskabelige status under samliv, fars legale rettigheder til barnet under samlivet, forældremyndighedsfordelingen på henvendelsestidspunkt, samlivsvarighed, initiativtager til kontakt med statsamtet, mors og fars erhvervsuddannelse, mors og fars arbejdsløshed.

Bilagstabel 5.3.

Faktorer der er betydende for *faktisk* deltagelse i børnesagkyndig rådgivning.

	Odds ratio	Konfidensinterval	Signifikansniveau P <
Borger fra kontrolamt	0,35	(0,237-0,534)	0,0001
Tilhører målgruppen	3,05	(1,855-5,026)	0,0001
Barnet er under 12 år	2,39	(1,388-4,120)	0,0002
Sagen vedrører aktuel samlivsophævelse	0,25	(0,161-0,395)	0,0001
Ingen af forældrene har en erhvervsuddannelse	0,26	(0,144-0,472)	0,0001

Anm.: Faktorer der i øvrigt indgik i modellen, men som blev forkastet som havende selvstændig betydning: Barns alder ved samlivsbrud, tidligere civilstand, fars legale rettigheder til barnet under samlivet, forældremyndighed på henvendelsestidspunkt, samlivsvarighed, initiativtager til henvendelse, mors henholdsvis fars erhvervsuddannelse, mors og fars tilknytning til arbejdsmarkedet.

Bilagstabel 9.1.**Beslutningstagning og udfald i sager om forældremyndighed. Opdelt efter forsøgs- og kontrolamter. (N=177). Procent.¹⁾**

	Forsøgsamter	Kontrolamter	I alt procent
<i>Beslutningstagning i statsamtet:</i>			
Forældre nåede selv frem til aftale	56	68	63
Sagen afgjort i statsamtet/ved retten	44	31	37
Andet	0	1	1
<i>Forældremyndighed på interviewtidspunkt:</i>			
Eneforældremyndighed	49	45	47
Fælles forældremyndighed	51	55	53

1) I opgørelsen over beslutningstagning er 22 sager, der endnu ikke var afgjort, ekskluderet.

Bilagstabel 9.2.**Beslutningstagning og udfald i sager om, hvor barnet skal bo. Opdelt efter forsøgs- og kontrolamter. (N=129). Procent.¹⁾**

	Forsøgsamter	Kontrolamter	I alt
<i>Beslutningstagning i statsamtet:</i>			
Forældre selv	76	78	77
Sagen afgjort i statsamtet	21	19	20
Andet	3	3	3
<i>Barnet bor på interviewtidspunkt hos:</i>			
Far	13	21	17
Mor	54	68	60
Deleordning	24	5	15
Andet ²⁾	9	6	8

1) I opgørelsen over beslutningstagning er ekskluderet 14 sager, der endnu var uafgjorte.

2) Barnet bor hos andre eller forældrene har genoptaget samlivet.

Bilagstabel 9.3.

Beslutningstagning og udfald i sager om samvær. Opdelt efter forsøgs- og kontrolamter. (N=359). Procent.¹⁾

	Forsøgsamter	Kontrolamter	I alt
<i>Beslutningstagning i statsamtet:</i>			
Forældre nåede selv frem til aftale	52	44	48
Sagen afgjort i statsamtet	41	49	45
Prøveordning	3	2	2
Andet	3	5	4
<i>Samværsordning på interviewtidspunkt:</i>			
Udvidet	20	19	19
Normalt	49	50	49
Begrænset	8	11	10
Intet	14	9	11
Andet	9	11	11

1) I opgørelsen over beslutningstagning er 45 endnu uafsluttede sager ekskluderet.

Bilagstabel 9.4.

Procentandele der angiver, at sagens parter var helt eller overvejende tilfredse med de beslutninger, der blev truffet om barnet. Opdelt efter forsøgs- og kontrolamter.¹⁾

	Forsøgsamter	Kontrolamter	I alt
<i>Beslutningerne var tilfredsstillende for:</i>			
Den interviewede ¹⁾ forælder	76	74	75
Den anden forælder	65	69	67
Barnet	76	74	75
Alle sagens parter ¹⁾	46	48	47
N=	235	257	492 ²⁾

1) Sager hvori beslutningerne har været tilfredsstillende for begge forældre og for barnet.

2) Eksklusive sager hvori der ifølge forældres oplysninger ikke skulle træffes beslutninger.

Bilagstabel 9.5.**Familiens situation på interviewtidspunktet. Opdelt efter forsøgs- og kontrolamter.****Procent.**

	Forsøgsamter	Kontrolamter	I alt
<i>Aftalerne om barnet er præget af:</i>	(N=287)	(N=276)	(N=563)
Konsensus	39	47	43
Konflikt	61	53	57
<i>Forældrerelationen:</i>	(N=279)	(N=267)	(N=546)
Intet samarbejde	16	23	20
Konfliktfuldt	18	13	16
Neutralt/forretningsmæssigt	19	17	18
Rimeligt/fordrageligt	43	45	44
Andet	3	2	3

Bilagstabel 9.6.**Samarbejdsfladen mellem forældrene på interviewtidspunktet. Opdelt efter forsøgs- og kontrolamter. Procent.**

	Forsøgsamter	Kontrolamter	I alt	P <
<i>Er det nemt at tale om barnets trivsel?</i>				***
Nemt	46	49	47	
Ikke nemt	28	15	22	
Taler ikke om emnet	10	13	11	
Taler slet ikke sammen	16	23	19	
<i>Er det nemt at ændre samværsaftaler?</i>				-
Nemt	45	50	47	
Ikke nemt	28	24	26	
IP undgår	5	7	6	
Ikke nødvendigt/aktuelt	10	10	10	
Har intet samvær	12	9	10	
<i>Enighed om juleaften?</i>				-
Ja	52	60	56	
Nej	22	19	21	
Spørgsmålet uafklaret	26	21	24	
N =	278	267	545	

Bilagstabel 9.7.

Faktorer der er betydende for, om forældresamarbejdet er rimeligt/konsensuspræget, konfliktfuldt eller ophørt.

Forældresamarbejdet er:	Rimeligt/konsensuspræget:			Konfliktfuldt:			Ophørt:		
	Odds ratio	Konfidens-interval ()	P <	Odds ratio	Konfidens-interval ()	P <	Odds ratio	Konfidens-interval ()	P <
<i>Forholdene i statsamterne:</i>									
Hidrører fra kontrolamter				0,67	0,48-1,0	*	1,79	1,34-2,81	*
Sagen er nyligt afsluttet				1,52	1,01-2,3	*	0,58	0,33-0,90	*
Deltog ikke i rådgivning	1,87	1,21-2,89	**						
<i>Forhold ved sagerne:</i>									
Tilhører målgruppen	0,37	0,29-0,60	***	4,86	2,86-8,26	***	4,46	2,34-8,46	***
Sagen rejst af den ene forælder	0,36	0,22-0,70	**						
Sag om børn fra tidligere forhold	0,35	0,22-0,57	***	1,77	1,33-2,75	*			
<i>Familiestrukturelle forhold:</i>									
Forældre var ugifte							2,50	1,34-4,72	**
Eneforælderfm. under samliv	0,62	0,40-0,96	*				0,38	0,18-0,80	*
Eneforælderfm. ved sagens start							2,77	1,67-4,60	***
Barnet er under 12 år	2,27	1,36-3,78	**				0,54	0,30-0,96	*
Barnet 0-3 år ved samlivsbrud							1,9	1,17-3,07	**
<i>Sociale forhold:</i>									
Ingen forældre har erhvervsuddannelse	0,48	0,29-0,81	**				2,60	1,11-6,11	*
Far har ingen erhvervsuddannelse							0,42	0,20-0,89	*
Mor er arbejdsløs							1,71	1,01-2,78	*
Far er arbejdsløs				0,42	0,23-0,75	**			

Bilagstabel 10.1.**Faktorer der er betydende for, om børn udviser relativt flest trivselsproblemer på interviewtidspunktet.**

	Odds ratio	Konfidensinterval	P <	
Barnet deltog i rådgivning	1,85	1,07-3,20	0,028	*
Barnet bor hos moderen	1,82	1,06-3,11	0,029	*
Barnet er tilfreds med aktuelle aftaler	0,54	0,34-0,85	0,008	**
Forældrerelationerne er konfliktfyldte	2,51	1,60-3,93	0,0001	***
Barnet er en dreng	1,81	1,15-2,84	0,0105	*
Bor < 15 min. fra den anden forælder	0,62	0,39-0,98	0,042	*
Barnet har andre voksne at tale med	0,60	0,36-0,94	0,027	*

Litteratur

Amato, P.R. & Rezac, S.J. (1994)

Contact with non-resident parents, interparental conflict and children's behavior. *Journal of Family Issues*, 15, 2, 191-207

Arendell, T. (1997)

Contemporary Parenting. Challenges and Issues. Thousand Oak: Sage Publications.

Beck, U. (1997)

Democratization of the Family. *Childhood*, 4, 2.

Brannen, J. & O'Brien, M. (1996)

Children in families. London: Falmer Press.

Civilrettsdirektoratet (a)

Notat om forældreansvar, samvær og mægling i Norge. København (upubl.).

Civilrettsdirektoratet (b)

Notat om forældremyndighed, samvær og samarbejdsaftaler i Sverige. København (upubl.).

Civilrettsdirektoratet (1997a)

Med barnet i centrum: forældremyndighed, samvær, børnesagkyndig rådgivning. København: Civilrettsdirektoratet.

Civilrettsdirektoratet (1997b)

Rådgivning og samværssager i statsamtene. København: Civilrettsdirektoratet.

Civilrettsdirektoratet (1998)

Kortlægning af den børnesagkyndige rådgivning i statsamtene. København: Civilrettsdirektoratet.

Collin-Hansen, R. (1997)

Innføring i barnerett for sosialarbeidere. Trondheim: Tano Aschehoug.

Danielsen, S. (1997)

Lov om forældremyndighed og samvær. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Danielsen, S. (1998)

Tillæg 1997 til Lov om forældremyndighed og samvær. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Dansk Psykolog Forening (1996)

Vejledende retningslinier for børnesagkyndige undersøgelser og erklæringer i forældremyndigheds- og samværsager. København: Dansk Psykolog Forening.

Det Danske Center for Menneskerettigheder (1993)

Børns rettigheder i Danmark. København: Det Danske Center for Menneskerettigheder.

Det Danske Center for Menneskerettigheder (1996)

Lov og ret om børn - rapport fra en arbejdsgruppe. København: Det Danske Center for Menneskerettigheder.

Dovland, T. (1994)

Fortsat foreldre? Kristiansand: Seminar 25.9.

Due, P. & Holstein, B. (1997)

Sundhed og trivsel blandt børn og unge. Danmarks bidrag til en international undersøgelse. København: FADLs forlag.

Dübeck, I. (1997)

Personers Rettigheder. Om individets fysiske og psykiske integritet, selvbestemmelse og identitet. Århus: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Ekeland, T-J. (1994)

Skilte foreldre. Om samlivsbrøtt og foreldremekling. Oslo: Det Norske Samlaget.

Ekeland, T-J. (1988)

Mekling i skilsmisseprosessen. 1: Meklaren: delrapport fra prosjektet "Skilsmisseprosessen, meklingsinstansen og barns tarv". Volda: Senter for kommunalforskning.

Ekeland, T-J. (1989)

Mekling i skilsmisseprosessen. 2: Brukaren: delrapport fra prosjektet "Skilsmisseprosessen, meklingsinstansen og barns tarv". Volda: Senter for kommunalforskning.

Ekeland, T-J. & Myklebust, V. (1996)

Foreldremekling: meklarperspektivet. Volda: Haugen Bok. Forskningsrapport 12.

Ekeland, T-J. & Myklebust, V. (1997)

Foreldremekling: brukarperspektivet. Volda: Haugen Bok. Forskningsrapport 23.

Fauchald, K.A. (1997)

Obligatorisk mekling og foreldresamarbeid. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

Furstenberg, F. & Cherlin, A. (1991)

Divided Families. What happens to children when parents part. Cambridge: Harvard University Press.

Ganong, L.H. & Coleman, M. (1994)

Remarried Family Relationships. Thousand Oak: Sage Publications.

Giddens, A. (1984)

The Constitution of Society. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1991)

Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1992)

The Transformation of Intimacy. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1996)

In Defence of Sociology. Essays, Interpretations and Rejoinders. Cambridge: Polity Press.

Gulbrandsen, W. (1988)

Foreldresamarbeid etter samlivsbrudd. Oslo: Oslo Universitet. Psykologisk Institut.

Haaland, K.R. (1988)

Familien etter skilsmissen: erfaringer med delt omsorgsordning. Oslo: J.W. Cappelens Forlag A/S.

Habermas, J. (1981/1991-92)

The Theory of Communicative Action. Cambridge: Polity Press.

Healy, J.M. et al. (1990)

Children and their fathers after parental separation. American Journal of Orthopsychiatry, 60,4, 531-543.

Heide Ottosen, M. (1995)

Fælles forældremyndighed - hvordan fungerer den i praksis. Juristen, 2, 45-59.

Heide Ottosen, M. (1997)

Børn i sammenbragte familier. Et studie af forældreskab som social konstruktion. København: Socialforskningsinstituttet 97:24.

Hetherington, E.M. m.fl. (1985)

Long-term Effects on Divorce and Remarriage on the Adjustment of Children. Journal of American Academy of Child Psychology, 24, 518-530

Irgens, E. & Kreyberg, R. (1987)

Samværspraksis. Rådgivning for separerte. Rapport fra en undersøgelse 1984-86. Trondheim: Familierådgivningskontoret i Trondheim.

Jensen, A-M. & Clausen, S-E. (1997)

Samvær og fravær. Foreldres kontakt med barn de ikke bor sammen med. Oslo: Norsk institutt for by- og regionsforskning. NIBR-notat 1997:103.

Justitsministeriet (1994)

Fælles forældremyndighed, samværsvanskeligheder, børnesagkyndig rådgivning. Betænkning afgivet af Justitsministeriets forældremyndighedsudvalg. Betænkning nr. 1279. København: Justitsministeriet.

Justitsministeriet (1997)

Betænkning om børns retsstilling. Betænkning nr. 1350. København: Justitsministeriet.

Justitiedepartementet (1987)

Barnets rätt. 3. Om barn i vårdnadstvister - talerätt för barn m.m. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

Justitiedepartementet (1989)

Vårdnad och umgänge. Stockholm: Fritzes kundtjänst. DS. 1989: 52.

Justitiedepartementet (1994)

Barns rätt att komma til tals. Regler för familjerättsliga og sociala mål og ärenden. Stockholm: Fritzes kundtjänst. DS 1994:85.

Justitiedepartementet (1995)

Vårdnad, boende och umgänge. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

Juul, J. (1996)

Familjerådgivning: perspektiv og proces. København: Schønberg.

Körmendi, E. m.fl. (1986)

Datakvalitet ved telefoninterview. København: Socialforskningsinstituttet. Studie 52.

Lockwood, D. (1964)

Social integration and System Integration, i: Zollschan, G.H. & Hirsch, W. (eds.): Explorations in Social Change. London: Routledge.

Maccoby, E. & Mnookin, R. (1992)

Dividing the Child: Social and Legal Dilemmas of Custody. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Mehlbye, J. (1995)

Børn og unge i brudte hjem. København: AKF-forlaget.

Mehlbye, J. & Laurents, C.B. (1994)

Psykologhjælp med sygesikringstilskud - en evaluering. København: AKF-forlaget.

- Mehlbye, J., Rieper, O. & Togeby, M. (1993)**
Håndbog i evaluering. København: AKF-forlaget.
- Morgan, D. (1996)**
Family Connections. Cambridge: Polity Press.
- Moxnes, K. (1990)**
Kjernesprengning i familien? Familieförändring ved samlivsbrudd og dannelse av nye samliv. Oslo: Universitetsforlaget.
- Neale, B. & Smart, C. (1997)**
Experiments with Parenthood? *Sociology*, 31, 2.
- Nielsen, L. m.fl.(1997)**
Familiereetten. København: Gadjura.
- Nordenfors, Gunilla (1996)**
Fadersrätt, kvinnofrid och barns säkerhet. Stockholm: Roks.
- Nygaard Christoffersen, M. (1993)**
Familiens ændring - en statistisk belysning af familieförholdene. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 93:2.
- Nygaard Christoffersen, M. (1996)**
Opvækst hos fædre. En sammenligning af 3-5-årige børns opvækst hos mødre og fædre. København: Socialforskningsinstituttet 96:23.
- Rodger, J. J. (1996):**
Family Life and Social Control. Houndmills: Macmillian Press Ltd.
- Runevad, K. (1996)**
Att tala med barn i socialt och familjerättsligt arbete. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Saldeen, Å. (1997)**
Barn och föräldrar. Uppsala: Iustus.
- Schaffer, R. (1990)**
Beslutninger om børn. København: Hans Reitzels forlag.
- Schiratzki, J. (1997)**
Vårdnad och vårdnadstvister. Stockholm: Norstedts Juridik.

- Schultz Jørgensen, P. m.fl. (1993)**
Risikobørn. Hvem er de - hvad gør vi? København: Socialministeriet.
- Simpson, B., McCarthy, P. & Walker, J. (1995)**
Being There: Fathers after Divorce. Newcastle: Relate Centre for Family Studies.
- Skingen, B-Aa. (1994)**
Ny meklingsordning på Sunnmøre. Ålesund: Familievernkontoret i Ålesund.
- Smart, C. & Sevenhuijsen, S. (1990)**
Child Custody and the Politics of Gender. London: Routledge.
- Socialministeriet (1991)**
Konventionen om Barnets Rettigheder. København: Dansk UNICEF Komite og Socialministeriet.
- Socialstyrelsen (1989)**
Familierådgivning. Samarbetta. Stockholm: Socialstyrelsen. SOS-rapport 1989:10.
- Socialstyrelsen og Rigsrevisionsverket (1989)**
Lönar sig samarbetsamtal? En samhälleekonomisk studie. Stockholm: Socialstyrelsen. SOS-rapport 1989:11.
- Statistiska Centralbyrån**
Barn og deras familjer 1992-93. Levnadsförhållanden. Stockholm: Statistiska Centralbyrån. Rapport 89.
- Stockholms Socialförvaltning (1986)**
Samarbetsamtal vid vårdnads- och umgängeskonflikter. Et projekt för metodutveckling. Stockholm: Stockholms Socialförvaltning. Familierådgivningsbyrå.
- Sznajder, N. (1997)**
Compassion and Control. Children in Civil Society. *Childhood*, 4, 2.
- Sørensen, M. & Engelsland, H-G. (1993)**
Hvordan opplever brukerne tvungen meklings ved separasjon? Kristiansand: Agder Distrikthøgskole.

Thery, I. (1989)

The Interests of the Child and the regulation of the Post Divorce Family, i: Smart, C. & Sevenhuijsen, S. (eds.): Op. cit.

Tjersland, O.A. (1992)

Samlivsbrud og forældreskap. Meklingsprocessens psykologi. Oslo: Universitetsforlaget.

Tjersland, O.A. (1989)

Blod er tykkere enn vann. *Fokus på familien*, 17, 2, 82-95.

Wegler, B. & Elgaard, R. (1998)

Overvåget samvær. En undersøgelse af overvåget samvær mellem forældre og børn. København: Frydenlund.

Vindeløv, V. (1997)

Konflikt, tvist og mægling - konfliktløsning ved forhandling. København: Akademisk Forlag.

Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.1998

- 98:1** Holt, H.: En kortlægning af danske virksomheders sociale ansvar. 1998. 186 s. ISBN 87-7487-583-3. Kr. 135,00.
- 98:2** Christensen, E.: Anbringelser af børn. En kvalitativ analyse af processen. 1998. 186 s. ISBN 87-7487-584-1. Kr. 135,00.
- 98:3** Leisner, E. & Rosdahl, A.: Merbeskæftigelseskravet i den offentlige sektor. Interview på 14 institutioner. 1998. 66 s. ISBN 87-7487-586-8. Kr. 75,00.
- 98:4** Hansen, H.: Elements of Social Security. A comparison covering: Denmark, Sweden, Finland, Germany, Great Britain, The Netherlands, Canada. 1998. 208 s. ISBN 87-7487-587-6.
- 98:5** Just Jeppesen, K. & Nielsen, A.: Etniske minoritetsbørn i Danmark - det første leveår. Rapport nr. 2 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995. 1998. 188 s. ISBN 87-7487-588-4. Kr. 185,00.
- 98:6** Bonfils, I.S.: Puljefordelingen. Implementering af puljefordelingen i kommuner og amter. 1998. 160 s. ISBN 87-7487-589-2. Kr. 120,00
- 98:7** Andersen, D.: FRIT VALG af dagpasningsordning. Evaluering af forsøgsordningen. 1998. 148 s. ISBN 87-7487-590-6. Kr. 100,00.
- 98:8** Hussain, M.A. & Pico Geerdsen, L.: Erhvervene og de langtidsledige. Marginalisering og integration på arbejdsmarkedet. 1998. 84 s. ISBN 87-7487-591-4. Kr. 85,00.
- 98:9** Bach, H.B., Aggergaard Larsen, J. & Rosdahl, A.: Langtidsledige i tre kommuner. Hovedresultater fra en spørgeskemaundersøgelse og kvalitative interview blandt forsikrede langtidsledige og langvarige kontanthjælpsmodtagere. 1998. 56 s. ISBN 87-7487-592-2. Kr. 65,00.
- Bach, H.B.: En spørgeskemaundersøgelse blandt forsikrede langtidsledige og langvarige kontanthjælpsmodtagere. Dokumentation I til Langtidsledige i tre kommuner (98:9) 1998. 108 s. ISBN 87-7487-593-0. Kr. 100,00. Forhandles kun af Socialforskningsinstituttet.
- Aggergaard Larsen, J.: En kvalitativ undersøgelse blandt forsikrede langtidsledige og langvarige kontanthjælpsmodtagere. Dokumentation II til Langtidsledige i tre kommuner (98:9) 1998. 126 s. ISBN 87-7487-594-9. Kr. 125,00. Forhandles kun af Socialforskningsinstituttet.

- 98:10** Hussain, M.A.: Marginalisering i regioner 1990 og 1994. 1998. 131 s. ISBN 87-7487-595-7. Kr. 125,00.
- 98:11** Anker, N.: Eleverne, virksomhederne og de nyudlærte. Private virksomheders beskæftigelse af elever og praktikvirksomhedernes betydning for nyudlærtes chancer på arbejdsmarkedet. 1998. 343 s. Udgivet af Handelshøjskolen i København, ph.d.-serie 7.98. ISBN 87-593-8091-8.
- 98:12** Andersen, D. & Bach, H.B.: Virksomhedernes brug af løntilskud – og langtidslediges senere jobsituation. 1998. 114 s. ISBN 87-7487-598-1. Kr. 95,00.
- 98:13** Larsen, M. & Langager, K.: Arbejdsmarkedsreformen og arbejdsmarkedet. Evaluering af arbejdsmarkedsreformen III. 1998. 219 s. ISBN 87-7487-600-7. Kr. 190,00.
- 98:14** Friis, H. & Petersen, K.: Socialforskningsinstituttets forhistorie og første år. Udgivet i anledning af 40-året for Socialforskningsinstituttets oprettelse. 1998. 45 s. ISBN 87-7487-601-5.
- 98:15** Hestbæk, A-D.: Tvangsanbringelser i Norden. En komparativ beskrivelse af de nordiske landes lovgivning. 1998. 264 s. ISBN 87-7487-602-3. Kr. 180,00.
- 98:16** Villadsen, K., Gruber, T. & Bengtsson, S.: Socialpolitiske strategier - på tværs af frivillige og offentlige institutioner. 1998. 180 s. ISBN 87-7487-603-1. Kr. 125,00.
- 98:17** Bonke, J. & Andersen, J.L.: Nordisk arbejdsmarkedsforskning 1995-97. København: Nordisk Ministerråd. Nord 1998:16. 1998. 182 s. ISBN 92-893-0259-3. Kr. 160,00. Købes hos Svensk-Norsk Bogimport, Esplanaden 8 B, 1263 København K Tlf. 33 14 26 66. Fax 33 14 35 88. E-mail snb@bog.dk.
- 98:18** Zeuner, L., Bunnage, D., Heide Ottosen, M. & Nygaard Christoffersen, M.: Sociologisk teori om social integration. Teorier af Talcott Parsons, David Lockwood, Jürgen Habermas og Anthony Giddens og disses perspektiver for det empiriske arbejde. 1998. 180 s. ISBN 87-7487-605-8. Kr. 125,00.

Social Forskning er instituttets nyhedsblad. Det udkommer fire gange om året og orienterer i en lettilgængelig form om resultaterne af instituttets arbejde. Lejlighedsvis udkommer Social Forskning som udvidet tema-nummer med bidragydere udefra.

Abonnementet er gratis og kan tegnes ved henvendelse til instituttet.

Tema-nummer af Social Forskning: Velfærd – for hvem? Oktober '98

En fuldstændig liste over instituttets udgivelser kan fås ved henvendelse til Socialforskningsinstituttet tlf. 33 48 09 46, e-mail: library@sfi.dk.